

ג'ריון תרנ"ג בעניני מצוות התלויות בארץ וכשרות המזון

תשובות שדה

ג'ריון 183 | כסלו - טבת תשפ"ז

מידע הלכתי • גנוזות וכתבי יד • הגות ומוחשבה • מאמרים הלכתיים • תשובות בהלכה

ג'ר"ץ תרנ"ג בעניני מצוות התלויות בארץ ובשרות המזון.

תשובות שדה

ג'ר"ץ 183 | כסלו - טבת תשפ"ו

מידע הלכתי • גנוזות וכתבי יד • הגות ומחשבה • מאמרים הלכתיים • תשובות בהלכה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ר בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי

tnuvot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים, מחקריים,
בתחומי עיסוקו של המכון, או תגובות
על הנכתב, לדואר האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את החומרים
לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות שדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי המכון

עמוד, עיצוב וכריכה:
מיכאל אמרוסי

כתובת המערכת:

'המכון למצוות התלויות בארץ'

ת.ד. 176 אלעד 4081003

טלפון: 03-9030580

פקס: 03-9030891

מנויים:

דמי מנוי לשנה: 60 ש"ח

ניתן לקבל את הגליון בקובץ
דיגיטלי ע"י שליחת בקשה
למיייל המערכת:

tnuvot@macon.co.il

© כל הזכויות שמורות

תוכן ענינים

♦ גרלין 183 | כסלו – טבת תשפ"ו ♦

ה..... דבר העורך

מידע הלכתי – ראש המכון הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א
♦ תמצית הלכות מעשר שני בזמן הזה – חלק ראשון ♦ הדלקת נר חנוכה משמן תרומה טמאה,
טבל וערלה..... י

הגות ומחשבה

הגאון רבי אברהם סאלים שליט"א – חנוכה המזבח והדלקת הנרות..... י
הגאון רבי ישראל רווח שליט"א – נס השמן מעיד על ישועת השי"ת..... יג

מאמרים הלכתיים

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א – בשיטת הר"ן על דין 'לכם' בנרות חנוכה..... טו
הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א – חנטה בפרי הצבר..... יט
רבי משה יהודה לנדאו שליט"א
האם ניתן להישאל על הפרשת תרומה לאחר שזכו בהם מקבליהם..... לד
רבי עוזי מימון שליט"א – הפרשת תרומה מענבים שעושה מהם יין..... מ

ביני עמודי

הלכה למעשה – שו"ת מאת ראש המכון ודבני בית ההוראה שליט"א

תרומה בפלפל חריף 'פעמק' * קניית פירות וידקות מגויים * אגס מודכב על חבוש * כלאים באדנית
* מעשר עני בזיתים * כלאים בעלי גת' ו'אלוורדה' * הפרשת תרומה על תמרים שבתהליך התבשלות
* הפרשה בברכה בעיר 'נהריה' * כרוב ממולא בבשר ואורז * צידוף לזימון * המאחר לתפילה אך
יחשב לו לתפילה בציבור * קדימה בסדר התפילה לנשים * קדושת ארון קודש לגביאים * ברכת
פירות מרוסקים * קמח מגופה הנמצא שעות בשמש כמו ב'משנת יוסף' * לינת לילה ב'לוח' * נקיון
כרוב מגידול מיוחד * יין נסך בענבים בוסר * דגי 'זאב' – כשרות המין ולענין טפילים * תרופת
'טוקסמן' בכמוסות ובאבקה * מיץ לימון טבעי מחנות ללא פיקוח * כשרות שמרי יין * מסעדת סושי
בכשרות רגילה

מג.....

כוס תנחומים

נשגר בזה אל מעלת ידידינו הנכבד והנעלה
הרה"ג מישאל חיימוב שליט"א
חבר הנהלת ה'מכון למצוות התלויות בארץ'

על פטירת אביו היקר שבאדם
מו"א הרב אהרן (פיסאר) חיימוב ז"ל
בן עזריה ושושנה ע"ה

נולד בשנת תרצ"ה בברית המועצות
ועלה לארץ הקודש בשנת תשל"ב
נהנה מיגיע כפיו באמונה
וזכה להקים דור ישרים מבורך
משפחה וצאצאים העוסקים בתורה ובמוסר
אשר מאירים את אור התורה ברכים
ת.ג.צ.ב.ה.

מן השמים תנוחמו

מערכת
'תנובות שדה'

ראש המכון
הרב ש.ז. רווח שליט"א

'בימים ההם בזמן הזה'

מתכבדים אנו בשמחה ובהתרגשות להניח לפניכם את גיליון 'תשובות שדה' המכיל בתוכו חומר יקר ערך בנושאי המצוות התלויות בארץ וחג חנוכה הקרב ובא.

מן הנותן להביא בפתח גיליון זה, אשר זוכה להרבות ולהפיץ את תורת ארץ ישראל והמצוות התלויות בה, את דברי רבינו השל"ה הקדוש, המבאר את סוד ימי החנוכה וגדולת ימים אלו אשר נגאלו מהגזירה להשכיחם תורתך. שלכך נחשב כחנוכת העולם מחדש, וז"ל:

הנה חנוכה שבו היה חנוכת בית המקדש, והוא רומז לחנוך העולם. כי העולם נברא בשביל התורה וקיום המצוות, והיונים רצו לבטל תורה ומצוות מישראל. וכשגברו החשמונאים אז נתגברו התורה והמצוות, ממילא נתחנך העולם. וכמו שהעולם נברא בכ"ה לחודש, כי העולם נברא כ"ה לאלול, ומה שאמרו (ראש השנה י ב) העולם נברא בתשרי, וזה בריאת האדם, אבל התחלת הבריאה בכ"ה לחודש, כן חנוכה כ"ה לחודש. וכמו שראשית הבריאה 'יהי אור' (בראשית א, 5), כן מצות חנוכה בנרות. וכמו שאור הראשון נגנו ואין משתמשין בו (חגיגה יב, א), כן הנרות הללו אסור להשתמש בהן. ורמז לדבר 'יהי אור' 'יהי' עולה כ"ה.

(של"ה, תורה אור, פר' וישב אות ח' בחגה"ה)

בגיליון זה תקבלו מידע יקר ערך על מצוות התלויות בארץ ודברים שהזמן גרמן בענייני חנוכה, מאמרים תורניים מאת רבני ישראל ות"ח יודעי ספר, בהלכה ובאגדה. עדכונים וש"ת אקטואליים, כפי שתחזינה עיני המעיין.

ב"ה שזכינו בס"ד וגיליון 'תשובות שדה' עולה ומתקבל בברכה על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן, כאשר מלבד התפוצה הקבועה לרבני ודייני ישראל ואף בחלק מבתי כנסת, ישנה תפוצה רחבה של הקובץ הדיגיטלי המבוקש בפלטפורמות שונות (כדוגמת: דרשו, לדעת, אספקלריא, ועוד). זכות זכינו מן שמיא להגדיל תורה ולהאדירה, כאשר המאמרים והפסקים המתפרסמים באכסנייה מכובדת זאת מופצים לאלפים ומתבדרים בהיכלי התורה ובתי המדרשות.

במדור 'תשובות בהלכה' מתפרסמת יריעה מיוחדת מאת מוריני ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א בנושא בירור זמן החנטה בפרי צבר, תשובה מקיפה משרשי הסוגיות ולהלכה למעשה. ב'מידע הלכתי' מובא תמצית הלכות הנוהגות בזמן הזה בהפרשת וחילול מעשר שני, וזאת בעקבות המעבר משנת מעשר עני לשנת מעשר שני. כמו כן נידונים מרתקים הקשורים להדלקת נר חנוכה משמנים של טבל, תרומה טמאה וערלה.

במדור 'הגות ומחשבה' שבתחילת הגיליון, אנו זוכים שוב להיות אכסניה לתורתו של ראש הישיבה הגאון הגדול רבי אברהם סאלים שליט"א חבר מועצת חכמי התורה, על מהות ושורשי ימי חנוכה. בנוסף, במדור 'תשובות בהלכה' מתפרסמים שאלות מרתקות מתוך הררי השאלות שנשאל מוריני ראש המכון שליט"א בנושאי כשרות המזון ומצוות התלויות בארץ ובכל חלקי השו"ע.

נסיים בברכת יהי רצון 'כשם שעשית עמם נס, כן עשה עמנו ה' אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת ונורה לשמך הגדול סלה' (תפילת על הניסים ע"פ נוסח רב עמרם גאון).

בברכה, העורך

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

- תמצית הלכות מעשר שני בזמן הזה – חלק ראשון
- הדלקת נר חנוכה משמן תרומה טמאה, טבל וערלה

תמצית הלכות מעשר שני בזמן הזה – חלק ראשון

עם המעבר לשנת מעשר שני נביא לפני הקוראים חלק ראשון מתוך תמצית הלכות מעשר שני הנוגעות להלכה למעשה בזמן הזה [כאשר הירקות הטריים המצויים בשווקים הם כבר משנת מעשר שני, ובהמשך יתווספו שאר ירקות ופירות כמפורט במידע ההלכתי בגליון הקודם].

מעשר שני בזמן הזה

לאחר הפרשת תרומה גדולה ומעשר ראשון מפרישים מעשר שני בשנים א, ב, ד, ה, לשנות השמיטה [בשנים ג, ו, נוהג מעשר עני]. אין להקדים הפרשת מעשר שני למעשר ראשון, ולתרומה גדולה.

עיקר מצות מעשר שני בזמן בית המקדש היה להעלות לירושלים את פירות המעשר או את פדיונם, ולאכלם שם בקדושה ובטהרה, ולקיים מצוות אכילה מהתורה. מכל מקום גם כאשר אין אפשרות לאכול את המעשר מפני שאין בית ואין מזבח והאדם טמא, מכל מקום חל חיוב הפרשת מעשר שני מהתורה. בזמן הזה שאין רוב יושבי ארץ ישראל עליה חיוב ההפרשה הוא מדרבנן.

אף שלא ניתן לאכול את המעשר שני בזמן הזה, מכל מקום יש בפירות קדושה ואסור להפסידם, לאבדם, לגרום להם טומאה, להשתמש בהם שימוש שלא כדרכם, או לנהוג בהם מנהג ביזוי. כמו כן, מעשר שני מוגדר ממון גבוה ולא ממון בעלים, ולכן אין אפשרות להעביר את הבעלות על הפירות אלא בדרך חילול.

חילול פירות מע"ש על כסף

מהתורה ניתן לפדות פירות מעשר שני במעות והפירות יוצאים לחולין, ואילו קדושת הפירות תהיה במעות שכנגדם. בזמן הזה מאבדים את הכסף.

חילול הפירות בזמן הזה - בזמן הזה שאי אפשר לאכול מעשר שני בירושלים ורוצה לפדות את הפירות, אין צריך להפריד את המעשר משאר הפירות, אלא קורא למעשר שני שם ומציין לו מקום מסוים בתוך הפירות שהם טבל כגון שאומר בחלק העליון או בצד דרום וכיו"ב, ואחר כך מחלל. ואם לא קרא שם, ולא ציין מקום לפני החילול, לא חל החילול.

שווי הפדיון בזמן הזה - הורו הגאונים שאם הוא רוצה יכול לפדות את המעשר שני על מטבע ששוה לכל הפחות פרוטה אחת, וכל זה אף אם המעשר שווה ממון רב יותר. בזמן הזה שפודים לכתחילה בפרוטה, גם אדם אחר יכול לכתחילה לפדות במעות שלו את פירות חבירו גם שלא מדעתו.

תוספת חומש - נחלקו הפוסקים אם יש להוסיף חומש בזה"ז בשעת הפדיון. ועוד יש הסוברים שבזה"ז אין לחלל את החומש יחד עם המעשר בפרוטה אחת, כיון שבאותה פרוטה מתחלל המעשר בפנ"ע וחומשו בפנ"ע, ונמצא שכל אחד מהם מתחלל על פחות מפרוטה, ומעשר אינו מתחלל על

פחות מפרוטה. ומנהג ארץ ישראל לפדות את קדושת המעשר כולל החומש ולהתפיס הכל על פרוטה אחת.

אלא שמהיות טוב ראוי להתפיס על 'פרוטה ורבע' שבזה יוצא ידי חובת כולם, וגם מונע חשש שמא החילול המסוים פטור מחומש, כגון שהפירות הן של אשה שהיא פטורה מחומש, ואם בכל אופן תתפיס את החומש נמצא שלא חל פדיון המע"ש עצמו על פרוטה אלא על פחות מכך, וכל שמייחד לחומש מקום בפני עצמו, הוציא את עצמו מכל חשש.

שווי פרוטה - פרוטה היא מטבע קטן שהיה בזמן חז"ל. ערכה של הפרוטה הוא: 1/40 גרם כסף טהור גולמי, כפי שווי הכסף הטהור בשעת החילול. ויכול אדם לקחת מטבע בעל ערך גדול, וחלל על פרוטה שבו, ויכול אח"כ להמשיך ולחלל על אותו מטבע לפי כמות הפרוטות שבו. ובספר קצירת השדה (ח"ב פי"ח סעי' יט) ביארנו החשבון המדויק לידע איך לחשב את ערך הפרוטה.

נכון לעכשיו שווי הפרוטה היא כמעט 18 אגורות [ופרוטה ורבע שווה כ-22 אגורות]. יש לציין שצריך בדווקא מטבע ששווה פרוטה, ולא שיצרף כמה עשרות אגורות שביחד שווים פרוטה. אמנם אם מחלל על פירות [כפי שיתבאר להלן], יכול לצרף כמה פירות [כגון חטים] ששווים המשותף הוא פרוטה.

חילול על אותה מטבע דרגות שונות של חיוב - ניתן לפדות פירות ממינים שונים על פרוטה אחת, אך כאשר דרגת חיוב המעשר שבהם אינה שווה, ראוי ונכון לחלל כל מעשר מדרגת חיוב שונה על פרוטה בפני עצמה אפילו בזה"ז שחיוב תרו"מ אינו מן התורה.

על איזה מטבע ניתן לחלל - הלכה למעשה גם בזמן הזה יש לחוש ולפדות במטבע שיש בו התנאים הנזכרים, כדלהלן: אין פודים מעשר שני אלא במטבע שיש לו צורה, ושיהיה סחיר בזמן הפדיון ובמקום הפדיון, ויהיה ברשותו ובהישג ידו של הפודה. עבר ופדה במטבע שאין לו צורה, או שאינו סחיר, או שאינו ברשותו, לא חל הפדיון, והפירות בקדושתם והכסף נשאר חולין.

מטבע עם צורה ושטרות כסף - מחללים רק על מטבע שיש לו צורה, כלומר שמוטבעת בו צורה או כתב, ובכך הוא משמש כמטבע, שנאמר (דברים יד כה) 'וצרת הכסף' ודורשים, 'כסף שיש לו צורה'. לפיכך, אי אפשר לפדות על חתיכת כסף או שאר מתכות, שאינן מטבע, אף שהשווי העצמי שלהם גבוה. ומאידך, ניתן לפדות על כל מטבע שערכו הנקוב שווה פרוטה, אף שאינו עשוי מכסף, ואפילו כששווי החומר שבו אינו שווה פרוטה, לפי שהוא מטבע הנסחר כחוק וחשוב ככסף.

מעיקר הדין ניתן לפדות את פירות המעשר גם על שטרות הכסף שבזמנינו, שגם הם מטבע היוצא, אלא שלמעשה נוהגים לפדות במטבעות מתכת, ונמנעים מלפדות בשטרות. ובעת הצורך או בדיעבד אפשר להקל.

מטבע עובר לסוחר - מטבע שלא עובר לסוחר בזמן הפדיון, כגון מטבעות ישנים שנפסלו ע"י הרשויות, אין פודים במטבע זה. אבל אם עדיין מקבלים את המטבע בדוחק, מחללים על מטבע זה. כאמור, הכסף צריך להיות סחיר היכן שנמצאים המעות, אולם אם המעות נמצאים במקום שהם אינם סחירים שם, וגם א"א להחזיקם או להוציאם מאותה מדינה, לא חל הפדיון. ויש הסוברים שזה תלוי אם במיקומו של המחלל, המטבע חוקית ועובר לסוחר. ומ"מ לגבי הדולר האמריקאי, להלכה ניתן לפדות בהם גם בארץ ישראל. ולגבי שאר המטבעות ראה בקצירת השדה (שם בהערה 29). בכל מקרה אין מניעה אם הפירות או המחלל או שניהם נמצאים במדינה אחרת.

חילול דרך מקח - חילול הפירות יכול להתבצע גם בדרך מקח, דהיינו שמוכר את הפירות הקדושים בקדושת מע"ש, והפירות יוצאים לחולין, והכסף שמקבל מהקונה נתפס בקדושת מע"ש. ומותר לעשות כן לכתחילה, ואין זה בכלל האיסור למכור פירות מע"ש.

חילול פירות מעשר שני על פירות אחרים

חילול מעשר שני על פירות - גם בזמן שבית המקדש קיים היה ניתן לחלל פירות מעשר שני על פירות אחרים, והפירות הראשונים יוצאים לחולין ואת השניים אוכלים בירושלים. ויש חולקים וסוברים שהפירות אינם מתחללים אפילו בדיעבד, ואם חילל, עליו להעלות לירושלים גם את הפירות שעליהם חילל, והמתחללים נשארים בקדושתם. ודעת הרמב"ם ומרן השו"ע כדעה ראשונה. על כן בזמן הזה, ניתן לחלל לכתחילה על פירות, ואת הפירות המחללים שבהם נתפסה הקדושה יאבד, כדי שלא יהיו תקלה לאחרים.

הפירות יהיו ראויים לאכילה ובבעלותו - באופן שמחלל על פירות עליו להקפיד שיהיו הפירות ראויים להיאכל, אך אם אינם ראויים או עומדים להתקלקל אי אפשר לחלל עליהם. בנוסף יש להקפיד שהפירות יהיו שלו. ובזמן הזה אפשר לחלל גם על שאינו מינו, ומהיפה על הרע, והעיקר להלכה שבזמן הזה יכול לחלל גם על פירות טמאים.

נוסח הברכה בחילול על פירות - כאשר מחלל על פירות נוסח הברכה 'על חילול מעשר שני' בשונה מנוסח הברכה כשמחלל על מעות.

חילול מעות מעשר שני על פירות - העיקר להלכה שבזה"ז ניתן לחלל את המעות על פירות ולאבדם. [מעות שהתפיסו עליהם קדושת מעשר שני ורוצים לחלל את הקדושה שיש בהם על פירות, כאשר בית המקדש היה קיים והפירות בירושלים, המצוה היא לחלל ולאכול את הפירות בקדושתם בירושלים, ואין לחללם על פירות הנמצאים מחוץ לירושלים. בדיעבד שחילל על פירות מחוץ לירושלים, יעלו הפירות לירושלים ויאכלו שם. ואם בדעתו היה שלא להעלותם לירושלים, י"א שלא חל החילול כלל. וממילא לדבריהם בזמן הזה שלא ניתן לאכול את הפירות בירושלים לא חל החילול כלל, ויש חולקים וסוברים שחל החילול. והעיקר כמו שכתבנו שניתן לחלל].

הדלקת נר חנוכה משמן תרומה טמאה, טבל וערלה

הדלקת נר חנוכה משמן תרומה טמאה

כהן שברשותו שמן שריפה [כלומר שמן תרומה טמאה, כגון שקיבלה מישאל לאחר שהפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר משמנו, וכפי שנוהגים גם בזה"ז ובה האופן מקיים גם בימינו מצות נתינה לכהן בפועל], מותר לו להדליק לכתחילה בזה נרות חנוכה. ואין לחוש מכך שאסור להשתמש לאורה וא"כ לא נהנה הכהן, שהרי אין חיוב עליו ליהנות. ועוד שנהנה מזה שיוצא י"ח, ואף שמצות לאו ליהנות ניתנו, הכא במצוה דרבנן רבים הסוברים דשרי. וראה עוד בשדי חמד (ח"ט, חנוכה כלל א) וראה עוד בתנובות שדה גליון מס' 15.

ישראל שיש ברשותו שמן חולין, לא ישתמש בשמן שריפה. אולם אם אין ברשותו שמן אחר, פוסק הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ח) "מי שאין לו שמן אחר להדליק נר חנוכה מדליק בשמן שריפה שלא ברשות כהן" וזה כמבואר בירושלמי בסוף פרק בתרא דתרומות. וע"ע בתנובות שדה שם.

הדלקת נר חנוכה משמן טבל

פסק מרן השו"ע לגבי הדלקה להנאתו: 'אין מדליקין בשמן טבל' (יו"ד סי' שלא סעי' קטז), ומבואר בש"ך שם שדין זה הן בטבל טמא והן בטבל טהור, והן בהדלקה בימות החול והן בשל שבת. וכל זה נאסר מחמת הנאה של כילוי. מאידך לגבי נרות חנוכה כתב המל"מ (תרומות פ"ב ה"ד) שבחנוכה שאסור להשתמש לאורה יהיה מותר. ובשו"ת אג"מ (או"ח סי' קצא) פסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאסור להדליק נר חנוכה בשמן של טבל, מאידך בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' מז) העלה להקל בשעת הדחק.

ובשו"ת אבני ישפה (או"ח סו"ס ככח) השווה דין זה לדין תרומה טמאה (המבואר בסעיף הקודם) שאם אין ברשותו שמן אחר יהיה מותר להדליק בשמן טבל. אלא שיש להבין היאך איירי שזה שעת הדחק ואין לו אחר, הרי תמיד ניתן להפריש תרו"מ ויהיה לו שמן מתוקן? וכתב שם באבני ישפה, דאיירי שיש לו מעט שמן ואם יפריש יחסר לו להדלקה.

עוד לדון מצד דין דמשתרשי באיסורי הנאה [ראה להלן לענין שמן ערלה], ועוד יש לדון מדין גזל השבט הכהנים או הלויים, אלא דיש לומר דניחא להם דליעבד מצוה בממוניהו, ובפרט שזה רק מניעת ריוח, ודוק. וראה עוד בחזו"ע בהל' חנוכה בעמ' פו שסתם לאיסור שאין להדליק משמן טבל. ומכל מקום נראה להלכה שאם אין לו כל שמן אחר, ואין לו אפשרות להפריש על זה [כנ"ל], יש על מי לסמוך להדליק משמן טבל.

הדלקת נר חנוכה משמן ערלה

יש מי שכתב להתיר להדליק משמן שנעשה מזיתי ערלה, שהרי אין בזה איסור הנאה כיון שאסור ליהנות מהם, והנאה של המצוה אינה נחשבת משום שמצוות לאו ליהנות ניתנו, אולם העיקר להלכה שאסור להדליק נר חנוכה משמן זית שהוא ערלה, שסוף סוף הוא נהנה במה שחסך מלקנות שמן אחר. והנה בספר שערי אפרים (שאלה לח), הסיק לאסור מחמת שגר חנוכה צריך שיעור הדלקה, וממילא כיון שהוא בשריפה אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה, ונמצא שאין בו שיעור הדלקה ויהיה אסור. אך רבים חלקו על טעמו זה של "כתותי מיכתת" והביאם מרן הראש"ל זצ"ל בספרו חזו"ע על חנוכה עמ' פג, יעו"ש. והבאתי עוד מדברי האחרונים בספר עץ השדה (פ"י סעי' ט).

מכל מקום למעשה, הגם שטעם זה נדחה, יש לאסור שימוש בשמן זה להלכה, מחמת דקא משתרשי ליה באיסור הנאה, שנהנה מהחיסכון שחוסך שמן אחר.

לפי זה עולה שאם אין בנמצא כל שמן או נרות, ואין אפשרות לרכושם, ולפנינו שתי אפשרויות או להדליק משמן זית של ערלה, או שלא ידליק כלל, לכאורה, כיון שאיננו מרויח מאומה, אין בזה איסור. [אלא שברור שאת נר השמש פשוט שלא ידליק משמן זה, וגם צריך להיזהר שלא יהנה מהאור בהגיע זמן ההיתר של ההנאה כגון לאחר חצי שעה]. ולכאורה לא יברך על זה, כיון שסו"ס לדעת האומרים שכתותי מיכתת שיעוריה, אסור בהדלקה, והגם שדבריו נדחו כדלעיל, מ"מ לברכה חיישינן, וראה עוד בעץ השדה (שם) מש"כ בד"ז.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

הגאון רבי אברהם סאלים שליט"א

ראש ישיבת 'מאור התורה'
חבר מועצת חכמי התורה

חנוכת המזבח והדלקת הנרות

'ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו - ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס, וימים אלו הן הנקראין חנוכה' (רמב"ם פ"ג מהלכות חנוכה ה"ב וה"ג).

הרמב"ם פוסק שימי חנוכה הם ימי שמחה והלל. וכן פסק מרן בשו"ע (או"ח סי' תרע סעי' ב) וז"ל: ריבוי הסעודות שמרבים בהם [בחנוכה], הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. ואף שבגמ' (שבת כא ב) נאמר לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים, הם ימים טובים בהלל והודאה, כלשון הגמ' שם. וגדר ימים טובים של חנוכה אינו כשאר ימים טובים שיש בהם משתה לשמחה, השמחה בהם במה שמהללים להקב"ה.

ואמנם הרמ"א (שם) כתב, שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום שימים אלו היה בהם חנוכת המזבח. ומקורו מהמדרש במגילת תענית שהובא בב"ח, שקבעום למשתה ושמחה שנגמרה מלאכת המשכן. אך גם לשיטת הרמ"א לא קבעום חכמים ממש לימי משתה ושמחה, ורק יש קצת מצוה בריבוי הסעודות. אבל בהלל והודאה חייב מדינא, דלענין זה קבעום כחייב.

וטעם סעודות אלו כמו שכתב המהרש"ל (יש"ש ב"ק סי' ל"ז), שכל שעושה סעודה כדי ליתן שבח למקום, או לפרסם הנס או המצוה, הכל בכלל סעודת מצוה. והיינו, שעיקר מה שקבעום לימים טובים שיהא אדם שרוי בשמחה ויודה לד' ית"ש בשמחה על הנסים והנפלאות שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, ויש שמסתפקים בשמחה שבלב, ומודים ומשבחים להקב"ה כפי שקבעו חז"ל - בהלל ובהודאה בתפילה. אבל כיון שישנם בני אדם שהשמחה אצלם היא גדולה ביותר, ורוצים לגלות שמחה זו גם בסעודה ומשתה וכד', כל שעושה כן לפרסם הנס או המצוה הכל הוא חלק ממצות השמחה של ימי החנוכה.

וכן נראה לדקדק בלשון הברייתא שהביאה הגמ' (שבת כא ב), בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון וכו'. ובהמשך הברייתא מספרת את נס פך השמן, ומסיימת הברייתא לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל ובהודאה. ולכאורה קשה, דקודם היה לברייתא לספר את נס החנוכה ואח"כ לכתוב את ההלכות של החג, שעשאו ימים טובים בהלל ובהודאה דלא למספד ולא להתענות בהון.

ולפי המתבאר יש ליישב, דאדרבה כך הוא הסדר, שעצם ימי החנוכה מהותם זמן של שמחה, דלא למספד ולא להתענות, בלי פעולה של שמחה, כי מהותם הם ימי שמחה, שאסור להספיד ולהתענות בהם. והטעם, משום נס פך השמן שהיה בימים אלו, והמעשים בפועל שהם תוצאה מימי שמחה אלו, הם אמירת הלל והודאה בתפילה בעל הניסים.

ובזה מבוארים דברי המאירי (שבת כג א), דהגמ' אומרת (שם) המדליק לילה הראשונה, מברך ג' ברכות, להדליק נר חנוכה, שעשה ניסים, ושהחיינו. והרואה מברך שתיים, שעשה ניסים ושהחיינו. והוסיף

א. ישר כח לעורך ספרי מרן רה"י שליט"א "נתיב התורה" - הרה"ג אליהו ברדא שליט"א. זכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולמשפחתו בברכה והצלחה ברו"ג, אמן כ"ר.

המאירי, שמי שאינו מדליק וגם אינו רואה, יברך ביום הראשון על הניסים ושהחיינו, ובשני שעשה ניסים. ומוכח מדבריו שברכות הללו - על הניסים ושהחיינו, אינם על נר חנוכה מדין רואה או מדליק, אלא על עצם הזמן, ורק נסמכו לברכת הדלקה כשמדליק או כשרואה.

ולכאורה דבר זה תמוה, דאמנם ברכת שעשה ניסים היא על הזמן, אבל מה מקום לברכת שהחיינו, והרי בשעת ברכה זו אינו מקיים שום מצוה, וגם אינו רואה את הפרסומי ניסא של המצוה. ולכאורה אינו דומה ליוה"כ שמברך שהחיינו כבכל חג, שהרי ביוה"כ מקיים מצוות החג, שביתה ממלאכה ועינוי יוה"כ.

אבל כן כתב גם במור וקציעה שהביא במשנ"ב, ובביאור הלכה (ריש סי' תרצ"ב) מבואר, דיש לברך זמן ביום הפורים שהוא ככל מועדי ד' שמברכין עליהן זמן, דהיינו על עיצומו של יום שהוא יו"ט, וגם חנוכה נקבע עיצומו של יום ליו"ט וע"ז מברך שהחיינו, וגם בפורים יש לברך על היום שהחיינו מפני תקפו של נס שהיה בו, וכיון דמזמן לזמן קאתי הרי זה ככל מועדי ד' שמברכין עליהן זמן וכו'. כיוה"כ שאין בו אכילה ושתייה אלא שביתה ומנוחה, ואעפ"כ מברכין אותו, ע"ש. נמצא דברכת שהחיינו על תוקפו של יום.

אמנם יש להקשות, דהנה המאירי (מגילה ד א) הביא דעת הרמב"ם (פ"א ממגילה ה"ג), שיש לברך שהחיינו רק בלילה בקריאת המגילה. וכתב שיש סוברים שיברך שהחיינו גם ביום משום יו"ט שמתחיל רק ביום, שהרי סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו, ודמי ליוה"כ שברכת שהחיינו על קדושת היום. ולבסוף כתב, דאין לברך ברכת שהחיינו ללא קידוש, ויוה"כ שאני, שקדושתו חמורה, אבל פורים דמי לחנוכה, שרק על ההדלקה מברך ולא על היום, ע"ש. ולכאורה דבריו סותרים למה שכתב שמי שאינו מדליק וגם אינו רואה חייב לברך שהחיינו, וצ"ע.

ונראה ליישב, דברכת שהחיינו היא אמנם על הזמן באופן כללי אבל הסמיכו אותה על המצוה המיוחדת של הזמן, כמו הקידוש בליל יו"ט והדלקת נרות בחנוכה. ועל כן אף שיו"ט של פורים מתחיל ביום ולא בלילה, אין מברכים בו ברכת שהחיינו, ויוצא ידי חובת שהחיינו במה שבירך בלילה בשעה שקיים מצות היום של קריאת מגילה. ויוה"כ שאני, שאף שבמצות היום אין למה לסמוך את ברכת שהחיינו, תקנו ברכת שהחיינו, מפני שקדושתו חמורה. אבל בכל מקום שתקנו ברכת שהחיינו והסמיכו אותה למצות היום, אף שאותו אדם אינו יכול לקיים מצות היום, להדליק או לראות נר חנוכה. חייב לברך שהחיינו. דעצם מהות ברכת שהחיינו היא על הזמן וכבר נתקנה ברכה זו על הזמן בחנוכה ומה שכתב שרק על ההדלקה מברך היינו אם הדליק ולא ברך לא יברך ביום, שנתקנה הברכה על שעת ההדלקה הואיל והסמיכוה להדלקה.

ולפי הרמ"א הגדר של ימי שמחה של ימי החנוכה, היה מקדם מאז שנסתיימה מלאכת המשכן בימים אלו. ובימי החשמונאים נוספו לימים טובים אלו מצות הדלקת נרות והלל והודאה, על נס פך השמן שנעשה בימים אלו. וכל אדם שמרגיש את השמחה שבלב על חסדי ד' ואהבתו לעמו ישראל שנתן להם משכן. ועשה להם נסים ונפלאות בימים ההם בזמן הזה, ועושה משתה ושמחה להודות לו ולברכו, הרי זה משובח.

והב"ח שם הביא דברי חז"ל במדרש שחנוכה הנשיאים היתה בחנוכה והקב"ה שילם שכרם בימי מתתיהו, וכשם שהנשיאים כל אחד עשה ביומו יום טוב, גם בחנוכה יש לנו לעשות יו"ט בענין ביטול מלאכה. ומטעם זה נהגו להרבות בסעודות וכו'. ומטעם זה אנו קוראים בתורה בימים אלו את פרשת קרבנות הנשיאים.

והנה רש"י (במדבר ח, ב) הביא דברי חז"ל, למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכה הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו. א"ל הקב"ה חייך שלך גדול משלהם שאתה מדליק ומיטיב את הנרות.

והרמב"ן (שם) מביא מדרש אחר, א"ל הקב"ה דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת נרות, ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכת בית חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח.

ועוד הביא שם מדרש (תנחומא בהעלותך, ה) אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם. והנה ידוע שכשארן בית המקדש קיים והקרבנות בטל, אף הנרות בטלים, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי וכו', ע"ש.

ומבואר מדברי המדרשים הנ"ל, שבעצם השורש של שמחת חג החנוכה כבר היה בחנוכת המשכן בשתי בחינות, הדלקת הנרות של חג החנוכה שזכה בו אהרן, וקרבנות הנשיאים שאנו קוראים פרשת חנוכת הנשיאים שהיתה במשכן שנגמר בימים אלו ומשורש זה יש לנו את חג החנוכה, אף שביהמ"ק בטל, אבל הנרות שמכח אותה חנוכת המשכן קיימים לעולם.

אבל יש לשים לב, אמנם אף שהשורש של יו"ט של חנוכה לדורות, הוא בקרבנות הנשיאים בפועל, השורש של הדלקת הנרות בחנוכה, הוא כתוצאה של חולשת הדעת של אהרן. ואף שלא עשה דבר ורק חלשה דעתו - מכח זה זכינו לגס חנוכה ע"י בני בניו החשמונאים, וגם למצות הדלקת נרות לדורות עולם. הקרבנות הם כל זמן שביהמ"ק קיים בלבד, אבל הנרות שהם שכר על חולשת הדעת ומחשבה היא לעולם.

ידוע לנו ששכר מצוה מצוה, כאן אנו רואים שכר מחשבת מצוה - חולשת הדעת על אי אפשרות לקיים מצוה - שכרה מצוה, ומצוה שהיא נמשכת וקיימת לדורות כהמשך לעבודת בית המקדש, ואף שאין לנו קרבנות אבל לכל יחיד נשארה מעין מצות הדלקת נרות שבמקדש.

וכן מצאנו במדרש (שוח"ט מזמור כ"ט), וז"ל ואם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, הקב"ה מעלה עליו כאילו עשאה. תדע לך, שהרי דוד חשב לבנות המקדש ואעפ"י שלא בנאו נכתב על שמו, שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. מכאן שכל מי שמצטער על הדבר נקרא על שמו. שכן מצינו במשה על שנצטער בתורה וישב מ' יום ומ' לילה, נקרא על שמו, שנאמר "זכרו תורת משה עבדי"

חז"ל אמרו יגעת ומצאת תאמין. שאם אדם יגע בודאי ימצא, אבל כאן אנו מוצאים דבר חידוש שלא רק ביגיעה מעשית האדם זוכה, אלא גם ע"י שאיפה עמוקה עד שמצטער ומגיע לחולשת הדעת, יכול להשיג מעלות גבוהות ביותר. שורש שלימות ביהמ"ק לדורות, חנוכת הבית של ביהמ"ק על ידי דוד שנצטער על כך. שורש שלימות של תורה מן השמים על ידי משה רבינו שנצטער עליה. שורש חג החנוכה ומצות הדלקת הנרות לדורות היא תוצאה שחלשה דעתו של אהרן, אכן לאדם מערכי לב.

נס השמן מעיד על ישועת השי"ת

גמ' בשבת כא, ב: 'מאי חנוכה [מפרש רש"י - על איזה נס קבעוה]? כשגברה מלכות חשמונאים ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו להדליק אלא יום אחד. נעשה נס בו והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה'.

עלינו להבין הלא היו עוד נסים, הניצחונות בדרך נס ופלא. רבים ביד מעטים, גיבורים ביד חלשים ומדוע לא הזכירו נסים אלו בבירור? בנוסף לכך יש להבין, הרי בהלל והודאה שתיקנו על נס זה בתפילה, בעל הניסים נזכרים אך ורק הניסים והנפלאות של התשועה הגדולה, ואילו נס השמן לא הוזכר בכלל אלא ברמז שהדליקו נרות בחצרות קדש? כמו כן יש להבין הרי ידוע שאין ה' עושה נס לחינם (ע"פ היסוד של הרמב"ן בראשית מו טו), אז מדוע הקב"ה לא נתן בליבו של כה"ג לחתום מיכל גדול שיספיק לשמונה ימים ולא צריך שכל יום יהי נס? כמו"כ יש להבין מדוע אין אזכור למתתיהו ובניו על חלקם הגדול במלחמה כמו שנזכר ביהושע 'ויחלוש' כמו"כ שואל המהר"ל איך חז"ל קבעו להלל ולהודות על נס השמן, הרי רק על הצלה גופנית קובעים ולא על עשיית מצוה? כמו כן יש להבין הרי נס השמן נראה רק לכהנים לעומת ניצחון המלחמה שנראה לעיני כל?

המהר"ל אומר: עיקר מה שקבעו חז"ל ימי חנוכה הוא על ניצחונם את היוונים, אך מפני שלא נראה בזה שהי' כאן ניצחון על ידי נס שעשה הקב"ה יתברך ולא היה זה מכוחם וגבורתם של בני החשמונאים, לפיכך נעשה נס ע"י השמן שעל נס זה כולם יודעים שזה היה נס מן השמים וע"י זה ידעו שכל מה שנצחו במלחמה הי' מן השי"ת. ע"כ לשון המהר"ל.

ולבאר את דבריו של המהר"ל, שימי הלל והודאה ניתן לתקן רק על נס גלוי השובר את חוקי הטבע לעין כל בבירור, ולא על נס נסתר שאינו חורג מן המהנהגה הטבעית, שיכול הטועה לטעות שזה מקרה וסיבה רגילה. לכן רק כאשר עשה השי"ת את הנס הגלוי הבלתי אפשרי שמעט שמן דלק כל הימים, וכולם ראו שיד ה' עשתה זאת, רק אז יכלו חז"ל לתקן את מצוות החנוכה, וע"י הנס הגלוי המאיר שהי"ת הוא השליט והמנהיג את העולם כולו, האדם מתעורר להתבונן ולהכיר שבעצם השי"ת הוא המחדש והמנהיג את חוקי הטבע כרצונו ומהנס הגלוי של השמן, יכירו שכל הניצחונות במלחמות שהיו, גם היו ע"י ניסים ואחר שהכירו בכך אכן ההודיה וההלל נתקן על הניצחון כי בודאי הישועות שהיו במלחמות הן הסיבה מחייבת להודות ולהלל כמו שאומרים בפיוט הנרות הללו אלא שא"א היה לקבוע עליהו, אלא רק על נס גלוי ולכן נאמר בגמ' הטעם לקביעת ימי חנוכה בגלל נס השמן.

מסיבה זו עשה השי"ת את נס השמן יום יום, בכדי שהעם ידע שכל המלחמות ע"י החשמונאים היו ע"י השם יתברך, ובכל דור ודור בימי החנוכה מתעוררים מנס השמן שהשי"ת מנהיג ברצונו את חוקי הטבע בתמידות. את היסוד הזה אנו למדים מדברי הרמב"ן שכתב (בראשית מו טו) הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא כן מתחילה, או מלאך נגלה, יזכרים הכתוב, אבל הנסים הנעשים מאליהן, כגון: עזרה לצדיק או עונש לרשע, לא יזכרים הכתוב לא בתורה ולא בכתובים, כגון: נס יוכבד שילדה בת 130 ונפטרה בת 250 וכן אחיה השילוני שהיה מיוצאי מצרים וחי עד ירבעם שזה יותר מ 250 שנה. כמו"כ לא הוזכר בתורה עניין של זריקת אברהם לכבשן האש, לעומת זה כן פרסמה את כל הנסים שעשה משה רבינו במצרים?

לכל זה, אומר הרמב"ן כי הנסים הנעשים ע"י נביא או מלאך שיתנבאו כך מתחילה בדבר השי"ת, יזכירם כן הכתוב, והנעשים מאליהם לצדיק או לרשע לא יזכירם הכתוב, והרי כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם, וכל התורה אינה אלא נסים ולא טבע או מנהג, כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מעריות התורה וכן לא ימות בטבע אדם שאכל חלב וכל הצלחות הצדיקים בצדקתם וכל תפילותינו הם נסים ונפלאות אלא שאין בהם שינוי טבעו של עולם ויכול הכופר להכחישם לכן לא יזכירם הכתוב, למשל, זריקת א"א לכבשן לא הוזכר מפני שאמרו אנשי דורו שא"א מכשף הי', או אריכות ימים שהזכרנו ניתנים להכחשה שהם גנים מדור הקודם לכן לא התפרשו בתורה לעומת נסים ונפלאות שעשה משה רבינו כן התפרשו בתורה כי אותם לא ניתנו להכחשה, כנאמר אצבע אלוקים, ה' נלחם להם לישראל, ונסים אלו שהתפרשו באים לגלות שהשי"ת כל יכול ומנהיג את הטבע כרצונו, מלחמה בעמלק ויחלוש יהושע את עמלק, מעשה פנחס, ואת זה רצו חז"ל להבליט כאשר קבעו את ימי חנוכה דווקא על נס השמן הגלוי ששבר את חוקי הטבע, בכדי שאדם יתבונן ויתעורר לדעת שכל יתר המלחמות והניצחון היו נסים, החסד שבישועה כאשר מכירים שהיא אך ורק מאת השי"ת, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

לכן צריכים אנו להבין מדוע ישועת ה' מהיוונים לכשעצמה אפילו אם אינה בדרך נס גלוי, אלא ע"י עריכת מלחמה בין בני חשמונאים ליוונים, הרי בכל זאת זו סיבה מספקת לקביעת הלל והודאה, ובכל זאת רק אחרי התגלות נס השמן הוקבע לימי הלל והודאה גם על הניצחונות, וזאת למה?

התשובה היא, מפני שעיקר החסד שבישועה הוא, אם הוא ניכר באופן ברור שהוא מן השמים נטו. כל זה כדי לקרבנו אליו יתברך, כי בהכירנו שהשי"ת באהבתו אותנו והמושעינו מצרותינו, אז אנו מכירים לו טובה ומודים לו על הישועה שבכך אנו מתקרבים אליו יתברך כלשון הפסוק ואני קרבת אלוקים לי טוב. ועל כן לא יכולים לקבוע את ההודאה על ניצחון הישועה גרידא, כי עלולים לזקוף את זה גם למלחמת החשמונאים, ואז לא מייחסים את כל הישועה להשי"ת לבדו, לכן על אף שבני החשמונאים לחמו במסירות נפש לא הוזכרו כלל וכלל בנוסח ההודאה אלא זוקפים את זה לאתה ברחמך הרבים עמדת להם. וכל זה כדי שלא תתגבג לבנו התחושה שאנו שותפים לישועה וגם בני החשמונאים חשו את זה שהם כלום - הכל מאתו יתב' ושם מוכיח על מתת-הו יו-חנן.

שיעור הצלחה בתורה, הכל תלוי לפי מידת ההכרה שהכל משי"ת - יסוד זה לומדים מדברי הרמב"ן, שאף בהצלחה בלימוד התורה והשגתה הכל תלוי בשמים, אמנם מחד גיסא חייבים להשתדל בלימוד התורה ע"י העמל והיגיעה, אך בזה תם חלקנו בדבר, כפי שאנו מברכים כל יום לעסוק בדברי תורה, כלומר תפקידנו הוא העסק בתורה בלבד, מאידך גיסא, עלינו להכיר בידיעה ברורה, כי הידיעה וההשגה ההבנה וההצלחה בתורה אינה תוצאה ישירה מעמלינו אלא מתנה מהשי"ת, שבשכר היגיעה בתורה השי"ת נותן לו מתנה להבין סוגיא על בוריה.

ככל שנעמיק ונכיר שהשגתנו בתורה היא מתנה מהשי"ת, באותה מידה נזכה לקנין בתורה, כמאמר חז"ל (תענית ז.) "דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה", כי שפל רוח יודע היטב שכל ידיעותיו בתורה הן מתנה מהשי"ת כלשון התפילה באתה חונן לאדם דעת, וכאשר מרגישים שידיעת התורה שלו, היא באה לו במתנה, במקביל מתנהג עמו השי"ת במדה כנגד מדה ונותן לו בחנינתו גדלות בתורה - כי כל התורה היא נסים נסתרים וכלשונו של הרמב"ן שכל התורה היא רק נסים ולא טבע או מנהג. וכדברי חז"ל כמו פיל בנקב של מחט, שהראש שלנו כנקב מחט, ונכנס בו הרבה הררים של תורה ואיך יתכן? אלא כל זה נס אחד גדול ומתנת חיים, וכלשון בסוף מס' נדה (פ:) מה יעשה אדם ויחכם ירבה בשיבה והכוונה לבקשת רחמים ממך שהחכמה שלו וכפי שאנו כל יום מתפללים ומתחננים באהבת עולם, שהצלחה בתורה תלוי בתפילה ותפילה בלימוד התורה, בימים ההם בזמן הזה.

בשיטת הר"ן על דין 'לכם' בנרות חנוכה

בעה"ת"ש. בחמישי בשבת באחד ועשרים יום לחדש כסלו התשנ"ט

לכבוד האי גברא יקירא, אבן מאירה, צנא מלא ספרא, בפלפול וגמרא,
איבעית אימא קרא, ואיבעית אימא סברא, כב' הרה"ג הנעלה, מיחידי סגולה,
כמהר"ר יעקב צבי ריבא שליט"א.
מע"ת ניו-יורק ארה"ב.

החיים והשלום לכת"ר ישצ"ו, ואחדשה"ט כנאה,

קיבלתי מכתבו המלא חדו"ת ובו עשרים שאלות בענין חנוכה. ועיינתי בהם מעט בימי חנוכה אלו
לפי מיעוט הזמן ומיעוט היכולת, ולמלאת רצון צדיק, אני מעלה אותם על הכתב להגישם לפני כב',
וכאשר השיגה ידי יד כהה, וה' יהיה בעזרנו.

בראשונה שאל כב' על השמן הנמכר ע"י קטנים, שניתן להם מהת"ת למוכרו לטובת הישיבה,
האם כשר להדלקה, דשיטת הר"ן ז"ל בפסחים (ז') דשמן חנוכה בע"י לכם וכו', וקטן אינו יכול
להקנות מה"ת וממכרו אינו ממכר. ע"כ. והנה כב' הבין בדברי הר"ן ז"ל שם דבעינן לכם, מפני
שהוא ז"ל שם דן במה שמצאנו שינוי בנוסח הברכות, דיש שמברכים בלשון "על" כמו "על המילה",
"על השחיטה" "על ביעור חמץ" וכו', ויש שמברכים בנוסח אחר כגון "לישב בסוכה", "לשמוע קול
שופר" וכו', וכתב שם שכל מצוה שאפשר לקיימה ע"י שליח מברך ב"על", כגון שחיטה וביעור חמץ
וכו', אבל מצות שא"א לקיימם ע"י אחר מברך בלמ"ד כגון להניח תפילין ולישב בסוכה ולשמוע קול
שופר. ואח"ז הקשה (ד"ה ומיהו) מהדלקת חנוכה שאפשר לעשותה ע"י שליח ומברכים עליה להדליק.
וכתב בזה"ל: ואיכא למימר דכיון דאמרינן בשבת (כ"ג ע"א) דצריך לאשתתופי בפריטי, כיון שאינו
יוצא אלא בשל עצמו, הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר. עכ"ל.

א. תשובה זו היא חלק מתשובה ארוכה שהשיב מו"ר הגאון הראש"ל רבי שלמה משה עמאר שליט"א אל הרה"ג
השואל שליט"א בספרו שמע שלמה חלק ד (אור"ח סי' כא) על ענינים שונים בידיני חנוכה. ואמרנו להביא חלק זה
בתשובה, מחמת מעשה שהיה, כאשר פרסמנו דרגות השמנים לחנוכה, והבאתי בסוף התשובה מדברי הערוך
השולחן סוף הל' איסורי המזבח, סי"ס סא, שמכל מקום נראה שמצוה מן המובחר ליקח מארץ ישראל, ולפי"ז עדיף
שמן זית כתית מעולה ישראלי. ושולח לי מעלת ידידי וחביבי הגאון רבי ישראל מאיר פלמן שליט"א על דברים
אלו מפן אחר, ואלו דבריו: כתב הר"ן בפסחים דף ז' ע"ב דטעומא דבעי לאשתתופי בפריטי הוא משום שאינו
יוצא במצות נר חנוכה אלא בשל עצמו, דבעינן שיהא השמן ידידיה, ע"ש. ולפי"ז יל"ע בבן המדליק בבית אביו אם
צריך לזכות בשמן ובפתילה, ואי לאו אינו יוצא יד"ח. והנה הגר"י אפרתי שליט"א פירסם שלפ"ד הר"ן יש לעדיף
לקחת שמן מחו"ל משום דין לכם, מאחר דברוב השמנים שבא"י מעורב בהם מע"ר ומעשר עני, מאחר דד"ז מותר
לזרים ואיכא הפסד רב לבעלי החברות לתת סכום זה לעני וללוי, ואף בכשרויות הבד"ץ מ"מ מע"ר אין נותנים ע"פ
הוראת החזו"א מאחר שאין לנו היום חזקה לפיכך אין בהם דין נתינה, ותו לא חשיב לכם.

ומיד שראיתי שלחתי לו תגובה: בראשית דין הר"ן לא הובא בפוסקים, וביותר יתכן שאף הר"ן התכוין רק בדין
שליחות דבעי שליח דבעל הממון, ולא לענין גוף המצוה דבעי לכם. ומה"ט כתב הבית יצחק יו"ד סי"ס קמ"ב ובשדה
חמד חנוכה אות ט"ו שאפשר להדליק נ"ח אף במעשר ראשון. ויתרה מזו מצינו במ"ב סי' תרע"ג סק"ב שהביא
בשם השואל ומשיב לדון בשמן גזול אי כשר לנר חנוכה, והנידון מצד מצוה הבאה בעבירה, ומשמע דמדיון לכם
ליכא חסרון. ועוד דכיון שאין ודאות שבוה מעורב ממון חבירו, והוי רק ספק, תו אמר' ספק דרבנן לקולא, ושפיר
מקיים המצוה, ושאינא מאתרוג שהנידון בדאורייתא (ביום הראשון דבעי לכם), ועוד שבמה שהדין שהמוציא מחבירו

בשיטת הר"ן על דין 'לכם' בנרות חנוכה • מאמרים הלכתיים

ומלשון זה דהר"ן ז"ל למד כב' דבעינן "לכם" בנר חנוכה. ולא כן עמדי דאין זו כונת הר"ן ז"ל, אלא הדין הזה דנאמר בגמ' גבי אכסנאי שאין מי שידליק בשבילו בביתו הוא דין מיוחד שצריך להשתתף עם בעה"ב בפרוטה, שיהיה לו חלק בשמן ובזה יוצא ידי חובתו בהדלקת בעה"ב. וכמו שאבאר להלן בס"ד. אבל אין כאן דין דלכם, דנאמר גבי לולב ומינוי, דנא' בהם ולקחתם לכם, ולמדו מזה שצריך להיות שלו לגמרי, ואדרבה מדין זה גופא דאכסנאי משתתף בפרוטה ויוצא ידי חובתו, מוכח דאין כאן דין דלכם, דהלכה ידועה היא גבי לולב ואתרוג דבעינן שיהיה שלו לגמרי ואינו יוצא י"ח בשותפות. וכמ"ש בש"ע (סימן תרנ"ח ס"ז) שותפים שקנו לולב או אתרוג בשותפות אין אחד מהם יוצא ידי חובתו ביום הראשון, עד שיתן לו חלקו במתנה. ונע"ש בביאור הלכה שכתב משם הלבוש, דגם באחים הדין כן ור"ל דאע"ג דבסעיף ח' שם מבואר דבאחים לא מקפידים זע"ז שרי, היינו כשקנו אתרוגים רבים, ולקח אחד מהם, בזה יוצא ידי חובתו, אבל אם קנו רק אחד לא יצאו י"ח מסתמא עד שיקנה לו חלקו. וע"ש במשנה ברורה (ס"ק כ"ט) שכתב הטעם דבעינן שיהיה כולו שלו.

וע"ש עוד בש"ע סעיף ט', דמה שנוהגין במקום שאין אתרוג מצוי, שכל הקהל קונים אתרוג אחד בשותפות, הטעם כיון שקנאוהו לצאת בו, מסתמא כאילו פירשו, שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו, ע"מ שיחזירהו להם. עכ"ל, וכעין זה כתב רבינו הרמ"א ז"ל בהגה לסעיף ז' שם. וע"ש באחרונים דיש מחמירים לחוש שמא יש אחד בקהל שאינו יודע שצריך להיות שלו וכו' ע"ש.

הרי מבואר ומפורש דהשותפות אסורה באתרוג ולולב דבעינן בהו לכם, וממילא דבחנוכה שיצא בשותפות כמבואר באכסנאי, פשוט דלא בעינן בה "לכם". נמצא דמעצם הדין דאכסנאי משתתף בפריטי ודיו, נלמד דלא בעינן לכם. אלא שצריכים להבין למה צריך שיתן פרוטה, ולא יוצא י"ח אלא בשמן שלו, וכמ"ש הר"ן ז"ל. והנראה לענ"ד הוא, דכיון דתיקנו נר איש וביתו, ואינו יוצא ידי חובתו אם מדליק בבית אחר, או בכל מקום שאינו ביתו, ומאידך אין זו מצוה שבגופו, שהרי יוצא י"ח ע"י שליח, ואמרו שגם אשתו מדלקת בביתו, והוא יוצא י"ח בכל מקום נמצא שם. ואכסנאי זה שאין מדליקין עליו בביתו, במה יצא ידי חובתו הרי לא מקיים המצוה בביתו, ומה יועיל ששמע לבעה"ב וגם ראהו שמדליק, והרי בעה"ב מדליק בביתו, והאכסנאי אין זה ביתו, ובזה תיקנו שישתתף בפרוטה כדי שיהיה לו חלק כל שהוא בשמן, ובזה יוצא י"ח בהדלקת בעה"ב כיון

עליו הראיה, אין ברור דלא חשיב לכם, וידוע מש"כ הקונטרס הספיקות כלל א' סי' ה'דכל ממון דהמע"ה הוי שלו לכל מילי, כדביאר בשערי יושר ש"ה פ"א, ובאור שמח פ"ב מביכורים ה"ג, וכ"ה בחזו"א אה"ע סי' לט סק"ג, ועי' קה"ב ב"מ סי' כ"ב. ואף שהחזו"א והקה"י שהחמירו לעצמם באתרוג לענין ד' מינים, מ"מ כבר כתב בספר זכרון שאול להגר"ש ברזם (ח"ג במכתבים שבסופו מכתב א') שהעולם סומכים לענין אתרוג שרושמים ערך המעשר ראשון בפנקס, דכך כתוב לעשות במקום שאין כהן והתרומ"מ יתקלקלו, ונחשב בזה גם שלו, עכ"ד. ובמש"כ שעדיף להדליק בשמן מחו"ל, הובא בספר מישורים מגיד (משנת תש"ד) פרשת מקץ (עמ' מב) שהביא מה שגילו לו בחלום, וז"ל: 'בשמן שהכנת לנרות אל תשתמש בו כי אינו שמן זית מזיתי ארץ ישראל אלא מחוץ לארץ'. ומשמע דזה יותר מהידור עד כדי שנאמר לו שלא ידליק בהם

וידוע מה שאמר רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א דזה מטעם שיש בהם חיוב מעשרות, וכעין שאמרו בברכות דף ל"ט ע"ב רב אמי ורב אסי כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי, ומה"ט אמר דכל שנחסטו בא"י הרי דינו כשמן א"י וחייבים במעשרות.

ועל כך השיב לו הגר"י אפרתי שליט"א: שלום רב אבוא בקצרה, א. לא כתבתי ח"ו הוראה. ב.מה אעשה לת"ח החשובים, ומו"ר (מרן הגריש"א) ס"ל שהוא אינו מוצא בראשונים מאן דפליג על הר"ן, ג. וכל מה שכתבנו ילמדונו רבותינו מרור הינו דרבנן ואין כנראה ועדת כשרות אמיתית שאינה מוציאה מעשר ראשון מהתוצרת, וכן שיש מעשר עני שהוא גזילה גמורה, והיה מרן הגרש"ז מורה שעדיף למכור טבל הטבול למעשר עני ולא לקבוע מעשר עני בתוצרת, ובזה אין הידור? ובענין שמן מחו"ל נדמה לענ"ד שאינו ממין הראיה. ע"כ.

ובאותו זמן שאלני הגרימ"פ שליט"א לדעתי בד"ז, ואמרתי לו שלכאורה ודאי יש להעדיף שמן מארץ ישראל וכדברי הערוה"ש ה"ז, וכמוש"כ בספר מישורים מגיד ה"ז. ועל דברי הר"ן, באמת שיש ע"כ תשובה ערוכה בשו"ת שמע שלמה (ח"ד) שהיא כדבריו, ולקראת ימי החנוכה, אמרנו שנביא עיקרי דבריו של מו"ר הראש"ל שליט"א שהם לעזר לדברי ידידי הגרימ"פ שליט"א.

שמדליק גם את שמנו של האכסנאי ומכוין להוציאו י"ח. וה"ה כשמקנה לו בעה"ב חלק בשמן דמהני וא"צ לתת לו פרוטה כמבואר באחרונים, ועיין משנה ברורה (סי' תרע"ז סק"ג), וע"ש עוד דדעת רוב האחרונים דא"צ לשלם חצי מהשמן אלא בפרוטה אחת דיו. וכל זה בודאי שאין לו שייכות באתרוג ולולב. דשם דבעינן לכם, צריך להיות כולו שלו דוקא.

ואשר ע"כ פשוט דיוצא בשמן שלקח מהקטן אפי' אם היה שלו, וקטן זוכה ע"י אחרים אבל אינו מזכה לאחרים כידוע, ובולוב ומיניו לא יוצא הגדול שקיבלם מהקטן ופשוט, דבעינן לכם וליכא. בנרות חנוכה יוצא בשופי דאין בהם דין לכם. ואבא אל העין וראיתי לגאון שדי חמד, במערכת חנוכה אות ט"ו (כרך ט' עמוד 217) שכתב בשם הגאון מפרעמישלא (יצי"ו) בספרו הבהיר בית יצחק חיו"ד (ססי"קמ"ה) שעלה ונסתפק בדין זה, ואי בעינן לכם בנר חנוכה. ובש"ס משמע דבעינן יהיה השמן שלו דאמרי' דבעי להשתתף בפרוטה, אמנם אין שום סברא דבעי נר חנוכה שיהא שוה פרוטה, וכבר הראיתי בספרי לא"ח (סי' צ"ט ס"ג) דברי התוס' רי"ד דערבה לא בעי שיהא שוה פרוטה וה"ה נר חנוכה. ולענין לכם כיון שמצאנו דלולב ב"ט שני לא בעי לכם ה"ה נר חנוכה. ובשער אפרים נסתפק באיסור הנאה כגון בשר בחלב אי יוצא לנר חנוכה, הואיל דמצות לאו ליהנות ניתנו. ואי בעי לכם ודאי אינו יוצא. (וע"ש עוד דמוכח מזה דלא בעי' שיהיה בן דין ממון, וגם לא צריך שיהיה בו היתר אכילה מדיוצא בשמן שריפה למ"ד א'. וכ' דלא בעי' ממון וע"כ יוצא בשמן של מעשר שני (אע"ג דהוא ממון גבוה) ודו"ק, עכ"ל.

וע"ש שהרב שד"ח ז"ל כ' דממה שכתבו רבני האחרונים' משם שער אפרים לענין חמאה שנאסרה משום בב"ח הא נקטי' מצות לאו ליהנות ניתנו, והביא ראיה מדפסלו אתרוג של ערלה משום דבעי' לכם אלמא דבמצות דלא בעי' לכם שרי באיסור'נ' משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, והרי"ז כמבואר דבנר חנוכה לא בעינן לכם. עכ"ל בקיצור מעט. והנה אני עני ובער מדעת לא זכיתי להבין דברי גדולי החכמים הללו זיע"א, מה מקום יש לספק זה כלל, והלא בלולב ומיניו מקרא מלא דיבר הכתוב, ולקחתם לכם, ומזה למדו דבעי' שיהיה שלו, ולא יוצא י"ח במה שאינו שלו, והם עצמם לא בעי' בהו לכם אלא ביום ראשון בלבד כמפורש בכתוב ולקחתם לכם ביום הראשון. אבל לא בשאר ימים וכמ"ש הרב ז"ל שם, ומה הוצרכו לדקדק מדברי שער אפרים, ואי משום דאמרו בגמ' שצריך להשתתף בפריטי, הרי הוכחתי בס"ד דאדרבה מזה מוכח דלא בעינן לכם. דבאתרוג דבעי' לכם לא מהני שותפות ואינו יוצא ידי חובתו ע"י שותפות.

ועוד הביא אחרי זה בשד"ח שם, מספר ביכורי שלמה להרה"ג מוהרש"א רעזעכטא ז"ל (יצי"ו) (בתשו' שבהשמו"ו שבסוף הספר סי' ב' א"ו כ"ד) שכתב ע"ד הבית יצחק הנז' דמה שנסתפק אי בעי לכם בנ"ח מדבעי להשתתף בפרוטה. זכה לכוין בזה לדברי גדול א' הובא בספר זכר יהוסף בריש פרק במה מדליקין. והגאון המובהק יד"נ בעל זכר יהוסף (שליט"א) פלפל בדבריו דברים נפלאים. עכ"ל. וע"ש. וכאמור דב"ק נפלאו ממני דאדרבה ממ"ש שישתתף בפרוטה היא ההוכחה שאין שייך בזה דין לכם. מלבד שהוא דבר פשוט. וכנ"ל.

והשתא דביררנו דאין בזה דין דלכם כלל, א"כ צריכים להבין במה נשתנתה מצוה זו משאר מצות, דהצריכו לאורח להשתתף במצוה זו בפרוטה, או לפחות שבעה"ב יקנה לו חלק מן השמן וכמ"ש הפוסקים שם.

והנראה לענ"ד בזה הוא, דחז"ל תיקנו שיהיה הנר בביתו של כל אחד ואחד, ואם ידליק נר שלו בבית שאינו שלו אינו יוצא י"ח בזה. אלא צריך להדליק בביתו דוקא ואע"ג דא"צ בית קבוע, מ"מ בעי' ביתו שגר בו עתה לפחות, כגון מי שלן במלון שהא חייב להדליק באותו חדר שזה ביתו עתה, ומי שאין לו בית כלל, או אכסנאי שיש לו בית ואין מי שידליק עבורו, או שנסע עם אשתו וב"ב להתארח אצל בעה"ב, שבכל זה אינו יכול לקיים המצוה בביתו, בזה תיקנו חז"ל שישתתף עם בעה"ב בשמן שלפחות תיעשה הדלקה בשמן שלו, ובזה הוא דיכול בעה"ב להוציאו במצוה זו, דע"י

בשיטת הר"ן על דין 'לכם' בנרות חנוכה ♦ מאמרים הלכתיים

ההדלקה שמדליק גם שמנו של אורח זה ועושה בזה שליחותו בזה הוא מוציא יד"ח, אבל בלא"ה אינו יצא, דהשמן של בעה"ב והבית שלו והוא חייב בהדלקה, ובמה יצא זה י"ח, והגם שמכוין להוציא בברכות אינו כלום דהברכות אינם גוף המצוה כברהמ"ז, אלא ברכת המצות וגם אם הדליק ולא בדרך לא מעכב, ויצא י"ח, ובמה יצא זה י"ח, אבל השתא שמשתתף עמו בשמן, נמצא דבהדלקה זו עושה בעה"ב גם שליחותו של האורח, ומכוין עליו להוציא, ויוצא י"ח בזה שגם הוא מתכוין לצאת בהדלקה זו שיש לו בה שותפות, ויש לו חלק לא רק בשמן אלא גם בגוף ההדלקה.

וזו היא כונת הר"ן ז"ל במ"ש, דאינו יוצא אלא בשל עצמו, הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר. עכ"ל, דאם אין לו חלק בשמן זה אין בעה"ב יכול להוציא, כמבואר לעיל. ואין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר מבלי שיהיה לו חלק כל שהוא בשמן דבמה יוצא, וע"כ חשיבא כמו שא"א לקיימה ע"י שליח ומברכין בלמ"ד להדליק נר חנוכה, אבל כשיש לו שותפות בשמן יכול לצאת ע"י אחר, וכמו שיכול למנות שליח שידליק לו בביתו. אך אינו דומה לשאר שליחויות שיכול לקיימם ע"י אחר לגמרי, גם בלא שיהיה לו שותפות בענין כלל.

אבל אין כונת הר"ן ז"ל להצריך שיהיה השמן שלו דוקא כמו לכם דאתרוג. ואולי גם הגדולים ההם לא התכוונו לומר דבעי' דין לכם ממש, רק כונתם שיהיה לו איזה חלק משלו בשמן, ומיהו לפי המבואר עולה בפשיטות דרק באכסנאי הצריכו חז"ל שיהיה לו חלק בשמן, דבלא"ה אינו יכול להוציא וכנ"ל, אבל בעה"ב שהדליק בביתו בשמן של חברו (שאינו גזול) ודאי יוצא י"ח אפי' שלא קנאו.

חנטה בפרי הצבר

ערב טו בשבט תשפ"ד

אל מעלת ידידינו הרגול

הגאון רבי חגי שושן שליט"א

השלום והברכה!

במאי דבדיק לן מר, היאך להגדיר חנטה בפרי הצבר, שכן פריחתו שונה משאר פריחות שברוב האילנות, שהנה הפריחה בשאר אילנות ניתן לתארה כדלהלן, כאשר הפרח הוא קטן וסגור (ועטוף בעלי הגביע) וממשיך לגדול בעודנו סגור, אחר זמן נפתח הפרח ומתחלק לארבעה או חמשה עלים, ומתגלה הצלקת עם עמוד העלה, ובתחתיתו כעין פרי קטן מאד שאחר שנתאבק מהאבקנים [הפריית השחלות] גדל להיות הפרי עצמו, וגם בעודנו סגור ניתן להבחין בגרגיר קטן ביותר שנמצא בתוכו. משא"כ בפרי הצבר, על העלים גדל ניצן שהוא למעשה שחלה והיא בתחילה כמין כיפה חומה עגולה על גבי העלה, פקע זה הולך וגדל, ובהמשך מקבל את דמותו וצורתו של הפרי, ואז צומחים בראשו פרחים [צהובים-כתומים], בשלב זה מתרחשת האבקה, המפרה את השחלות, החל משלב ההפריה הפקעים ודמויי הפרי מתחילים להפוך לפרי האמיתי [אגב, לעיתים הפרח פורח מתוך הענף ואז יש צמיחת פרי בתוך הענף].

לאחר שלב ההפריה הפרי עובד את השלבים הרגילים שלו, שלב הבוסר וממשיך עד לבשלות הסופית שלו, כאשר בעונה הרגילה שלו הפריחה היא בחודשי האביב, והבשלות של הפרי היא בחודשי הקיץ. [כיום החקלאים מצליחים במשטר דישון מסוים להאריך את עונת הפריחה, ואת עונת הבשלת הפירות].

הדיון ההלכתי: ארבעה מושגים שונים שנינו במשניות ובגמ' השונות, הקשורים לערלה ולנידוד, והם סמדר, בוסר, משיחנטו, משיחאאו. והם נתבארו במקומות שונים במשניות, ראה כדוגמא במשניות מס' ערלה (פ"א מ"ז), שביעית (פ"ד מ"י), גמ' ברכות (דל"ו ע"ב), ר"ה (דס"ז ע"א), פסחים (דנ"ב ע"ב) ועוד. ולהלן בס"ד נבאר את המושגים הללו ואת הנוגע הלכה למעשה לנידוד. ולהלכה נתבארו דינים אלו במקורות רבים, לענין ערלה, שביעית, תרומות ומעשרות. כלאי הכרם, ברכות, קנינים. נזיר ועוד דינים רבים.

א. השלב הקובע לערלה זה סמדר ולא בוסר

ראשית נדגיש, שכל הדיון שלפנינו רק אי נימא שסמדר [באחד משלביה וכדלהלן] הוא הקובע לערלה, שיש מקום לדון בפרי הצבר האם כבר יש דין סמדר על שחלה זו קודם הפרייתו והיא תקבע לערלה, או לאו. אולם ברור שאי נימא ששלב הבוסר הוא הקובע לערלה, אז ברור שמה שלפנינו רחוק מאד מלהתחיל להיות פרי, וק"ו שלא נקרא פרי, ורחוק מאד משלבים רבים עוד לפני הבוסר, ובכה"ג ברור שטרם הגיע השלב למנות לערלה, אלא הוא שלב מאוחר יותר. ואין ספק שפקוע זה שעתיד להוציא את הפרי אינו השלב שקובע לענין שנות ערלה.

א. בגב הגליון צרפנו תמונות להמחשת תהליך התפתחות פרי הצבר, לצורך הבנת התשובה על זמן חנטתו.

הנה דעת רבינו הרמב"ם שהשלב הקובע לערלה הוא שלב הבוסר כפי שנבאר להלן (אות ה), והוא בהגיע הפרי לשיעור של פול הלבן, שהוא גרוע, אלא שכבר שם פרי עליו, ומאידך שלב הסמדר ס"ל שאינו אסור בערלה, וכפי שפוסק בהלכות מעשר שני (פ"ט הי"ג) 'העלין והלולבין ומי גפנים והסמדר מותר בערלה וברבעי', ואילו השלב מעל שלב הסמדר שהוא הבוסר כבר אסור משום ערלה, וזה שכתב הרמב"ם בה"י שם 'וכל מה שיוציא האילן בתוך זמן זה הרי הוא ערלה' והיינו בוסר וכפי שיבואר להלן. ומקורו טהור במשנה במס' ערלה (פ"א מ"ז) העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה וברבעי ובנייר ואסורים באשרה רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי. ומבאר שם הרמב"ם בפירושו למשנה 'וסמדר, הוא "אלפקאח" אשר ממנו יהיה הפרי, אבל ה"חצרים" והוא הנקרא בוסר אין חולק שהוא אסור'. ומסיים שם הרמב"ם שאין הלכה כרבי יוסי. וכ"כ הנו"כ על רבינו הרמב"ם בה"י יג שם, וז"ל הכס"מ שם: 'וכבר כתבתי לעיל דלית הלכתא כר' יוסי דאמר הסמדר אסור'. ועוד כמה דוגמאות יש כע"ז וכגון המבואר במשנה דידן לגבי נזיר וכתב הרמב"ם בפירושו שם 'שמותר לנזיר לאכלם מעץ הגפן לפי שאמר ה' מכל אשר יעשה מגפן היין לא יאכל, ואלו אינן מאכל'. והכי מבואר בירושלמי בנזיר (פ"ב ה"ב) לחים לרבות את הבוסר, לחים לרבות את הסמדר מתניתא דרבי יוסי דרבי יוסי אמר סמדר אסור בנזיר מפני שהוא פרי. ומאידך בספרי זוטא (פ"ו פס' ג) שנינו אין לי אלא ענבים מניין אפילו בוסר ת"ל לחים ומניין אף יבשים ת"ל ויבשים. יכול אף החוטיין והעלים והלולבין ומי גפנים והסמדר ת"ל מחרצנים ועד זג יצאו אלו שאינן פרי ולא פסולת פרי אלא כעץ הן חשובין. וכך פסק הרמב"ם בהלכות נזירות פ"ה ה"ב 'היוצא מן הגפן כיצד, נזיר שאכל כזית מן הפרי שהוא ענבים לחים או יבשים או בוסר... הרי זה לוקה, אבל העלין והלולבים ומי גפנים והסמדר הרי אלו מותרין לנזיר שאינן לא פרי ולא פסולת פרי אלא מן העץ הן נחשבין. ועל דרשת הירושלמי ראה מה שהקשה בשיירי הקרבן ומש"כ בפ"י עלי תמר שם. ועוד כמה דוגמאות כעין אלו מצאנו לחלק בין בוסר לסמדר, ומכולם למדנו שסמדר אינו אפילו פסולת פרי, והבוסר אמנם כבר חשוב כפרי גרוע, אבל חשוב כפרי [ומכאן יצאו הפוסקים ראשונים גם אחרונים לדון בברכת הבוסר ויבואר עוד מעט מזה להלן בד"ה עוד בגדר בוסר].

ב. מהו נקרא סמדר

לעיל ראינו שביאר הרמב"ם שהם הניצן שנמצא בתוך הפרח שממנו בהמשך יצא הפרי. ובאבן עזרא על שה"ש (פ"ב פס' יג) ביאר שסמדר הוא כשיצא ציץ הגפן. והרע"ב כתב לשון דומה במס' ערלה (פ"א מ"ז) 'הסמדר, הוא הפרח שממנו יצא הבוסר, אבל הבוסר עצמו הכל מודים שהוא פרי'. ורבינו ירוחם (נכ"א חלק ב דף קעז טור ב) שגם הוא פוסק כדעת רבינו הרמב"ם שהסמדר מותר והבוסר אסור, כותב 'פירוש סמדר דע כי יש שלשה זמנים לפרי הגפן בתחלה כשיוצא הפרי מהפרח נקרא סמדר ואחר שגדל כמו פול הלבן נקרא בוסר כמו שחז"ל הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן כי הכל שיעור א' ואחר כך כשמתבשל נקראים ענבים והסמדר מותר כמו שכתבתי אבל הבוסר אסור והוא כמו פגין בתאנים פרש"י 'סמדר כשהענבים ניכרים אחר שנפל הפרח' וכוונתו לדברי רש"י עה"פ בשיירי השירים (פ"ב פס' יג) 'התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר' ומבאר שם רש"י 'כשנפל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר'. וכן ביאר רש"י עמ"ס פסחים (דנ"ב ע"ב בד"ה דאמר כר' יוסי) 'משנפל פרח הגפן ונראית צורת הענבים, והיינו סמדר, אסור משום ערלה, מפני שהוא פרי, ובלעז קורין, אשפני"ר' [ובלעזי רש"י ביאר דהיינו הנצה, ובמקו"א ביארו תחילת יציאת הענבים]. ומאידך ראה ברש"י עמ"ס ב"ק (דף נט ע"א בד"ה סמדר) שכתב 'ענבים דקין בהתחלתן לאחר שפרחו מיד'. ובהמשך בד"ה סמדר [השני] כותב רש"י 'סמדר - לאחר שפרחו הענבים מיד ולולבין קודם שפרחו'. ובגמ' סוטה (ד"ב ע"א בד"ה אחוז) מבאר רש"י 'בת קול אומר למי הים אחוז לנו שועלים הקטנים המחבלים את הכרמים בהיותם סמדר בעוד הפרי קטן'. ובגמ' בעירובין (דכ"א ע"ב בד"ה סמדר)

כתב רש"י 'סמדר, גדול מפרח, כך משנה מפורשת יותר מן המקרא'. ובגמ' במנחות (דס"ו ע"ב בד"ה סמדר) כתב רש"י 'סמדר, כבר חנטו ענבים'. וכ"כ הרשב"א שם על דברי הגמ' שם.

מצאנו אם כן כמה שלבים שהוזכר לגביהם סמדר, וכולם סביב הפרח, אלא שדבר ברור הוא שאין המדובר בפרחים עצמם, שהרי בהם אין ערלה ולא גריעי מעלים, ולא שייך שבהם יסבור רבי יוסי שסמדר הוא פרי, ולכן דקדק הרמב"ם בלשונו לכתוב שהוא הניצן, כלומר בתוך הפרח יש את הפקע שממנו יהיה הפרי, וכאן יש את השלבים השונים שעדיין השם של כולם הוא סמדר, והשם ישתנה רק בהמשך כשכבר יהיה פרי רק גרוע ואז יקראו שמו בוסר. וראה מש"כ הרב מלאכת שלמה עמ"ס ערלה (פ"א מ"ז) לאחר שהביא את דברי רש"י הנז' שסמדר כיון שנפל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר. דחה את דבריו שזה אינו כן שזהו פתח הסמדר שנפתח הנרתיק כמו הקפרס וניכר השושן הקטן שבו אבל בעודנו סתום השושן והגרגיר בתוכו קרוי סמדר, ופירוש סמדר סמ...ע"כ. והאמת תיאמר שאין כאן כל סתירה לדברי רש"י ז"ל שהרי רש"י עצמו הזכיר כמה שלבים ולכולם קרא סמדר, כיון שהאמת היא שמשלב הפקע עד קרוב לשלב הבוסר הוא הנקרא סמדר, ובכל אחד מהשלבים הללו יש פרחים סגורים או פתוחים או שנפלו, והסמדר ממשיך לגדול, ועדיין אין עליו שם פרי ואף לא פסולת פרי וכלשון הספרי ורבינו הרמב"ם בהל' נזירות. ורק לאחר שנכנסו בו מים [ראה גיטין דל"א ע"א], ונהיה בו לחות [ראה תפא"י שביעית פ"ד מ"ח], הוא הנקרא בוסר והוא פרי גרוע, וממילא אין קושיא מפתח הסמדר על הסמדר שביאר רש"י. וכ"כ בתפא"י על המשנה בערלה (ס) 'הגפן משיפרח מיד ניכר בו ענב דק ועד שיתגדל הענב כפול הלבן נקרא סמדר ואח"כ נקרא בוסר עד שיתבשל לגמרי, וכן אמרינן (ברכות ל"ב) הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן, מיהו בבוסר כ"ע לא פליגי דאסור' וכ"ז הדגיש לגבי גפן וכמש"כ בהלכתא גבירתא (סע"ז) שהיתר הסמדר הוא בענבים. ומש"כ בסע"י ח לגבי שאר פירות עד שיעור פול הלבן שם כוונתו לסוגיית רבעי, וכמבואר שם. [ובוסר דאתרוג שאני ראה לרבי אברהם מן ההר (סוכה פ"ג דכ"ט ע"ב) אתרוג אין גידולו כשאר אילנות, ובוסר שלו מקרי כל זמן שלא נגמר הפרי. וכשהוא גדול מכביצה נמי יש מהם שהם עדיין בוסר ע"כ. ובשיבולי הלקט (סדר חג סוכות ס"י שסא) וראה בבית יוסף (סי' תרמח) ועוד].

ובזה יובנו דברי השיטמ"ק בשם הרא"ה על מס' ב"ק (דנ"ט ע"א) שכתב בתוך דבריו 'אלא מסתבר לי דכרוך ותני דאמרינן לאו דוקא אלא דתני פגין ובוסר והוא הדין לסמדר דסמדר נמי בוסר קרי'. וראה שם עוד מש"כ בשם שיטה, ולמעשה איך אפשר להבין דבריו שסמדר גם נקרא בוסר, וצ"ל שהכוונה היא לשלב שהסמדר יכול להיות פרח בלבד עד שהוא כבר פרי וגם שם הוא בשלבים שונים עד הבוסר, וממילא מובן איך עושים יין מסמדר, והרי אין בו עדיין מים, אלא מהשלבים המאוחרים יותר של הסמדר [ראה במפרשים על שה"ש שם: 'והיין הבא מפירות סמדר אין ריחו טוב, אבל כשהענבים טובים אפי' יין סמדר ריחו טוב']. וראה עוד בלשונו של התוספות רי"ד בב"ק שם שבסמדר כבר ניכר הפרי, ושוב כאמור צ"ל שהכוונה בשלבים השונים שלו. ועוד יותר כתב המהר"ם מלובלין על הסוגיא בב"ק שם, 'ר"ל דסמדר יש לו תרתי לטיבותא חדא דגדול הוא וחשוב כפרי גמור ועוד הדורך ענבים שלפעמים אלו מתקלקלים ואלו נצולים' הרי שקרא לסמדר פרי גדול וחשוב כפרי. וראה עוד את לשונו של המאירי על האי סוגיא בב"ק לגבי לולבי גפנים, ודוק. וראה להלן בדברי רבינו המאירי על הסוגיא בר"ה שם הביא מחלוקת מה נקרא חנטה. וכן מבואר בביאור הגר"א ליו"ד בהל' כלאי הכרם (סי' רצו ס"ק כא) ששלב הסמדר הוא כל שלא הגיע לפול הלבן, יעו"ש. ועוד ראה אחד מגדולי חכמי קושטא בעמח"ס יד המלך על הרמב"ם בהל' נט"ר (פ"ט שם) שבתוך דבריו כתב 'ועוד פי' דסמדר היינו הפרח שממנו יוצא הפרי ומשמע דבעודו פרח מחייב רבי יוסי בערלה ורבנן פליגי עליה הא אם נפל הפרח ויצא הפרי אפילו רבנן מודו וה"ק דמר בר ר"א ס"ל כרבנן הא רבנן מודו ג"כ דתכף שיצא הפרי נקרא פרי לענין ערלה וצ"ל דמ"ש רבנן דסמדר לא הוא משום ר"י ואינו מחוור דקודם שידע אותה משנה דשביעית מנא ידע דרבנן ס"ל דדוקא בוסר' יעו"ש

בכל דבריו. ולכאורה הכוונה שהמחלוקת היא האם על השלב הראשון של הסמדר כבר יש שם פרי ואסור, אולם כמש"כ לעיל קשה לומר עליו שם פרי, ואפשר על שם שעתיד להיות פרי, אלא שגם זה לכאורה רק כשיהפוך מפקע או שחלה לפרי, וזה לאחר האבקה ונפילת הפרח, וראה עוד להלן מה שהבאנו מדברי האב"ע. וראה עוד בספר מאמר המלך (על הרמב"ם בהל' מעש"ש, והב"ד להלן) שכתב בתו"ד: 'אלא על כרחך דעד שיעשה פרי ממש נקרא סמדר' ועוד הבאנו לשונות ברורים כעין אלו להלן.

ג. בגדר בוסר לברכות והשוואה לערלה ושביעית

ראה בדברי רבינו הרא"ש בברכות (פ"ו ס"ג) וראה מש"כ השלט"ג לשאל סתירה בדברי הרא"ש והשיב לו התפארת שמואל שם 'ואינם מבינים דעת המחבר וה"ק הבוסר אף על פי שהוא פחות מפול הלבן ואין שם פרי עליו לשביעית ולערלה...' ועל עניני ברכות בבוסר כשהוא פחות מפול הלבן כתבו רבות בראשונים, ראה בדברי המהר"ם מרוטנבורק (ברכות ס"א) ובדברי ההגמ"י על הרמב"ם (ברכות פ"ח ה"ו). ובספר הפרנס (ס"י שעג) ובטוש"ע ס"י רב. וראיתי שתי תשובות ארוכות לגאון בעל איש מצליח הי"ד וצ"ל, האחת על הסוגיא של לא נטעי אדעתא דהכי (ח"א אור"ח ס"י כט) והאחרת אם בוסר חייב ברבעי (יו"ד ס"י מז) ובשניהם כתב שסמדר הוא שלב ממשיך עד שלב הבוסר, ובוסר היינו שהגיע לפול הלבן, והלשונות בראשונים ובמה שכתב מרן השו"ע (ס"י רב סע"ב ב) 'בוסר שלא הגיע לפול הלבן', צריך לבאר שכל זה מפני שאין יודעים מהו שיעור פול הלבן לכן קוראים לזה בוסר גם קודם לכן, וכמבואר בהמשך הסעיף בשו"ע שם. אולם בלשונות המשנה והתלמוד וכך בלשון הרמב"ם שמדבר בסגנונם, ודאי הדברים מדויקים ובוסר היינו פול הלבן ופחות מזה הרי שהוא נקרא סמדר. ולפי זה כתב שבוסר שלא הגיע לפול הלבן וחשיב סמדר נכנס למחלוקת רבי יוסי ורבנן אם נוהג בו ערלה, ולרבי יוסי שנוהג ערלה ודאי שגם מברכים העץ, אלא שכל זה בתנאי שיהיה ראוי לפחות בשעת הדחק דבלי זה אין מברכין כלל [כפי שכתב מרן השו"ע שם]. והוא הדין בבוסר שהגיע לפול הלבן אם עדיין לא ראוי לאכילה לא יברך עליו כי ברכה באכילה תליא מילתא ושונה הדין מערלה. ובתשובה באו"ח גם חידד החילוק, שבוסר כל שהגיע כפול הלבן מברכין עליו בפה"ע וקודם לכן בפה"א. משום דאז מיקרי סמדר כדאיתא בגמ' ודלא כקצת אחרונים. ואין ספק דתנאי זה אינו אלא לענין ברכה. אבל גבי ערלה סתמא תנן ר' יוסי אומר הסמדר אסור ואפילו בתחילת יציאתו שאינו ראוי לאכילה כלל, וה"ה בבוסר לרבנן דהיינו שהגיע כפול הלבן אפילו אם יהיה האופן שעדיין אינו ראוי לאכילה. וכן בשאר אילנות אסור משום ערלה לכולי עלמא משיצאו אפילו עדיין אינם ראויים לאכילה. ונמצינו למדין דערלה תליא דוקא בצורה הטבעית דכל שהגיע הפרי לצורתו הטבעית, כל פרי כשיעור שנתנו לו חכמים, דהיינו החרובין משישרשרו והזתים משינצו ושאר כל האילנות משיצאו והגפנים משיצאו סמדר לר' יוסי או בוסר לרבנן, אף על פי שאינו ראוי לאכילה ואינו פרי בצורה המלאכותית, חייב בערלה. והא דבעו רבנן בגפנים דוקא בוסר, לאו משום דאז ראוי לאכילה, דהא מקמי הכי נמי דהיינו פחות מפול הלבן דאכתי מיקרי סמדר מברכין בפה"א. ואי לא דראוי לאכילה לא מברכין כלל וכמ"ש מרן בש"ע הנ"ל ואפילו הכי אין ערלה נוהגת בו לרבנן דהא סתמא קתני מתני' העלים וכו' וסמדר מותרים. אלא ודאי לפי שלא הגיע לצורתו הטבעית לדידהו עד שיהיה כשיעור פול הלבן דאז מיקרי בוסר, וערלה בצורה הטבעית תליא. עוד ראה למרן החיד"א בספרו פתח עינים על המשנה בערלה (פ"א מ"ז) שציין לעי' בדברי הגאון רבי יעקב די בוטון בעל עדות ביעקב (ס"י פז) ושם הביא את דברי המהרשד"ם (ס"ק קצא) המפורסמים על הורדים, שאם ברכתם אדמה מוכח שאין בהם ערלה, ובהשוואה לכלל שערלה וברכות שווים, והשיב על דבריו שהנה הכא סמדר ובוסר שעדיין לא כפה"ל, ברכתם אדמה, ומ"מ יש להם ערלה [או לרבי יוסי או לרבנן כל אחד פי דעתו], יעו"ש. והרב איש מצליח בתשובה ביו"ד הנז' הביא דברי הרב עדות ביעקב ועי' שם מה שהשיב על דבריו. ועוד ראה מה שכתבתי על האי כללא בשו"ת חלקת השדה ח"א ערלה (ס"א) באריכות ועל דברי מהרשד"ם אלו. וראה עוד בדברי הגאון בעל נחלת דוד עמ"ס ברכות (שם בסוד"ה

תוס' ד"ה שיעורו כפול הלכן) שכתב 'נמצא דלענין דינא צריכה להיות ברכה שווה לעונת המעשר. וערלה לאיסור קציצה בשביעית' יעוי"ש היטב באריכות דבריו. [ועוד ראה בדיני ברכות על הבוסר בשו"ת דברי שלום ח"ב או"ח סי' עב].

ד. מתי היא חנטה

השתא דאתינא להכא, נתנה ראש להבין מהי הנקראת חנטה, שהיא הקובעת לכמה דינים במצוות התלויות בארץ, ולדינים נוספים. וזו גמרא מבוארת בריש מס' ר"ה שבאילן אחר חנטה, תבואה וזיתים אחר שליש. והביא המאירי שם שני ביאורים מהי חנטה, או שחנטה הוא הוצאת פרי קטן ונקרא בלשון לע"ז אשקאפא"ר [ראה לעיל בתחילת אות ב] והוא שאמרו אילן שחנטו פירותיו שהדבר מוכיח שעל הפרי עצמו הוא אומר כן. ויש מפרשים בענין חנטה שהוא קודם שיצא הפרי כלל אלא הוצאת מה שהוא כעין פרחים. ובאמת שמוכרחים אנחנו לומר שגם לפירוש השני, הפקע והשחלה קיימים, ומעליהם הפרחים שמכסים, והכוונה היא עליה, רק יתכן שהביאור אפילו קודם ההפריה, או יתכן אפילו אחריה, רק שאין עדיין פרי שגדל מחמתה. גם המהר"י קורקוס על הרמב"ם בהלכות מעשר שני (פ"א ה"א) הביא את דברי הגמ' וכתב דמוכח מכל זה דהלכה רווחת היא דבאילן הולכין אחר חנטה ונראה דהיינו פחות מסמדר או סמדר ובתבואה וזיתים בתר שליש ורבינו תלה כולם בעונת המעשרות ואיני יכול להלום דעתו אם לא שנאמר דס"ל דבתר חנטה שאמרו היינו עונת המעשרות. והביא מדברי הרד"ק בספר השרשים [שרש חנט] שכתב: חנט 'התאנה חנטה פגיה, יציאת הפירות והראותם טרם גמר בישולם תקרא חנטה', וכתב שזה קרוב לדברי הרמב"ם שזה עונת המעשרות. והוא קצת פלא, שהרי עיקר ההדגשה של הרד"ק שזה יציאת הפירות והראותם, ואמנם גם ציין שזה לפני גמר הבישול, אבל ברור עיקר ההדגשה נראה שהיא תחילת יציאת הפירות, וכן יש לומר על מה שהביא המהרי"ק מרש"י שם. עכ"פ למדנו מדבריו שחנטה לשאר מפרשים הוא הסמדר או אפילו לפניו. ובמלבושי יום טוב בקונטרס חובת קרקע (ס' טז) הביא דברי המהרי"ק ותמה על דבריו. [ומש"כ מצד הא שסמדר מותר בערלה יש לדוק בקושיא זו וראה בסוף תשובתו שם] וכתב: אבל לפע"ד דבריו תמוהין מדברי הירושלמי (פ"ה ה"א) דקאמר דגבי חרובין שרשן הוא חנטן, ורק המקשה היה סובר דהחנטה הוא מיד שנפל הפרח. אבל אח"כ מסיק שאינו כן, ורק ששרשן הוא חנטן, א"כ נראה דחנטה אינה מיד שנפל הפרח, אלא מזמן שמקרי פרי. אלא שסו"ס כמו שהבאנו לעיל גם על סמדר מברך בופה"א, כאשר הוא בשלבים מתקדמים, וכמבואר לעיל. אולם ברור נראה שיש לבאר שהכוונה במהרי"ק סמדר או לפניו, הכוונה שסו"ס יש משהו שיצא, ואפשר לקרוא לו שם פרי כלשהו, אולי אפילו מיד לאחר שלב נפילת הפרח שטרם יש ממש פרי אלא רק פקע מופרה, והסמדר האמיתי שממנו עוד אפשר לעשות משהו הוא בשלבים מאוחרים של הסמדר, דאל"ה היאך יסבור רבי יוסי שסמדר הוא פרי, והיאך קיי"ל שלאחר חנטה חשיב דבר שבא לעולם, וכמו שנבאר להלן, וע"כ שהכוונה שיש פרי קטן באחד מהשלבים הנז' לעיל. ואילו לשיטת הרמב"ם חנטה היינו עונת המעשרות [וזה הדין לגבי מעשרות, וה"ה לגבי שביעית, וראה בשו"ת כרם שלמה (ח"א ערלה סי' א-ד) ומש"כ בספר קצירת השדה (מהדו"ח פ"א סעי' יא ובהערה שם), בספר עץ השדה (פ"א סעי' יב), בספר שביטת השדה (פ"י סעי' ז), ועונה"מ היינו הבאת שליש כמבואר במהרי"ק בכמה מקומות כגון בשמו"י (פ"ד ה"ט) וראה עוד במהרי"ק ה' מעשר (פ"ב ה"ה). והאריך בזה כיד ה' הטובה עליו בספר כרם שלמה (ח"א תרו"מ ס' ז) והוכיח שהכוונה לשליש בישול, יעוי"ש]. עוד ראה לרבינו הר"ש סרליאו עמ"ס שביעית (פ"ה ה"א) שגם כתב דס"ל להרמב"ם דחנטה דשביעית ותרו"מ הוא עונת המעשרות שהוא הבאת שליש [ומ"ש שלמד הדברים מהפס' ויחנטו הרופאים, ראה להלן מה שהבאנו מהראב"ע]. אולם הקשה על דברים כמה קושיות, וסיים אלא עיקרן של דברים מה שפירשו המפרשים ז"ל, דחנטה היינו יציאת הפירות, והיראותם קרויה חנטה. וראה עוד בפנ"י עמ"ס ר"ה (דף יב ע"ב) מש"כ שם שלדעת רש"י ששאר אילנות מעשרותיהם מדרבנן, ממילא לא שייך לתלות בעונת המעשרות, ולכן ס"ל שחנטה

באילנות הוא תחילת גידולין, שעוד אין פרי. משא"כ לדעת הרמב"ם ששאר אילנות גם דאורייתא, הוא כתב שחנטה היא עונת המעשרות. יעו"ש. ומ"מ כתב בחידושו למס' קידושין (רס"ב ע"ב) שלא מיבעיא שלדעת הרמב"ם דחנטה היא שליש דחשיב דבר שבא לעולם, אלא גם לרש"י ותוספות שזה שלב מוקדם יותר מכל מקום איכא למימר בפשיטות דמהאי שעתא דחנטה שייך בהו שפיר לשון בא לעולם דאי לא הוי מיקרי בא לעולם לא הוי לן למיזל בתר חנטה אף למנין השנים. כלומר גם תחילת הגידול הזה חשוב. ובוודאי שלא שייך לומר זאת על פרח בלבד או התחלה שאין בה כלום.

ה. דעת הרמב"ם בחנטה לגבי ערלה

אולם כל האמור בדעת הרמב"ם אינו לגבי ערלה, שבדין ערלה (הל' מעש"ש פ"ט ה"י) רבינו הרמב"ם לא הזכיר כלל לשון חנטה אלא לשון הוצאה 'וכל מה שיוציא האילן בתוך זמן זה הרי הוא ערלה' וכבר הבאנו לעיל את דברי הרמב"ם (שם ה"ג) שסמדר מותר, כלומר אין הכוונה כאן משיוציא סמדר, כלומר אחד משלבי, אלא כוונתו כמו שכתב בפיה"מ שלאחר סמדר הוא שלב הבוסר והוא אסור לכו"ע, וכוונתו אם כן כאן, משיוציא שהגיע לשלב הבוסר שהוא אסור. ואפשר שגם פגין כבר אסור אם נאמר שהוא שלב מוקדם מבוסר, או ששניהם אותו שלב, וראה בפ"י רש"י עמ"ס ב"ק (נט, א) 'פגים בתאנה או בוסר בענבים שהן כפול הלבן'. וכ"כ בפ"י הריב"מ עמ"ס שביעית (פ"ב מ"ה) 'והתאנין כשהן בוסר נקראין פגין, מלש' התאנה חנטה פגיה' וכן הוא בסוף דברי רבינו ירוחם (הנז' לעיל בנכ"א) אבל הבוסר אסור והוא כמו פגין בתאנים. והוא שרף הפגים הכתוב במשנה בערלה (פ"א מ"ז) וכ"כ להלכה בטוש"ע בהל' ערלה (סי' רצ"ד סעי' א) שהפגים חייבים בערלה. ומאידך ראה בפ"י הרע"ב למס' עוקצין שם כתב 'הפגין, תאנים שלא נתבשלו, כדכתיב, התאנה חנטה פגיה. וכל שאר פירות נמי שאינן מבושלים נקראים פגין. והבוסר, ענבים שלא נתבשלו. ומשהגיעו להיות כפול הלבן נקראים בוסר. ופגין גרועים מבוסר, ע"כ. הרי שלדבריו זה שלב פחות מבוסר, אולם ודאי קרוב אליו ממש. ועוד ראה בפיהמש"נ לרמב"ם עמ"ס חולין (פ"א ה"ה). וברמב"ם בהל' ערלה ונט"ר (פ"ט ה"ב) ובביאור דבריו והשוואה לדברי הירושלמי, על אי אתה פודה פגין ובוסר, ראה במש"כ באריכות חכמי איזמיר על דברי הרמב"ם הללו הלא הם הגאון הרב יצחק ירנן על הרמב"ם שם, והגאון הרב מאמר המלך זצ"ל ושניהם כאחד ס"ל שהגם שבוסר הוא אסור בערלה, מכל מקום ברבעי מותר גם באכילה כיון שלא הגיע לעונה"מ ושווים הם למעשר בזה, ובזה ביארו את הרמב"ם, וראה שם בדברים הנפלאים. ויעו"ש עוד בדברי הרב יד המלך הנז' לעיל, מה שכתב לבאר בדעת הרמב"ם. וראה עוד במרכבת המשנה מרכבת המשנה (חצלמא על הרמ' כאן) מה שכתב בזה, ובסו"ד כתב 'ופי' בוסר שבכאן עד שלא הגיעו לעונת מעשר'. ותשובה ארוכה ביותר בהאי דינא של בוסר ברבעי כתב הגאון בעל איש מצליח ביו"ד סי' מו, והבאנו מדבריו לעיל, ועיקר דבריו בדעת הרמב"ם הן לענין ערלה והן לענין רבעי, שבענבים סמדר מותר ובוסר אסור, ובשאר אילנות גם סמדר אסור רק שלתת מתנה שרי עד עונה"מ. והביא שם דברי הרב מרכבת המשנה, ודחה דבריו, וכן דברי הרב שרשי הים [על הרמב"ם שם וס"ל שבוסר אכן אסור אבל בערלה ולא ברבעי, יעו"ש בדבריו], ולא הסכים לקבל האומרים שבוסר שרי ברבעי, יעו"ש באריכות דבריו. ועוד ראה במש"כ בני דוד [על הרמב"ם והב"ד להלן] בהאי דינא דבוסר ברבעי, ובמש"כ והוסיף על דבריו הרב לב מבין על הרמב"ם שם [וגם מדבריו הבאנו להלן]. ועוד ראה בביאור מעשה רקח על הרמב"ם כאן, ולהלן הב"ד. ועוד ראה בדברי הרב אבן ישראל על הרמב"ם היאך ביאר האי ענינא של בוסר לגבי נטע רבעי, יעו"ש. ועוד על האי דינא של נט"ר אל מול ערלה ראה בשו"ת כרם שלמה הנז' בסי' ג-ד בדברים שכתב מעלת ידידי הדגול הגרד"א שליט"א אל מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א, ומה שהשיב לו ע"כ והדברים נפלאים וארוכים, יעו"ש.

ו. דעת רבותינו בשיטת הרמב"ם לחלק בין גפן לשאר אילנות

והנה הלשון משויצא, נמצא בכמה מקומות בש"ס שהזכרנו לעיל בראש התשובה, בברכות שם ביאר רש"י (בד"ה משויצא) 'את הפרי'. ובפסחים שם (בד"ה משויצא) 'תחילת העלים בימי ניסן'. ובגליון הש"ס נשאר בצ"ע בדברי רש"י. גם ברמב"ם על המשנה בשביעית (פ"ד משנה י) במהדורא קמא כתב שאסור לקצוץ האילנות כשיתחילו לשאת פרי ולהוציא פרח, ובהמשך ביאר משויצאו 'משתחילו בו העלים הירוקים'. אולם במהדורה בתרא כתב שאסור לקצוץ משהתחילו להניב פירות [ובמהדורא אחרת: אם התחילו להוציא פירותיהן]. ובהמשך ביאר משויצא 'משיופיע בו הפרי' [ובמהדורא אחרת משייראה בו הפרי]. ולמעשה כן פסק להלכה בהל' שביעית (פ"ה הי"ח) ששאר כל האילנות אסור לקצוץ 'משויצאו בוסר', וראה במש"כ הרדב"ז שם, ולפי מהדו"ב שלפנינו אין קושיא.

הנה אם כן אם נשווה את הדברים, ללשון הרמב"ם בהל' ערלה, ונשווה לדבריו בפיהמש"נ ובהלכותיו שהתיר את הסמדר, נראה ברור שהלשון משויצא פירושו בוסר. ולמעשה לא חילק הרמב"ם כלל כמו בשביעית בין גפן לשאר אילנות, ולעולם התיר את הסמדר ולעולם אסר את הבוסר. אולם הרב מלבושי יו"ט הנז', כתב שמשויצאו שכתב הרמב"ם היינו בוסר, והאריך שם, אולם בסוף דבריו כתב שהיינו דווקא בגפנים אולם בשאר אילנות היינו מיד שנפל הפרח ומוציאין פרי, ותלה הדבר בדין כפניות הדקל, ותלה הדין בין הבבלי לירושלמי, ולדבריו לפי הירושלמי גם בשאר אילנות [כמו בדקל] הוא רק בוסר, ונראה שהרמב"ם פוסק כך, ושוב הביא מלשונות הרמב"ם שנראה דפוסק כבבלי, וממילא יש לחלק בין גפן לשאר פירות. יעו"ש. [ולעיל מיניה הביא מדברי הראב"ד והר"ן סוף"ג דע"ז לגבי כפניות שכתבו שאין מרכיבין היינו לר"י ולא לרבנן, ותמה שזה נגד סוגיא דידן שרבנן מודים בשאר אילנות, יעו"ש]. גם הרב מקדש דוד (שביעית לאחר סי' ס' בקונטרס חנטה לקיטה והבאת שלישי סימן א) כתב שלהבדיל משביעית ומעשרות שזה הבאת שלישי, מכל מקום בערלה 'לא כתב הרמב"ם ז"ל דאזלינן בתר עונת המעשרות רק כל מה שיוציא בתוך זמן האיסור הוא אסור, ונראה דהכא מודה הרמב"ם ז"ל דאזלינן בתר חנטה... ומשום דלא שייך עונת המעשרות לענין ערלה ורבעי דדין ערלה חל אף על הפגים וכדאמרין (ערלה פ"א מ"ז) דהמעמיד בשרף הפגים אסור... וזה שכתב הרמב"ם ז"ל דכל מה שיוציא האילן בתוך הזמן הרי הוא ערלה, הוא משום דיציאה זהו שיעור של פרי באילנות, כדאמרין בפסחים (נ"ב ב) בפלוגתא דר"י ורבנן אי סמדר הוי פרי, דמודים חכמים לר"י בשאר אילנות, ומייתנין שם ברייתא דשאר אילנות משויצאו חשוב פרי ע"ש, ולערלה אזלינן בסדר השנים כשנעשין פרי דאז הוא חלות איסור ערלה. וכך סיכם הדין שמוכח דבכל דבר אזלינן בסדר השנים בתר שעה הראויה לאותה דבר, ומש"ה לערלה אזלינן בתר הוצאת הפרי דאז חלות דיני ערלה [כלומר בשאר אילנות]. וכן מתבאר מעוד ממפרשי הרמב"ם ראה בספר יצחק ירנן הנז' לעיל (בד"ה ולפ"ז מתיישב), וכאמור כן כתב בשו"ת איש מצליח בתשובותיו הנז' לעיל, שהרמב"ם מחלק בין ענבים לשאר אילנות ובשאר אילנות גם סמדר אסור. וכן כתב מרן החזו"א (שביעית סי' ז אות כ) שהרמב"ם מחלק בין שביעית ומעשר לבין ערלה, שבערלה כתב משויצאו והוא בוסר, וכתב שם הטעם נפלא, אלא שהוסיף שלפי המבואר בברכות בשאר אילנות גם רבנן מודים לרבי יוסי שהסמדר אסור, ושוב הביא דברי הירושלמי והבבלי לגבי כפניות וכתב שלמעשה פסק כגמ' דידן, דמודים חכמים ולכן כתב דאין מרכיבין כפניות יעו"ש. ובחזו"א (ערלה, דיני ערלה סעי' ו) כתב שהולכים בתר חנטה, וחנטה מקרי אחר נפילת הפרח, וכבר ניכר הפרי סמדר [ואף דלענין שביעית ומעשר, דעת הר"מ דחנטה היינו עוהמ"ע, לענין ערלה גם סמדר מקרי חנט, וכמש"כ שביעית סי' ז'] ובגפנים וחרובין וזיתים לא אזלינן בתר סמדר אלא בתר בוסר, ולדעת תו' דגם בשביעית ובמעשר, חנטה אינו עוהמ"ע, אפשר דחנטה היינו סמדר, וכמש"כ שביעית שם. עכ"ד. הנה אם כן הלכה למעשה לדעות הנז' בשאר אילנות שונה הדין מגפן ואינו בוסר, אלא שיעורו משויצא פרי, מינכר הפרי, נראה הפרי, והוא לאחר נפילת הפרח. והוא ברור שאין נפילת הפרח קשורה להכא אלא מטעם אחד

שלאחר שהיא נופלת רואים את הפרי, כי לפני כן הגם שהיה פקע ולפני הפרח היה גלוי, מכל מקום, הוא איננו פרי, והסוברים שסמדר אסור היינו משום שיש בו משהו מהפרי, והוא השלב הראשון שיש מקום לקרוא לו פרי, ושיש על מה לברך עליו, וכמבואר לעיל. ובמצאות זה מתרחש לאחר ההפריה, והוא מתגלה ומינכר לאחר נפילת הפרח. גם בכרם ציון (פ"ט סעי' ד עמ' מג-מד) כתבו שהחנטה האמורה כאן בערלה היינו בוסר בגפן ובשאר אילנות לאחר נפילת הפרח וניכר פרי הסמדר, וראה בהערה שם בגאון צבי, ובגידולי ציון, ומה שהביא שם מספר משפט כהן (ס"ג) שהקל שם לגבי שקדים, ומה שתמה עליו, ובאמת שהדבר ראה ברור, שלא התיר עד שיגיע לעונה"מ, אלא כוונתו שאין להחמיר בפרי קטן, כי הרי כבר ראינו לעיל שהסמדר יש לו עוד הרבה שלבים עד שיגיע לבוסר, כך שגם אי נימא שיש לחוש לסמדר היקל שם בגודל כפי שהוסבר לו, ואדרבה ביקש שישלח לו את השקדים שיתבונן בהם, יעו"ש, וגם בגידולי ציון סיים שם כע"ז על דברי המשפט כהן, עי"ש.

גם ממפרשי חכמי קושטא ואיזמיר נראה שהבינו בדעת הרמב"ם שמחלק בין ענבים לשאר אילנות. והבאנו מדבריהם לעיל, ועוד נביא להלן באות הבאה. וכן ראיתי במעשה רקח על הרמב"ם (בפ"ט ה"ב) בבואו ליישב קושיית הכסף משנה על הרמב"ם שהתיר ליתן בוסר של נט"ר במתנה, וביאר הדין, ושוב הקשה דמוכח מהרמב"ם שבוסר אסור ורק סמדר מותר, והביא גם מדבריו בהל' שמו"י לגבי אין קוצצין בשביעית, וכתב 'אשר מכח זה היה נראה דרבינו קרי לשאר אילנות בוסר דהיינו סמדר לר"י דהכוונה משיתחיל הפרי ליגדל קצת אלא דבענבים שם בוסר היינו שכבר גדל להדיא עד שאינו חסר גדלות אלא ביסול והכא בשאר אילנות איירי דהבוסר שלהם היינו כסמדר בענבים והכי מסתברא שהרי בנטע רבעי קאי ואזיל ואתי שפיר נמי ההיא דסוף פרקין דלא התיר אלא סמדר'. ודוק היטב בדבריו [ועי' בגידולי ציון בדנין ערלה פ"ד הערה ג מה שהביאו מספר הליכות אליהו ודוק]. ולמדנו מדבריו שסמדר גם לרבי יוסי שהתחיל הפרי להיגדל קצת, והוא בודאי אינו פרח סגור או פתוח.

ז. יש שלמדו ברמב"ם שאין איסור סמדר בשאר אילנות

מאיך יש מי שכתב דס"ל להרמב"ם שלעולם סמדר מותר גם בשאר אילנות, ראה בפירוש משנה ראשונה על המשנה במס' ערלה (פ"א מ"ז) שהבין בפשטות מסתימת הרמב"ם שהתיר את הסמדר ואסור את הבוסר בערלה, ודין זה הוא על כל האילנות ולא רק בגפן, ומכאן יצא לשאול על דבריו מהסוגיא בברכות הנז' ונשאר בצ"ע.

וראה מש"כ הגאון מהר"ד פאלקון זצוק"ל מבאי בית מדרשו של הרב משנה למלך בספרו בני דוד (בפירושו על הרמב"ם מע"ש פ"ט ה"ב) בזה"ל: 'עוד נסתפקתי אם דין סמדר נוהג בכל הפירות ונ"מ באותם הנובלות מעצי רימון בעת הניצתן עם הפרח אם הם מותרים ומדקתני הנובלות כולן אסורים ופירשו המפרשים שהם פירות שלא נגמר בישולן משמע שקרובים לביסול הא אם הם נובלות כמו סמדר שרחוקים עדין להתבשל מותרים כגון סמדר דמשמע דיש דין סמדר בכל הפירות וא"כ צ"ע הא דקאמר קליפי רימון והנץ שלו אסורים האי נץ שלו באיזה זמן הוא דלכאורה נראה דהנץ אם הוא הפרח הפרח הוא כשהוא עדין סמדר דכשהם גדולים לא יש להם פרח' ע"כ. ובהשקפה ראשונה נראה הדברים לא מובנים והרי סוגיות ערוכות יש על דין הסמדר. ונראה ברור שהספק שלו היה בדעת הרמב"ם היאך הכריע למעשה, האם הוא בכל האילנות או רק בגפן. אולם באמת שהגאון המופלא בעל לב מבין (על הרמב"ם שם) כתב על דבריו 'ולענ"ד אחר המחילה רבה לא מצאתי מקום להסתפקי דהא תלמוד ערוך בברכות בדף ל"ו ע"ב ובפ' מקום שנהגו בדף נ"ב הוכח יוכיח להדיא דרבנן דפליגי עליה דר' יוסי דסמדר מותר לא פליגי אלא בענבים דוקא אבל בשאר אילנות מודו רבנן דסמדר אסור יעו"ש' והביא שם בהמשך שכ"כ הרב שושנים לדוד על המשנה בערלה שם. רק שבהמשך שאל מדוע הרמב"ם בשביעית (בפ"ה ה"ב) כתב, ושאר כל האילנות משיצאיא בוסר, וכו' ודוחק לומר דהאי בוסר הוא בוסר שלא הגיע לפול הלבן דחשיב סמדר דזה אינו דסתם בוסר הוא שיעורו כפול הלבן יעו"ש בהתוס' יום טוב בפ"ה דמע"ש מ"ה ובמהר"א גאטיניו במ"ש בס' יצחק ירנן במכילתין

וכעת צריך ישוב וכבר עלה על דעתי לישב בדוחק ואין בו כדי שביעה ואחר זמן רב כמו י"ב שנים שכתבתי זה ראיתי לשני המלכים שעמדו בענין הלא המה מרן מלכא הרב הגדול מהרי"ם בס' שורשי הים בח"ב דף קמ"ז ע"ד ומהר"א מצליח ז"ל בס' מאמר המלך בדף מ"א ע"ג ועיין מ"ש אני הצעיר בהגהותי שם ע"כ עיקרי דבריו. הרי שלמד בפשטות שדעת הרמב"ם שסמדר מותר רק בגפן, אולם שאר אילנות גם סמדר אסור. רק שעל דבריו בהל' שמו"י נשאר בצ"ע.

ובתשובה אחרת בשו"ת חלקת השדה (ח"א ערלה ס"א) ובתשובה נוספת לגבי ברכת האילנות על אילנות שהם ערלה (ח"ג ערלה ס"א) הבאתי את דברי רבינו הרדב"ז בתשובתו המפורסמת אודות הנאה מפרחי ההדרים [אזה"ר] ועיקרי דבריו שם (ס"י מד) שמותר לאכול את פרחי אזה"ר וק"ו להריח בו, שלא אסרה תורה אלא בוסר ולא סמדר, ודבריו הם כמובן גם לפי רבינו הרמב"ם, ולכן גם כתב בסוף דבריו לשאול מכפניות של ערלה שאסורים אף על פי שהם סמדר, וכתב שהרמב"ם ז"ל תירץ קושיא זו וכתב אין מרכיבין כפניות של ערלה בדקלים מפני שהם כפרי כלומר כיון שדרך העולם לאכול אותם הרי הם כפרי ואסור ולא חשיב כסמדר אלא כבוסר דנוהג בו ערלה. הרי שלמעשה למד כדבר פשוט שסמדר מותר גם בשאר אילנות כמו הדרים או כמו דקל [להוציא הטעם שכפניות שאני]. ואגב הדברים מש"כ שם בלשונו 'מותר להריח בזה"ר של האילנות של ערלה אעפ"י שיש בהם עקר הפרי לפי שעדיין הוא סמדר וכיון שמותר לאכול כ"ש שמותר להריח בו. אבל אם גדל הפרי קצת אסור להריח בו וכ"ש שאסור לאכול' ע"כ. ומדבריו אלו למד בכרם שלמה בתשובתו הנז' נמצא דפרח זה"ר נקרא סמדר בפי הרדב"ז ז"ל, והואיל והוא פוסק כהרמב"ם לגמרי ג"כ התיר את הזה"ר דסמדר הוא, וסמדר מותר באכילה וכ"ש שמותר להריח בו. ואגב אורחא למדנו שמי שחושש כדעת מרן יהיה אסור להריח התפרחת של פרי הדר (אזה"ר) שבתוך שנות הערלה, שכאמור זהו סמדר. והרדב"ז ז"ל התירו משום דפסק כהרמב"ם ז"ל דסמדר מותר באכילה וכ"ש להריח בו, אבל לדעת מרן ז"ל בשו"ע שחושש לדעת האוסרים את הסמדר, ה"ה שאין להריח בו ג"כ, אלא שיש מחלוקת הפוסקים אם מותר להריח פרי של ערלה גופיה, ועוד חזון למועד אי"ה. אבל באכילה אסורים לדעת מרן ז"ל. עכ"ד. אולם כבר כתבתי בתשובה שם לגבי ברכת האילנות שלענ"ד אין הדברים מוכרחים, והגם שעם פרח זה שלב הסמדר אולם כנז' לעיל גם לפני כן הוא שלב הסמדר וגם לאחר מיכן הוא שלב הסמדר עד שיגדל הפרי, וזה שכתב הרדב"ז שאם גדל הפרי אסור להריח, שהוא הקובע ולא הפרח הוא הקובע, אולם בוודאי כל שיש לך פרחים ביד זה טרם השלב שאסור גם לדעת רבי יוסי, ומאידך אם זה חשיב כפרי אסור גם כשהוא סמדר וכמו שמצאנו בכפניות [לפי מה שביאר שם הרדב"ז בדעת הרמב"ם], ולכן אין מכאן כל הוכחה לסוגיא דידן, ולעולם פרח הוא לא עדיין השלב שאסור, ורק הפקע שהופרה וזה שלב של אחר נפילת הפרח אותו פקע יהיה סמדר ואסור לרבי יוסי ולרבנן ימשיך להיות מותר עד שלב הבוסר, וס"ל להרדב"ז שכך הדין בכל האילנות.

ועוד הבאתי בתשובה שם על ברכת האילנות מדברי רבי דוד סקלי בספרו קרית חנה דוד (ח"א א"ח ס"י לה) ואביא עוד דברים נוספים מתשובתו שם, שיש להם חשיבות לנידוד, ראשית הביא דברי המטה אפרים (בחלק השו"ת ס"י ג) שכתב שרק כשיש פרחים אפשר לברך ברכת האילנות, והביא דברי הלבוש, שאפשר לברך גם אחר כך, וכתב עליו דאינו מוכרח שכיון ובגמרא קאמר מלבלב אין לך בו אלא חידושו. ואם נפל הפרח והפירות עדיין עפוצים, לטעם של לבלוב לא מהני ולא יכול לברך, ולטעם של הלבוש זה רק בנמתקו הפירות, אולם בלא"ה מברך. וכותב שם בתשובה, שאם נפל הפרח אין לבלוב והוא כבר סמדר, ומותר בערלה, וכדברי המשנה והרמב"ם. והביא את הרמב"ם בפי' המש"נ שסמדר הוא הפרח שממנו יוצא הפרי, ובתחילה כתב דמשמע דלא פטרינן מערלה אלא בעוד הפרח סביב הפרי. והביא לאידך את רש"י והמצודות ציון בפירושו לשה"ש, ומדברי הרד"ק בשורשים הנז' לעיל שמשנפל הפרח והפרי מינכר נקרא סמדר, והביא דברי הרמב"ם לגבי סמדר, ואת דברי הכס"מ שם ובה"ב ודייק מדבריו להדיא דס"ל שסמדר פירא הו, וכתב שמעצמו יש לדייק את זה, שאחרת

איך אפשר לקרותו פרי, ושוב כתב לדקדק כך מדברי הערוך שסמדר הוא בין הבלבול לבוסר, ומשמע שמאז שיוצא הפרי עד שנעשה בוסר נקרא סמדר. ולכן כתב שגם כך יש להסביר ברמב"ם בפירוש המשנה, שמשלב הפרח מתחיל הסמדר עד שלב הבוסר. ושוב הביא מדברי הכפתור ופרח שהסביר ברמב"ם שסמדר הוא שלב הניצה [אולם למעשה ראה בספר מזמור לאסוף בהל' ברכות הראיה והשבח, שם כתב: 'אין לברך כשמוציאים עלים חדשים שהעלים אין נקראים לבלבול ובגמ' וחזי אילני דקא מלבלבי דהלבלבול אינו נעשה כי אם לאחר שיוצאים הפרחים שבתוכם יהיה הפרי כמ"ש והיא כפורחת עלתה נצה ותרגומו כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ. וכתב רש"י ז"ל והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת שהפרח כולל הבלבול והוא הנמצא בתוך הפרח העתיד להיות פרי ואח"כ עלתה נצה שתרגומו ואניצת נץ והוא גדול מפרח כמ"ש ובוסר גומל יהיה נצה שהוא הסמדר. ומשגדל הנץ והוקבע לכל פרי ברכתו שוב אין לברך ברכה זו כמ"ש לעיל]. וממשיך שלמעשה הגם שבשאר אילנות קיימ"ל שחייב בערלה ורבנן מודים, מכל מקום היינו לאחר נפילת הפרח, אולם פרי שעדיין הפרח מסביבו לא שייך בו ערלה. ושוב הביא דברי הרדב"ז ותמה עליו איך פסק שלעולם בסמדר אין ערלה גם בשאר אילנות, ולא חילק בין גפן לשאר אילנות וכמבואר בגמ' בברכות, ונשאר בצע"ג. ושוב הביא לשון הרמב"ם שפטר בסמדר, וכתב שאם כן שלא חילק משמע דס"ל שבכל האילנות כך הדין והוא היפך הש"ס. ובהמשך כתב ליישב דעת הרמב"ם שסמך על דבריו שכתב לגבי כפניות שאסור, והרי הם סמדר, הרי שלהדיא הרמב"ם חילק בין גפן לשאר אילנות. אולם דעת הרדב"ז נסתרה ממני. ושוב כתב שמה הרדב"ז ס"ל כהירושלמי שס"ל שדין כפניות רק לרבי יוסי ולא לרבנן. [אלא שלא זכר שר מדברי הרדב"ז גופיה בסו"ד שהקשה מכפניות ויישב זאת בטוטו"ד]. ע"כ. הרי שלמעשה לנידו"ד משמע דפשיטא ליה בדעת הרמב"ם שמחלק בין גפן לשאר אילנות. ועוד פשוט לו שכל שהפרח סביב הפרי הקטן לא חשיב עדיין פרי מינכר ולא אסור בערלה לכו"ע.

והנה בכרם שלמה (ח"א סימנים א-ד) האריך להוכיח שדעת הרמב"ם שאין אסור סמדר בשאר אילנות, ויישב הסתירות משביעית, ומכפניות, ועוד. [אלא שמה שהביא סייעתא לדבריו מכמה פוסקים ומפרשים, למעשה הבאנו לעיל שבסו"ד שבו ואמרו שגם הרמב"ם ס"ל לחלק בין שאר אילנות וגפן, וראה במלבושי יו"ט והמקדש דוד שהזכרנו לעיל, ומאידך דברי הרדב"ז ברור מיללו כדבריו]. ולמעשה ס"ל שמעיקר הדין כך היא ההלכה למעשה כדעת הרמב"ם שסמדר מותר גם בשאר אילנות, ורק משלב הבוסר אסור. רק שכתב שמהשמטת השו"ע נראה שכוונתו לחוש להחמיר, ועל כן המחמיר תע"ב ויבואר להלן.

אלא שהאמת תיאמר שרוב מנין ורוב בנין של מפרשי הרמב"ם הנו' לעיל, וכן דעות רוב ככל הפוסקים שהזכרנו לעיל ס"ל בדעת הרמב"ם לחלק בין גפן לשאר אילנות, ובשאר אילנות משלב החנטה אסור. אולם לא כך הכרעתו של רבינו הרדב"ז וכך הכריע בכרם שלמה.

ח. חנטה זה רק לאחר שלב האבקה והפריה

אולם למעשה נראה ברור שגם אם ניזיל כדעת רוח"פ בדעת הרמב"ם שבשאר אילנות אין זה בוסר אלא אזלינן בתר הוצאת הפרי והוא הנחשב חנטה, אין לומר שמהפקע הראשון שאין בו כלום, יהיה לו שם כלשהו, ובוודאי לא של פרי, שהרי כבר שנינו במקורות דלעיל שאפילו פסולת פרי הוא אינו נקרא, ובוודאי שקשה לומר שהכוונה לשלב הראשוני ממש, שהרי לשונות רבים מצאנו דבעינן שניכר הפרי, ואיך אפשר לומר דניכר הוא כשיש רק פקע, או רק התחיל הבלבול של הפריחה, או ככלל שיש רק פרח, ולענ"ד ברור ופשוט הדבר שהמדובר לאחר שלב האבקה וההפריה, שיש כבר תחילת ריקום פרי, ולאחר נפילת הפרחים שכבר ניכר הפרי ולא מכוסה הוא. וכל זה כמבואר לעיל מלשונות הראשונים, וכמוכח מסוגיא של דשב"ל הנו' לעיל. ואם תשאל מאין לי דבעינן האבקה וההפריה, הנה מלבד האמור דבעינן פרי, וקודם לכן אינו אלא שחלה שעתידיה ליפול ללא ההפריה, ואין עליה שם פרי או פסולת פרי, כלשון הרמב"ם ועוד ראשונים הנו' בתחילת דברינו. ועל הכל

הם דבריו של רבינו האבן עזרא, שביאר את המילה חנטה לשני הצדדים, או כדעת רבינו הרמב"ם שפירושו לאחר עונת המעשרות או לדעת האומרים בשלב הסמדר והגם שאינו מתייחס לדבריו אולם ביאר זאת בלשונו המיוחדת וזה לשונו על הפסוק בשיר השירים (פ"ב פס' יג) עה"פ 'התאנה חנטה פגיה' חנטה - המתקה. ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים. ובאב"ע על הפס' בפר' ויחי (פמ"ט פס' א) מבאר המילה ויחנטו, 'כדמות אבק'. והנה עד כאן נראה ברור שלפי הביאור 'המתקה' הוא עונת המעשרות, שכבר הגיעה למתיקות הפרי. וגם ההמשך של האבק אפשר לפרשו על דרך זו, שמורח עליו כדי להמתיקו בחנטה של המת, גם הכא, וזה שכתב הר"ש סירילאו הנז' עמ"ס שביעית, שביאר דס"ל להרמב"ם שחנטה הוא מלשון בישום, מלשון ויחנטו הרופאים את ישראל (בראשית ג, ב) שנותנים שמן טוב ובשמים בגוף, אף כאן האילן נותן מתיקה בפרי, והיינו עונת המעשרות. ע"כ. אלא שמבאר עוד האב"ע גם בשה"ש שהוא האבק, כלומר שהוא רק בשלב המאביק טרם ההמתקה, וזה שכתב בהמשך בפרשת ויחי 'ויתכן דרך רחוקה מעט, להיות כמוה, התאנה חנטה פגיה'. ומבאר בעזרה להבין, על פי דברי האב"ע עה"פ בשיר השירים, שהחניטה היא כדמות אבק שמפזרים על הגוף. כמו לגבי הפירות, שבעת החניטה יתבקע הכיס אשר בהפרח וממנו יתהווה ריקון הפרי. כלומר החנטה היא בשלב לאחר פיזור האבק. נמצינו למדים שחנטה היא לכל הפחות לאחר שניכר 'פרי', ולא פקע ולא שחלה, וזו פעולה המתרחשת לאחר האבקה שממנו מתבצע ריקון הפרי. ובשדה יהושע על המשנה בערלה הנ"ל, הביא פרוש רש"י ורד"ק הנ"ל, ודחיית הרש"ס, וכתב: ויותר נראה פירוש רש"י ורד"ק דסמדר הוא כשנראו ענבים דקים שכן אר' יוסי כאן הסמדר אסור מפני שהוא פרי, כלומר שכבר נראה בו דבר שהוא פרי והם ענבים הדקים. וגם זה כדברינו הנז'.

ושו"ר כעת בספר כרם ציון (דיני ערלה פי"ד הערה ג) שהביא בהערה את דברי הארחות חיים, שכתב, 'והסמדר אין להם משום ערלה ופירש"י ענבים כיון וכו', וקאמר ר"י דנקרא פרי ורבנן פליגי עלי' והלכה כרבים, והרא"י שאינו נקרא פרי שאין מברכין עלי' אלא בפה"א עד שיהי' כפול הלבן. אבל כל שאר האילנות משיוציאו הוו פרי הראוי ואסור בערלה' כלומר גם הוא דס"ל שלהלכה בשאר אילנות שגם סמדר אסור, היינו משיוציאו פרי הראוי. ובוודאי הוא לא אחד מהשלבים הראשונים של הפקע או הפרח שאינו פרי ובוודאי לא פרי ראוי.

ועוד מצאנו סוגיא נוספת מצאנו לגבי האי דינא בשו"ע חו"מ בהל' מקח וממכר (סי' רט ס"ד) בסוגית דבר שלא בא לעולם, וכותב שם הרמ"א 'מיהו גבי אילן, אם חנטו הפירות מקרי בא לעולם'. ועל כרחק שיש כבר פרי בחנטה זו, שהרי ללא פרי היכן הוא בא לעולם. וברור שאין זה כפירוש השני שבמאירי אם נבארו כפשוטו. וכמש"כ לעיל. וכתב הסמ"ע על דברי הרמ"א (ס"ק ט) 'הטעם, דפירות החנוטים הן בעין וממילא קא רבו, מחשבי כדבר שבא לעולם, משא"כ בעובר שבמעץ הפרה והשפחה שאינו בעין' וצריך לומר שאם הוא בעין ולא מכוסה, שהחנטה היינו לאחר נפילת הפרח ואז הוא ניכר והוא בעין. ובזה הוא שונה מעובר. וראה עוד בדברי הקצוה"ח על דברי הרמ"א, שגם הדגיש שהחסרון של עובר כיון דמכסיא, ובפירות שחנטו מה שיש בעולם הוא איתא במכירה, ואע"ג דעדיין לא הביא שלישי, וליתיה בתרומה, משא"כ במכירה, יעו"ש. וראה בדברי הפני יהושע עמ"ס קידושין (דף סב ע"ב, ראה לעיל אות ד שהבאנו מדבריו שם ומדבריו במס' ר"ה) שכתב דחשיב החנטה דבר שבא לעולם גם לדעת רש"י ותוספות שזה שלב מוקדם יותר מעונת המעשרות כפי שסובר הרמב"ם, מכל מקום איכא למימר בפשיטות דמהאי שעתא דחנטה שייך בהו שפיר לשון בא לעולם דאי לא הוי מיקרי בא לעולם לא הוי לן למיזל בתר חנטה אף למנין השנים. כלומר גם תחילת הגידול הזה חשוב. ובוודאי שלא שייך לומר זאת על פרח בלבד או התחלה שאין בה כלום [ובהמשך ראה את לשונו שכתב 'שעל כרחק לבלוב וחנטה חדא מילתא היא' וראה בדברי הרב קרית חנה דוד לעיל, ודוק].

והן אמת, שבתשובתו הרמתה של מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א במה שהשיב לי בהגדרת 'סמדר', [שו"ת כרם שלמה ח"א ערלה סי' ב], לאחר שהכריע שדעת הרמב"ם שהסמדר מותר בכל האילנות כדין

הגפן. ומאידך העלה שיש מקום לומר בדעת השו"ע שהחמיר בזה, כתב עוד לגבי הגדרת הסמדר, לדון והביא חלק מן המקורות שציינו לעיל, והוסיף עוד את דברי הכפתור ופרח המובאים בגידולי ציון (בפ"ד הנז') שמוכיח מתרגום ישעי' שהוא כדברי רש"י שהוא לאחר נפילת הפרח, ומאידך הוכיח מהרדב"ז (הנז' לעיל לגבי פרחי אה"ר) שקרא סמדר לפרחים, וכתב שזה לכאורה דעת הרמב"ם, ואם כן יש לילך אחריו, שאם מחמירים לחוש לסמדר, ולכן יש לחוש מעת שיצאו הפרחים שמהם יוצא הפרי, דמאז נקרא שמו סמדר. ורק אמנם נראה דמיקרי סמדר, רק כשנפתח הפרח ולא כשהוא סגור, אלא דלא בעינן עד שיפול הפרח כפירוש רש"י ז"ל. עכ"ד. אלא שאני הקטן כבר כתבתי בכמה מקומות בחלקת השדה ובעץ השדה ועוד [כנז' מקומם לעיל] שהדבר הוא פלא, ובפרט לאחר שהזכרנו את כל האמור לעיל באריכות מרובה מפי רוב מוחלט של המפרשים שהוא שלב של מינכר פרי, ונראה פרי, ומה שייך הפרח להכא, הרי כל ענין נפילת הפרח, הוא רק שיהיה מינכר ולדעת שעבר שלב האבקה, והוא כבר פרי לפנינו, ודברי הרמב"ם ומלאכ"ש וגם דברי הרדב"ז אינם נסתרים, כי אכן זה שלב של תחילת הסמדר שממשיך עד שלב הבוסר, וכמו שהבאנו לעיל שכתבו להדיא בביאור הגר"א, התפא"י, שות איש מצליח ועוד. והבאנו עוד לשונות ראשונים לגבי חיוב ערלה שמשויצאו היינו שמינכר פרי ראוי, וכדברי האורחות חיים המובא לעיל ועוד, והבאנו לעיל ואין זה סותר כלל ששאר השלבים המוקדמים והמאוחרים עדיין שם סמדר עליהם, אולם אינם חשובים עדיין שחנטו, כדי למנות להם את שנות הערלה שלהם. ועל כן נראה ברור שהעיקר להלכה שגם המחמיר בשאר אילנות לשלב החנטה שהיא הסמדר בכל הקשור למנין שנות ערלה, המדובר הוא לאחר האבקה, ולאחר נפילת הפרח, ולאחר שמינכר הפרי. וקודם לכן לענ"ד אין צורך לחוש.

ט. בדעת מרן השו"ע

הנה כל האמור לעיל הוא בדעת רבותינו הראשונים אולם בדעת מרן השו"ע, הגם שכתב בכסף משנה דלא קיי"ל כרבי יוסי כמובא לעיל, מכל מקום בשו"ע (סי' רצד סעי' ב) הביא הרשימה של הרמב"ם במה לא נוהג ערלה, והשמיט את הסמדר, ומאידך גם שינה את לשון רבינו הרמב"ם שכתב 'משויצאי' ומרן השו"ע כתב 'שיחנטו'. וכפי הנעשה בשו"ע כן הוא ברבינו הטור, שגם הוא השמיט דין זה. וראשון הדוברים בזה הוא הב"ח אשר ציין בדבריו, השמטה זו של הטור, וכתב 'ואפשר דבמשנה תני רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי נסתפק רבינו שמא הלכה כרבי יוסי לחומרא אבל הרמב"ם כתב במשנה דאין הלכה כרבי יוסי וכן פסק בחיבורו סוף פרק ט' דהלכות מעשר שני וצ"ע'. גם רבינו משה חאגיז בספרו לקט הקמח תמה על מרן השו"ע וכתב 'צ"ע למה לא הכיר רבינו סמדר דגם כן יהיה מותר מאחר דהוא בעצמו כתב בכסף משנה דקיימא לן דלא כרבי יוסי. ועיין בבית חדש'. ולעיל גם הבאנו תמיהתו של הרב בני דוד על הרמב"ם בהל' מע"ש (פ"ט ה"ב) יש לחקור אמאי לא הביא הטור הך והשו"ע דינא דסמדר דמתירין רבנן והלכה כוותיהו כמ"ש רבינו וכל הפוסקים. ע"כ. והבאנו לעיל דברי הרב לב מבין, שכתב שם (בפירושו על הרמב"ם הנז') שאחמה"ר נעלם ממנו דברי הב"ח שכתב שחששו לחומרא לר"י, וראה מש"כ להעיר על הב"ח, וכתב שאפשר שחששו לחומרא מחמת שרב נחמן מן האמוראים סובר כמוהו, יעו"ש.

ואמנם בכרם ציון (דיני ערלה הל"פ פי"ד הערה ב) כתב שם הגרש"א יודלביץ וצ"ל את שיטת הב"ח הנז', וכתב דנראה שהטור והשו"ע אינם סוברים כן, שכתב להוכיח שם שלדעת רבי יוסי סמדר הוי פרי גם לענין רבעי, וכיון דהטור והשו"ע פסקו שפיגין פטור מרבעי, מוכרח דס"ל סמדר מותר גם בערלה. [ועי' לעיל אות ה מה שהבאנו שכתבו לחלק דין רבעי מדין ערלה ודוק להכא].

אולם בכרם שלמה (שם בס"א, ב ובס"ד) כתב דקשה לומר כדברי הב"ח שחששו לרבי יוסי במקום חכמים [כדברי הרב לב מבין], אלא צ"ל שחשש לסוגיא בברכות ובפסחים שמודים רבנן בשאר אילנות [ובזה יישב גם את ראיית הגרש"א יודלביץ הנז']. ולכן כתב שאמנם אין הכרעה ברורה בדעת השו"ע, אולם כיון שהוא נראה כמסתפק בזה, ומחמת זה עשה כמה שינויי לשון בולטים, על כן הגם

שהעיקר להלכה כדעת הרמב"ם וזו הכרעה גמורה שהסמדר מותר גם בשאר אילנות. מכל מקום טוב לחוש לספיקן של מרן ולהחמיר משלב הסמדר, לבד מגפן, זית וחרוב. [אמנם יש להעיר שרבינו הב"ח לא בכדי כתב לחוש לרבי יוסי, כיון שהשמטת הטור, היא לא לגבי שאר אילנות בדווקא, אלא גם בענבים, ולכן בידו האפשרות האחר לאסור את הסמדר גם בגפן. אולם מש"כ בכרם שלמה צריך ביאור, שהרי אם החשש לסוגיא של שאר אילנות שחכמים מודים, אם כן יסתום בשאר אילנות כמו שעשה ויכתוב שם שיחנטו כמו שכתב כעת, ומאידך כאשר מזכיר העלים והלולים יוסיף הסמדר של הענבים, ולמה בזה שמר על עמימות, והרי כאן גם הוא סובר שהלכה כחכמים שאינו פרי, וצריך ביאור].

ובאמת לפי המבואר לעיל לא רחוק כלל לומר דס"ל לרוב מנין ובנין של המפרשים והפוסקים ברמב"ם דהרמב"ם ס"ל דברי הגמרא לחלק בין גפן לשאר אילנות, וכמפורט לעיל, אולם גם לדעתם השלב הוא סמדר אולם לא בתחילתו אלא לאחר חנטה שהפרי כבר מינכר, וכפי שהוכחנו לעיל. וכן יהיה הדין בדעת השו"ע בשאר אילנות שנראה דכוונתו לחוש לדעת חכמים, גם י"ל כנ"ל, וכיון דמינכרי, שם פרי עליהם, והם נחשבים לקביעת מנין שנות ערלה, ונחשבים דבר שבא לעולם ועוד.

י. השלב הקובע בפרי הצבר

והנה אחר הודיענו ה' כל זאת. נשוב למתואר בראש דברינו אודות פריחת הצבר, שתחילתו פקע ושחלה, ובהמשך פריחה והפריה, ואז מתחיל להיות פרי, גם בהמשך הגדילה ולא נושר לארץ, וגם מתקדם בשלבים הרגילים של הבוסר, עונת המעשרות ופרי מבושל.

ואם כן לא מבעיא אי נימא שהשלב הקובע הוא בוסר, דהכא רחוקים אנו משלב זה. אולם גם אם בסמדר עסקינן, הכא אנו עסוקים בפקע הראשוני, קודם הפריה [וממילא איננה חנטה כביאור האבן עזרא], לא מבעיא בכל אחד מהשלבים הראשונים שהפקע עדיין בצבע חום, אלא גם בהמשך שהשחלה כבר 'דמוי פרי' עדיין לא התרחשה ההפריה. ובפנים אין כלום מלבד חלק שבעתיד לאחר ההפריה יהפוך להיות פרי, ואין זה אלא כחלק מן העלה או העץ עדיין, וכמובא לעיל לשון הספרי זוטא לגבי סמדר, 'יצאו אלו שאינן פרי ולא פסולת פרי אלא כעץ הן חשובין'.

והדוגמא לזה 'התאנה חנטה פגיה', והנה התאנה אין לה פרח הנראה לעין, ולמעשה הפרי הנאכל היום הוא פגה שבתוכו יש פרחים, שהם עתידים לפרות, ולהפוך לפירות קטנים, כשהציפה החיצונית שומרת עליהם, וחלקם זקוקים להפריה וחלקם לא. אולם למעשה הפרי מתחיל מניצן, וגדל עד אשר מן הניצן מתחיל פגה, ושם מתחיל תהליך ההבשלה. וכיון שאין פרחים הנראים, ומה שנראה זו הפגה, והיא מתחילה כניצן שהוא בהמשך יהפוך להיות 'פרי' שאותו אנו מכירים. האם נאמר שמחמת זה מהשלב הראשון, הוא נקרא חנטה, והרי כבר ראינו 'התאנה חנטה פגיה', הגם שלפני כן גם הייתה גלויה, מכל מקום היא צריכה לעבור תהליך של חנטה, ואז יחשב שעברה את השלב הזה. וכבר כתב רש"י כמשמעו, כלומר שהפגים לפנינו, ולא שום שלב קודם. ובהמשך ביאר רש"י שהגיע זמן של הביכורים להקרב, וראה במהרי"ק הנז' לעיל, דס"ל שזה שלב קרוב לעונה"מ, ולדבריו הוא שלב ממש מאוחר, אולם לרוב המפרשים הפגים הוא שלב בין הסמדר לבוסר, והפגים קרובים לבוסר אלא פחות ממנו, וכמבואר לעיל [ראה לעיל באות ב שכ"כ רבינו ירוחם, וכן מבואר מדברי הרא"ה המובא בשיטמ"ק. ועוד ראה לעיל אות ה מה שהבאנו מדברי הרע"ב להסביר הפס' התאנה חנטה פגיה, שהפגים גרועים מבוסר, ויעוי' שם עוד מה שהבאנו בזה]. הנה אם כן, למרות שיש ניצן גלוי, ופגה גלויה, עדיין לא הגיע שלב החנטה, ולא אמרינן שכיון שיש כבר צורת פרי חשוב חנטה. וממילא הוא הדין בנידוד"ד, הגם שיש צורת פרי, לא ארעה החנטה, והפרי לא ניכר אלא פקע או דמוי פרי, ורק לאחר שלב זה, כלומר לאחר האבקה שהיא החנטה, וכלשון האבן עזרא, הוא השלב הקובע למעבר השנים. וממילא הוא הדין בנידוד"ד הגם שיש פקע בתחילה או דמוי פרי בהמשך כל שהייתה חנטה, אין עדיין השלב הקובע למעבר השנים, ואולם לאחר שלב ההאבקה, מתחיל שלב הסמדר הקובע

[הגם שכאמור גם לפני כן יתכן שהם שלבים של סמדר וכמו שביארנו באריכות לעיל], עד שימשיך הלאה, שהחלק הפנימי מקבל את צורת הפרי המרקם שלו הגרעינים, אולם חסר לו הבשלות ואז הוא מגיע לשלב הבוסר [ונאסר לכו"ע גם לסוברים ש-משויצאו שכתב הרמב"ם הכוונה לבוסר הקובע גם בשאר אילנות וכדברי הרדב"ז והכרעת הכרם שלמה לעיל] וממשיך לבשלות הסופית, וזה תהליך של זמן השונה בין העונות השונות של השנה.

סיכום הדינים:

- א. סמדר אינו פרי ואינו פסולת פרי אלא כעץ ייחשב [לשון הספרי והרמב"ם בניירות]. סמדר נחשב קצת פרי ולכן מברכים עליו [ראה לעיל אות ג]. סמדר נמי מיקרי בוסר [הרא"ה]. סמדר כבר ניכר הפרי [תוספות רי"ד] סמדר גדול הוא ונחשב כפרי [מהר"ם מלובלין].
יש אומרים ששיעור הסמדר, שהוא הניצה שממנו יצאו הפירות [רמב"ם פהמש"נ, אבן עזרא] והוא שלב גדול מפרח [מזמור לאסף].
יש אומרים שהוא הפרח [רש"י במקום אחד. רע"ב. יד המלך לשיטת רבי יוסי. וכ"כ בכרם שלמה]. ויש אומרים שהוא בעוד הפרח סגור ויש גרגר בפנים [מלאכ"ש]. יש אומרים לאחר נפילת הפרח [רש"י בכמה מקומות. ועוד].
למעשה כתבנו שהנכון והעיקר הוא שסמדר הוא שלב ארוך. וכלשון רבינו ירוחם, משויצא הפרי עד פול הלבן הוא סמדר. ויותר ברור כתב בערוך שמשלב הלבולב עד פול הלבן הוא סמדר. וכן כתב בביאור הגר"א שהסמדר נקרא עד שמגיע לפול הלבן. וכ"כ התפארת ישראל שמשפרחו עד פול הלבן הוא סמדר. כ"כ בספר מאמר המלך. ובשו"ת איש מצליח. ועוד. ולכן רש"י קרא לכל האפשרויות סמדר ואין זה סותר. ולמעשה כתבנו להלן שחנטה הוא שלב בתוך הסמדר ראה להלן.
- ב. בוסר הוא זמן שנכנס בפרי מים ויש בו לחות ושיעורו כפול הלבן. ואולם מחמת שלא ידעו את השיעור קראו גם לשיעור פחות מכך בוסר [כמבואר בשו"ע לגבי ברכות. וכך ביאר באיש מצליח שם, ויש חולקים]. פגים הם שיעור כבוסר, או קרוב לבוסר [כמובא בפנים הדעות השונות]. ענין האתרוג בבוסר שונה [רמז בפנים].
- ג. דין סמדר בגפן [וכן זיתים וחרוב], נחלקו רבי יוסי ורבנן, והלכה כרבנן, וסמדר מותר ובוסר אסור, כך פסק להלכה רבינו הרמב"ם, רבינו ירוחם, אורחות חיים ועוד. כלומר מבוסר או פגים שהם שלב קרוב לבוסר או בוסר כבר אסור. בוסר בנטע רבעי, רבים המתירים, ואוסרים רק מעונה"מ, ויש האוסרים גם בנט"ר, ומתירים רק לתת מתנה, ראה לעיל באות ג.
- ד. דין סמדר בשאר אילנות, יש מן הראשונים שכתבו שכדברי הגמרא בברכות כן הוא הדין להלכה שמודים רבנן לרבי יוסי שבשאר אילנות סמדר אסור. אולם בדעת הרמב"ם מצאנו מחלוקת, כאשר רוב ככל הפוסקים כתבו שהרמב"ם גם סובר כך להלכה, וכ"כ הרב מלבושי יו"ט למסקנת הדברים. וכ"כ הרב מקדש דוד למסקנת הדברים. וכ"כ הרב יצחק ירנן. וכ"כ המעשה רקח. לב מביץ. קרית חנה דוד. גאון צבי וגידולי ציון בכרם ציון. החזו"א. איש מצליח ועוד.
מאידך במשנה ראשונה והרב בני דוד מסתפקים בזה. אולם הרדב"ז כתב כדבר פשוט שב"ל להרמב"ם דסמדר שרי בכל האילנות. וכן הכריע בשו"ת כרם שלמה בדעת הרמב"ם.
- ה. בדעת הטור והשו"ע, כתב הב"ח שהטור השמיט הדין שמותר, כי לא בריא ליה אם יש להחמיר כרבי יוסי [גם בגפן]. ובספר לקט הקמח גם תמה כך על השו"ע, והשיב לו בספר לב מביץ שהיינו משום דס"ל כהב"ח שיש להחמיר כרבי יוסי מספק. מאידך הבאנו דעת הגרש"א יודלביץ דס"ל שדעת השו"ע להתיר סמדר גם בשאר אילנות וכדברי רבינו הרמב"ם. ובכרם שלמה נטה לומר שכן אכן נראית דעת השו"ע להחמיר בזה, אולם לא מטעמיה דהב"ח אלא שחשש שמא ההלכה

כסוגיות בש"ס דמודו רבנן בשאר אילנות [ובגפן מסכים שהסמדר מותר וכחכמים, אלא שצ"ע מדוע את זה לא נקט השו"ע להדיא והיה סותם רק בשאר אילנות].

ו. ברמב"ם כתב שהזמן הקובע למעבר השני הוא 'משויצ'או' ופירושו יוצ'או בוסר כמש"כ בהל' שביעית, ואם דין זה רק בגפן או גם בשאר אילנות, שהשיעור הוא בוסר, או שלבים קודמים לו, נתבאר לעיל אות ד.

ז. בשולחן ערוך כתב שהשלב הוא חנטה. וביאר האבן עזרא שני מצבים או מלשון חנוטים שזה להניח שמן ועוד כלומר לשמור על מתיקות, שזה כבר זמן המיתוק [והוא עונת המעשרות] וכ"כ הרש"ס. או שהוא מלשון האבקה שהוא כמו הפרי שמאביקים אותו ומתחיל לגדול וכמו שפירש בעזרה להבין. במאירי הביא ב ביאורים או שהוא פרי קטן, או אף קודם לכן כשיוצ'א פרחים. במהרי"ק כתב שזה סמדר או פחות. אולם האמת תורה דרכה שמכל הסוגיות מוכח שהחנטה היא כבר מינכר פרי, שאל"כ איך שייך שיהיה עליו שם של פרי לדעת רבי יוסי, ואיך שייך שיהיה עליו ברכה, ואיך יתכן שלאחר חנטה לכו"ע הוי דבר שבא לעולם, כי הוא מינכר ואף לא מכוסה כדברי הסמ"ע בחו"מ הנז' בפנים. ולכן ברור שהגם שכתב המהרי"ק סמדר או קודם, כמש"כ לעיל שלב הסמדר מגיע עד שלב הבוסר, ולכן הגדר הוא גם שלב מוקדם מאד, אולם לא יתכן שלב שאין עדיין כלום רק עלים או רק ניצה, וכמו שביארנו בפנים. והעיקר כלשונות הראשונים והפוסקים כדברי הרד"ק יציאת הפירות והראותם קודם גמר בישולם תיקרא חנטה. וכ"כ הרש"ס שזה יציאת הפירות והיראותם. וכ"כ המלבושי יו"ט משנפל הפרח ומוציאין פרי. וכ"כ הרב שדה יהושע שניכרים הפירות, וכ"כ בקרית חנה דוד ועוד. ועל כן גם אם נכון להחמיר כבר משלב החנטה ולא הבוסר, הכי מוקדם שיש לחוש אליו הוא לאחר שנפלו הפרחים, והפרי ניכר לעין כל.

ח. בתום נפילת הפרח, שהוא ניכר זה אומר שגם הסתיים שלב האבקה, ומה שניכר הוא פרי, ולא פקע ולא שחלה. ולכן גם אם אין פרח חיצוני, כגון בתאנה, לא אומרים שכיון שניכר הפרי העתידי, מתחילה נחשב חנטה, אלא ממתינים שתהיה ההפריה, והפרחים הפנימיים יתחילו לגדול, וזה השלב של התאנה חנטה פגיה, שיש כבר פג ועבר את שלב הניצה. ולפי"ז גם בצבר הגם שיש פקע, ובשלב מתקדם יש לו דמות צבר, כל שלא עבר את האבקה וההפריה אין זה נחשב שזה ניכר 'פרי'. [כל האמור לעיל הוא ברור מצד עצמו, והרוצה יכול לצרף כאן ספיקות של הסוברים בוסר, וגם למחמירים, שמה זה כבר סמדר, ולצרף דברי המל"מ המפורסמים בספיקות של ערלה, כפי שכתב בכמה מקומות מרן מלכא זצוק"ל בכמה מתשובותיו. אולם בלא"ה הדברים נראים ברורים להלכה ולמעשה].

העולה לדינא:

חנטה בצמח הצבר, הוא רק לאחר שלב ההפריה של הפרי ונפילת הפרח, ובדומה לשאר פירות האילן וכפי הנהוג היום לסבור את השלב הקובע למנין שנות ערלה. ואין לפקע או לדמוי פרי שקודם להפריה שום משמעות הלכתית כל עוד שלא ארעה החנטה שהיא שלב האבקה [בתוך תהליך הנקרא סמדר], וכמבואר הדין לעיל באריכות. וכל זה לדעה הרווחת לסבור מהי חנטה, אולם הסוברים שגם בשאר פירות כדן גפן השלב הקובע למנין שנות ערלה הוא הבוסר, בוודאי ששלב זה הוא עדיין רחוק גם לאחר נפילת הפרח.

כל זה הוא הנלענ"ד, והיי"ת יצילנו משגיאות, וימ"ן. וסיימתי התשובה אור לכ"ב שבט ליל היארצייט למרת זקנתי הצדקת זהרה בת חנינא תנצב"ה ויהיו הדברים לעילוי נשמתה.

בברכה,

שניאור ז. רווח

הרה"ג משה יהודה לנראו שליט"א

מרבני המכון

האם ניתן להישאל על הפרשת תרו"מ לאחר שזכו בהם מקבליהם

הקדמה: הפרשת תרו"מ דינה כנדריים שניתן להישאל עליהם, כמבואר בגמ' (נדרים נט. ועו"מ). וכן פסק הרמב"ם (תרומות ד, יז): "המפריש תרומה ומעשרות וניחם עליהן ה"ז נשאל לחכם ומתיר לו, כדרך שמתירין לו שאר נדרים, ותחזור חולין כמו שהיתה, עד שיפריש פעם שנייה אותה שהפריש תחילה או פירות אחרות". וכ"פ השו"ע (סי' שלא סמ"ח) והרמ"א (סי' שכג ס"א).

המפריש תרו"מ שלא כדין, או שטעה בשיעורי ההפרשה, ויש חשש לתקלה כתוצאה מהפרשתו, יכול להישאל על הפרשתו ולעוקרה מלמפרע, אע"פ שבירך על ההפרשה הראשונה, וכשישאל נמצא שההפרשה לא חלה. כמו"כ גם אם בשעת ההפרשה הפריש כהוגן, אלא שהתערבה התרומה בחולין לאחר ההפרשה ונאסרה התערובת, ניתן להישאל על ההפרשה, כפי שמבואר בלשון הרמב"ם והשו"ע שהובאו לעיל שכל שניחם על ההפרשה יכול להתירה, וכ"מ בעו"ר. ואמנם הס"ז פקפק בשאלה במקרה זה שהפריש כהוגן, אולם רוב ככל האחרונים דחו דבריו, וסוברים שניתן להישאל על ההפרשה גם בזה. וכמו כן לא חששו לברכה לבטלה שמחמת השאלה.

אכל מהפירות המתוקנים, לא ישאל על ההפרשה, שאם ישאל יתברר למפרע שאכל טבל. לאחר שנשאל המפריש על הפרשתו, יש לשוב ולהפריש מהם תרו"מ.

[פרטי דיני השאלה והתרת ההפרשה רבים הם ומפורטים בספר 'קצירת השדה' פרק כה, העתיד לצאת לאור עולם בקרוב]

במאמר שלפנינו נדון לגבי תנאי שישנו בהיתר להישאל, שאחר שיגיע החלק המופרש לידי מקבליו [לכהן, ללוי או לעני] אי אפשר יותר להישאל על ההפרשה.

מספר טעמים נאמרו בהלכה זאת, ולכאורה יש נפ"מ להלכה ביניהם, האם הישראל הנותן אינו יכול להישאל או רק הכהן המקבל, ומה דין כהן ולוי המפרישים תרו"מ אשר אינם צריכים לתת אותם לאחר אלא המתנה נשארת אצלם, וכן האם ניתן להישאל כאשר המקבל לא קיבל בפועל את המתנה אלא שזכה בה מדין מכירי כהונה [כפי שנהוג גם ב"בית המעשר" שע"י המכון למצוות התלויות בארץ].

א. מקור הדין

הגמ' (נדרים נט, א) דנה בדברי המשנה האומרת שתרומה נקראת דבר שאין לו מתירים ולכן בטלה במאה, מדוע אינה דבר שיש לו מתירים שאינה בטילה, שהרי יכול להישאל עליה? ותירצה הגמ' בתירוץ הראשון. ז"ל: "אמרי, בתרומה ביד כהן עסקינן, דלא מצי מיתשיל עליה". הרי שכשהגיעה התרומה למקבל א"א להישאל על ההפרשה. וכ"פ הראשונים. אמנם ברא"ש שם מביא פירוש נוסף, וז"ל: 'והרב רבי אליעזר ממיץ פירש דלא מצי למיתשיל עליה שהרי לא קרא עליה הוא שם תרומה. משמע דאכהן קאי אבל ישראל שהפרישה מצי מיתשיל עליה. וצריך לומר לפירושו דאף על גב דיכול הישראל להחזירה לחולין הוי ליה דבר שאין לו מתירין דלא שכיח כלל שישאל עליה, אבל כל זמן שהיא ביד ישראל זימנין דלית ליה תבואה לאכול ומתשיל עליה ומתקן לה ואכיל לה' [לולי דברי

הרא"ש שמא אפ"ל שגם ר"א ממיץ מודה שכשאנו בידו אינו יכול להישאל, אלא שמבאר מ"ט הכהן שהתרומה בידו אינו יכול להישאל].

והנה ברמב"ם (הל' תרומות פ"ד הי"ז) לא הוזכרה הגבלה זו, ובנו"כ תמחו על כך. וכתב המהר"י קורקוס (בסוד"ה וכן) שנראה שס"ל להר"מ שרק הכהן אינו יכול להישאל, אבל הישראל יכול להישאל אפילו היא ביד כהן, וכדברי רבי אליעזר ממיץ הנ"ל. גם מרן בכס"מ כתב שאפשר שס"ל לרבינו הרמב"ם כהר"א ממיץ. אמנם בתי' השני תי' שדברי הרמב"ם שם הם כשהפריש ולא נתן, ואין ראייה שסובר כן גם כשנתן. גם בשולחן ערוך (סי' של"א סעי' מ"ח) השמיט האי דינא של הגיע לידי כהן, אולם אין מכך הוכחה, כנ"ל, וכדברי עצמו בכס"מ בתי' השני. ובנוב"י (תניינא יו"ד סי' קנד) תמחו על תי' זה דמ"מ היו הפוסקים צריכים לכתוב דין זה. ועוד הביא את קושיית הש"ך שבהקדש מועילה שאלה אף שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. ע"ש שהרחיב בדעת הרמב"ם. אכן, בהל' נדרים וצדקה פסק מרן בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סעי' מב, וסי' רנ"ח סעי' ו) להדיא שאם הגיע ליד המקבל או הגזבר אינו יכול להישאל עליו, ומקורו מתשובת הרשב"א (ח"א סי' תרנו) שהביא ראייה לכך מהגמ' בנדרים הנ"ל מתרומה ביד כהן. וכן הוא בביאור הגר"א (סי' רנח אות יז).

והלכה למעשה, אף שבנוב"י (שם) נוטה שלדעת הרמב"ם יכול הישראל להישאל גם לאחר נתינה, וכדברי ר"א ממיץ, אולם מאחר שלענין צדקה מפורש שאינו יכול להישאל בכה"ג, והגר"א השווה ביניהם, והרמב"ם והשו"ע לא פירשו לגבי תרומה, כתב החזו"א (תמורה סוס"י לד) שמשמע שסוברים שדינם כנדרים וצדקות, שאל"כ היה להם לפרש, ועוד דצדקה עדיפא, וכו'.

ומ"מ אם לא נתן למקבלי המתנה אלא רק הפריש והניח בצד כ' הנו"ב שלכו"ע יכול להישאל, הביאו הפת"ש (יו"ד סי' רנח סק"ט). וע"ש שאם נתן לשליח לתת למקבליהם, אם אמר לו תן לפלוני יכול לחזור בו, אך אם אמר לו זכה, או במקום שמזכה לגבאי צדקה, כגון בצדקה או במעשר עני וכו', הוי כאילו כבר זכה ואינו יכול להישאל. וע"ש הספק כשאמר לו הולך. וראה בפת"ש שם שהביא בזה את דברי התומים (חומ"מ סי' קכה סק"ח) והנו"ב שדנו בזה.

ב. הנפ"מ

יש לדון מה דינו של כהן שהפריש תרומה מפירותיו, והתרומות ומעש"ר אינו צריך לתת אלא משאירם לעצמו [כהן פטור מנתינת מעש"ר, כמבואר ברמב"ם (מעשר פרק א הלכה ד): אין מוציאין המעשר מיד הכהנים שנאמר "כי תקחו מאת בני ישראל"], האם דינו כדין בא ליד כהן, או שכיון שאין נותן ומקבל אלא הוא, יכול להישאל? וכן לוי המפריש משלו, ומעש"ר לעצמו, ובאופן שהתרומות לא ניתנו לכהן עדיין, או בזה"ז, וכדו', האם יכול להישאל?

כמו כן יש לדון באופן ההפרשה, שבו כהן, לוי או עני זוכה במתנותיו בדרך של מכירי כהונה, וזוכה מיד בשעת קריאת השם, האם ניתן להישאל? וכן, כשהבעלים קורא שם ומפריש, ובעל המתנות בא ולוקח מתנותיו בעצמו [אף בהסכמת הבעלים]. האם הבעלים יכול להישאל על הפרשתו?

שאלה זו נפ"מ למעשה במי שחתום כאן במכונן למצוות התלויות בארץ על הסכם נתינת המתנות ללוי ולעני, כפי שסוכם איתם [הסכם הבנוי עפ"י המשנה בגיטין (ל) "המלוה מעות את הכהן את הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן"], ולאחר שהוחזק לתת כך הם זוכים מיד כדין מכירים. האם יכול להישאל.

היה מקום לומר שלאחר שהמפריש חתם על חוזה הלוואה עם הלוי והעני, ועשה את שצריך על מנת שיהא דין הנתינה ללוי, והלוי אצלו כמכירי עניים, א"כ כאשר אמר בנוסח ההפרשה מע"ר בצפונה ומ"ע בדרכו, נקנו הפירות מיד ללוי ולעני המכירים, ולכאורה דינו כהגיע ליד כהן שאינו יכול להישאל על כך.

האם ניתן להישאל על הפרשת תרומה לאחר שזכו בהם מקבליהם • מאמרים הלכתיים

אלא שבס"ד מצאנו להדיא שדינים אלו תלויים במחלוקות הראשונים והפוסקים בביאור הדין ובטעמים שנאמרו מדוע משהגיע ליד כהן א"א להישאל [שלא כשיטת הר"א ממיץ הנ"ל]. שיש בזה מספר טעמים, כדלהלן:

טעם א: בש"ך בחו"מ (סי' רנ"ה ס"ק ו) דן בארוכה בדין שאלה בהקדש, ובתו"ד דן מדוע תועיל שאלה בהקדש (אפי' אם לא מסרו ליד גזבר), והרי קיי"ל בתרומה שמהגיעה ליד כהן א"א להישאל עליה, א"כ בהקדש כיון שאמירתו לגבוה כמסירתו להקדש הוי כהגיע ליד הקדש, והיאך יכול להישאל? ומיישב הש"ך עפ"י דהר"ב אשכנזי בשם תשו' הרשב"א, שהטעם שאם הגיע ליד כהן או גזבר אינו יכול להישאל עליהם היינו משום שהוא עשה מעשה, ואין דיבור מבטל מעשה, אך אם כל מה שקנה הגזבר הוא משום אמירה, אע"ג שקנה ההקדש, מ"מ אין זה אלא דיבור, ואתי דיבור ומבטל דיבור. עכ"ד שם.

ולפי"ז י"ל שה"ה בכהן ולוי שזוכים לעצמם אין מעשה, וכן הזוכים מדין מכירי כהונה, אע"ג שהלוי והעני קנו את הפירות, מ"מ לא היה מעשה בכך, שכל שאמר מעשר ראשון ללוי מיד זוכה בהם הלוי הידוע, אך בפועל לא היה כאן קנין מעשי, וממילא יש לומר שאתי דיבור ומבטל דיבור, ודוק. וכ"כ החזו"א עמ"ס תמורה (שם) כדברי הש"ך, שהטעם שאין נשאלין לאחר שהגיע ליד גזבר הוא משום שלא אתי דיבור ומבטל מעשה, וכן עיקר. וכן נקט בס' קצירת השדה [ח"ב פכ"ה]. עומד לצאת לאור בקרוב, ע"ש בהרחבה]. ולפי זה יהיה חילוק כיצד זכה המקבל, אם מדין מכירי כהונה, ניתן יהיה להישאל, אולם אם עדיין אינו מכירו אלא מקנה לו ע"י אחר בקנין גמור, הרי בא ליד הזוכה ע"י מעשה, ואינו יכול להישאל.

טעם ב: בדברי הר"ן בנדרים (שם), וכן בדברי הרא"ש המובא לעיל בתירוץ הראשון נראה שבתרומה שהגיעה ליד כהן אינו יכול להישאל מטעם אחר, וז"ל הר"ן: "דכיון דזכה בה כהן שוב אינו יכול לישאל עליה", וברא"ש הוסיף את המילים: "כיון דיצאה מרשות ישראל וקיים בה מצות נתינה". משמע שהזכיה והבעלות של אחר היא המונעת מלהישאל (העירני הגרא"א פרגר שליט"א). וכ"נ שלמדו בדבריהם הנודע ביהודה (שם) ובית הלוי (ח"א סי' כז). וכע"ז בשו"ת בית יצחק יור"ד (סימן סג אות ט) מביא סברת הר"ט אלגזי (בכורות דף לד) שאינו יכול לישאל כשבא ליד כהן דכיון שאין לו עוד טובת הנאה ואין לו שום זכות עוד בהנתנם שוב אינו יכול לישאל.

ובבית הלוי מביא שכעין זה נחלקו הרשב"א והר"ן (בנדרים סה). לגבי האוסר פירותיו על עצמו וזכו בהם אחרים מדין הפקר, ואח"כ נשאל על נדרו, שהרשב"א סובר שהזוכים צריכים להשיב לו אף שזכו בהם, שמה שאינו יכול להישאל בתרומה משהגיעה ליד כהן הוא משום שהוא עשה מעשה, וכדלעיל, משא"כ כאן. אבל הר"ן סובר שלא יצטרכו להשיב לו, שכבר זכו בפירותיו, דלהפקיע זכיתם לא מהני שאלה [וראה בקונט' תורת חסד סי' יב, נדפס בסוף שו"ת ושב הכהן, שביאר את הקשר בין שאלה על הנדר לבין הבעלות על החפץ, וביאור מח' הראשונים והר"א ממיץ אם יכול הישראל להישאל משהגיע ליד כהן]. ולפי שיטת הרא"ש והר"ן לא יוכל להישאל גם בזכו ע"י מכירי כהונה וכדומה. ומה שבהקדש ובצדקה לעניים יכול להישאל, ביאר הנוב"י שאף אם הוא נעשה גזבר ויד עניים, מ"מ אין הגזבר זוכה במתנות מדין הפקר, ולכן זכיתם אינו אלא מדין הקדש וצדקה, ויכול להישאל ע"ז, ע"ש.

ומ"מ לפי טעם זה, כהן ולוי שהפרישו בשלהם ושיירו לעצמם יכולים להישאל, שכל הסברא שאינו יכול להישאל הוא משום שמפקיע זכות אחר במתנה, אבל בשלו נ"פ שיכול.

טעם ג: בנוב"י (שם) כ' טעם נוסף מדוע כשהגיע ליד המקבל א"א להישאל, שמבאר שהשאלה בנויה על הפתח או החרטה שבאופנים מסוימים לא היה נודר, ואמנם אפשר שכשנשאל ואומר את פתחו אפשר שאינו דובר אמת, והיה נודר גם בלא"ה, אלא שאנו מאמינים לו, אבל כשהגיע ליד המקבל,

וכבר הוא ממונו, לא חייב המקבל להאמינו, ונמצא שאין פתחו פתח. ולפי זה כשזוכה המקבל בלי מעשה נמי יהיה הדין כן. וכעין דבריו כ' הג"ר בצלאל הכהן בשו"ת ושב הכהן (סי' פה. וע"ש בקונט' תורת חסד שנדפס במהדור"ח בסה"ס, סי' יב, שהרחיב בזה), ולכאורה לפי טעם זה יש לעיין במקרה שיאמר המקבל שמאמין לבעלים, האם יוכל להתיר? צ"ע. וראה בשו"ת עונג יו"ט (יו"ד סוס"י צא) וכן בחזו"א (שם) שתמהו על דבריו וטעמו. וצ"ע אם חששו הפוסקים לטעמו להלכה.

טעם ד: ביאור נוסף מ"ט משהגיע ליד כהן א"א להישאל כ' האבנ"ז (יו"ד ח"ב סי' רצ אות א-ג) שמה שניתן להישאל על התרומה אינו על האיסור שהחל בדיבורו, שזה היה כבר בעודו טבל, וקריאת שם אינה אלא לברר את התרומה מהשיריים, אלא יכול להישאל על מה שבדיבורו התחייב לתת את המופרש למיועד לו, ועובר על זה בלאו דבל תאחר לאחר ההפרשה, ולאחר שכבר הגיע ליד כהן אין כבר חיוב זה, ולא יכול להישאל. עכ"ד [וראה כע"ז בשו"ת הר צבי (ורע"ס א סימן קיא) בשם מהרלב"ח]. ולפי טעמו זה לא יוכל להישאל בין אם זכה הכהן ע"י נתינה בפועל, ובין ע"י מכירי כהונה, ואפילו אם המפריש הוא הכהן או הלוי עצמו אינו יכול להישאל, שכבר התקיימה הנתינה לעצמו, ואינו בבל תאחר.

אלא שלענ"ד זה תמוה, שלפי זה כשהכהן והלוי מפרישים ומשאירים לעצמם, וכדו', אינם יכולים להישאל, שאינם בבל תאחר.

ג. שאלה במעשר שני

בשו"ת בית יעקב (ר"מ ואב"ד צויזמיר. שנת תנו. סי' קי ד"ה אמנם) דן שלפי הגמ' בסנהדרין (ק"ב:) שמע"ש ביד ישראל כתרומה ביד כהן, א"כ א"א להישאל על הפרשת המע"ש, שתמיד נחשב כהגיע כבר ליד המקבל, ולדבריו כל שהמתנות נמצאות ביעדם א"א להישאל. אלא שכבר הקשה ותמה עליו בשו"ת בית יצחק (רבי יצחק שמעלקס, ח"א סי' כא אות ג) שדברי הגמ' בסנהדרין אינם ענין לדין שאלה, וכן מוכיח מהרמב"ם ומהתוס' הנ"ל שמועילה שאלה גם במע"ש, דלא כדבריו. וכן מצינו באחרונים שפשוט להם שמועילה שאלה למע"ש [וכן בחזו"א דמאי סי' יב אות כד].

ואכן, לפי כל הטעמים שהובאו לעיל צ"ל שבמע"ש יכול להישאל אף שהמע"ש נשאר בידו. ואף לטעם האבנ"ז יכול להישאל, שהרי עדיין מחויב הוא לקיים בו מצוותו. אמנם כנראה סובר ה"בית יעקב" שלא ניתן להישאל משום שנקטינן שמע"ש ממון גבוה הוא, ולכן סובר שאינו יכול להישאל, שהמע"ש ברשות גבוה אף כשהוא ביד ישראל, והוי כמו תרומה ברשות כהן.

ד. הגדרת הזכיה במכירי כהונה, והנפ"מ לשאלה על ההפרשה

הנה לפי האמור, כשזכו במתנות מדין מכירי כהונה לכאורה באנו למחלוקת הראשונים הנ"ל אם יכול להישאל כשזכו בהם שלא ע"י מעשה [מלבד מחלוקת הר"א ממיץ והראשונים אם ישראל יכול להישאל תמיד].

אלא שבמכירי כהונה יש צד נוסף להתיר להישאל, ותלוי בהגדרת הקנין דמכירי כהונה, וכדלהלן בקצרה.

הנה דין מכירי כהונה הוא שמאחר שהבעלים נותנים בקביעות לכהן מסוים, שהוא המכיר שלהם, וגם עכשיו יתנו לו, נחשב הדבר בשעת ההפרשה כאילו כבר בידו, אף שלא נעשה כל מעשה קנין לכך. והדבר תמוה, כיצד זוכה או מוחזק המכיר במתנה ללא קנין, ולעתים אף ללא ידיעה שהיתה הפרשה.

דין מכירי כהונה מוזכר בגמ' (גיטין שם) לענין שהתקיימה מצות נתינה בכך לאותו מכיר, ונחשב המכיר כאילו כבר קיבל, ועל כן יכול הבעלים להשאיר הפירות אצלו, ולנכות את שוויים מחוב

האם ניתן להישאל על הפרשת תרומה לאחר שזכו בהם מקבליהם • מאמרים הלכתיים

שחייב לו המכיר, עפ"י הסכם מוקדם ביניהם. ועוד מבואר בגמ' (ב"ב קגג:) שאצל המכירי כהונה הוי המעשר מוחזק, ואם המכיר מת, בנו הבכור נוטל פי שנים.

בהגדרת וטעם דין מכירי כהונה נאמרו מספר שיטות [המפרשים הרחיבו רבות בביאור השיטות, ואכ"מ].

א. רש"י (גיטין שם) מפרש כיון שרגיל ליתן לכהן זה, שאר כהנים מסחי דעתייהו. ומבארים האחרונים (פרי יצחק ח"א סימן מט, דבר"י סימן נח - ה, דב"א ח"א ס"ט א ד"ה ולענין, קה"י סימן כא) שמתנות כהונה הם ממון השבט, וא"כ הם שייכים לכל הכהנים, וכאשר שאר כל הכהנים מתייאשים ממילא נשאר קנוי לכהן המכיר.

ב. הרשב"ם (ב"ב קגג:) מפרש שהישראל מזכה לכהן זיכוי גמור [וצ"ב כיצד חל. הרש"ש מבאר כוונתו שמזכה לו בלבד. וצ"ב. וראה קוב"ש ואילת השחר שם, ועוד].

ג. התוס' (ב"ב שם), וכן המרדכי בגיטין הובא בהג' אשרי, מפרשים שהוי מוחזק ביד המכירי כהונה משום שהיא מתנה מועטת שאסור לחזור בו. ובתוס' מבואר שאף שמכירי הכהונה מוחזקים במתנות, מ"מ יכול הישראל לחזור בו, ולכן צריך לעשות קנין כדי שהישראל לא יוכל לחזור בו. שבמכירי כהונה הישראל יכול לחזור בו.

ובפשטות יוצא לפי התוס' שאין המתנות קנויים למכירי כהונה, ולכן הבעה"ב יכול לחזור בו וליתן לכהן אחר. ואמנם, ר' יונה (ב"ב שם) מקשה איך יכול הכהן להוריש לבניו את המתנות שאינן קנויות לו.

ד. ר' יונה בב"ב והריטב"א בגיטין כתבו שהוי תקנת חכמים שעשו שאינו זוכה כזוכה.

נפ"מ בין הטעמים - האם הישראל יכול לחזור בו ולתת לכהן אחר, התוס' כתבו לפי סברתם שיכול לחזור בו, אבל לפי סברת הרשב"ם או סברת רש"י לכאורה אינו יכול לחזור בו, שלשיטתם זכה המכיר במתנה כקנין גמור. וכבר הרחיבו האחרונים בביאור השיטות והנפ"מ. אמנם בדרך אמונה (מעשר פ"ז ה"ו ס"ק לט) כתב שגם לדעת הסוברים שקנה המכיר קנין גמור, מ"מ זהו כל זמן שהבעלים לא נתן לאחר, אבל אם יתן לאחר אינו של המכיר.

והנה עולה נפ"מ נוספת בין השיטות, האם ניתן יהיה להישאל על ההפרשה כשיש מכירי כהונה. לשיטות הראשונים שאין למכירים זכיה גמורה, אלא רק מוחזקות, וכדו', מסתבר שניתן לכו"ע להישאל על ההפרשה, כשם שניתן עדיין לזכות לאחר, אבל אם המכירים קונים קנין גמור, וכשמשמעות רש"י ורשב"ם, וא"א לתת לאחר, א"כ יהיה הדין תלוי במחלוקת הרשב"א והר"ן הנ"ל. אכן, אם כדברי הד"א שגם לשיטות אלו יכול עדיין לתת לכהן אחר, נראה שגם לדעת הר"ן יוכל להישאל, כשם שיכול לתת לאחר.

העולה מהדברים:

א. העיקר להלכה שבתרומה משניתנו למקבליהם לא ניתן להישאל עליהם.

ב. הראשונים נחלקו אם הוא דווקא כשהבעלים הנותן עשה מעשה במתנות, ואז אינו יכול להישאל משום שלא אתי דיבור ומבטל מעשה, או אף כשלא עשה מעשה, א"א להישאל כיון שכבר אינו ברשותו. הש"ך והחזו"א נקטו לדינא כדעה ראשונה.

ולפי זה, אם הישראל נתן למקבל את מתנתו, או זיכה לו ע"י אחר, אינו יכול לחזור בו, אבל אם הישראל לא עשה מעשה, אלא המקבל לקח [ברשות בעלים], או שזכה מדין מכירי כהונה, באנו למחלוקת הנ"ל, וכאמור.

- ג. מ"מ לפי שני צדדים אלו כשהכהן או הלוי הפריש והשאיר לעצמו את שזכאי לו יכול להישאל.
- ד. כן המפריש מע"ש יכול להישאל.
- ה. אמנם לפי טעם האב"נ המובא לעיל אינו יכול להישאל בכל מקרים אלו מאחר שכבר אינו בבל תאחר. אבל נראה שהעיקר לדינא כטעמים הראשונים.
- ו. בזוכה מדין מכירי כהונה, ועדיין לא הגיע ליד המקבל, יש צד נוסף שניתן להישאל, לפי הראשונים שסוברים שעדיין לא קנה המכיר בקנין גמור. ובפרט לפי מש"כ עפ"י הד"א שאפשר שלכו"ע יכול לחזור בו, וא"כ ה"ה ניתן להישאל.
- ז. לפי זה, המנויים כאן במכון למצוות התלויות בארץ גם על נתינת מעשר ראשון ומע"ע למקבליהם, וזוכים בהם המקבלים מדין מכירים, יכולים הם להישאל על ההפרשה [וכ"כ בס' קצירת השדה פכ"ה]. אמנם בפעמים הראשונות, שעפ"י הנחיות המכון נכון להקנות ע"י אחר לאותו מכיר, לאחר ההקבאה אינו יכול להישאל.

בחנוכה יש הארה מיוחדת להתחיל מחדש

'באים לקראתינו ימים מאושרים ומאירים, ימים שאפשר הרבה לזכות על ידם. וכפי שבימים אלו דלקה המנורה בבית המקדש 'למעלה מדרך הטבע', כך אותה הארה שהאירה אז מאירה לנו כיום. גם עליה ברוחניות שבמשך השנה היתה נראית כבלתי אפשרית, כמו להתגבר על מידה מסוימת או להתעלות בדבר מסוים, בימים אלו ניתן – 'למעלה מדרך הטבע', ולהצליח.

דבר נפלא מצאנו בלשון 'חנוכה': וקבעו שמונת ימי חנוכה – חנוכה מלשון חינוך [קרי, לחינוך דבר חדש]. בימי החנוכה ישנה סייעתא דשמיא מיוחדת להתחיל מחדש, אמנם תמיד ובכל זמן אפשר להתחיל מחדש, אולם בחנוכה ישנה הארה מיוחדת לכך.

המשגיח רבי דב יפה זצוק"ל (מתוך קונטרס דברי מוסר – חנוכה)

הגאון רבי עוזי מימון שליט"א

דיין ומו"ץ 'כסא רחמים'

הפרשת תרו"מ מענבים שעושה מהם יין

נשאלתי מאדם שקנה ענבים ועישרן כדת וכדין, ואח"כ עשה מהם יין, האם צריך לחזור ולעשר? וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

א. כתב מרן בשולחנו הטהור יו"ד (סימן שלא סעיף סב) וז"ל: אין תורמין שבלים על חטין וזיתים על שמן וענבים על יין וכו', עכ"ל. וכיון שעישר ענבים דמי קצת כמי שעישר ענבים על יין, דלבסוף ענבים שלו עשאן יין ואילו ענבים שהפריש תרו"מ לא עשאן יין. והאף אמנם דכתב מרן (שם סעיף נד). אין תורמין מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו ואם תרם תרומתו תרומה. ע"ש. ולכאורה דנ"ד שכבר הפריש בדיעבד מהני בהפרשת דבר שלא נגמרה מלאכתו אפילו על דבר שנגמרה מלאכתו, וכ"ש בנ"ד שהפריש מענבים על ענבים אלא שלבסוף עשה יין מחלקו.

מיהו אי משום הא, י"ל דהא ליתא, דהא תנן במסכת תרומות (פ"א מ"ד) אין תורמין זיתים על השמן ולא ענבים על היין ואם תרמו ב"ש אומרים תרומת עצמן בהן וב"ה אין תרומתן תרומה. ושם בסוף הפרק (משנה י') תנן אין תורמין מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו ואם תרמו, הוי תרומה. ולכאורה סותר למשנה הקודמת (מ"ד) ועיין ברבנו עובדיה מברסגורא שכתב דהא דתנן אם תרמו תרומתן תרומה, חוץ מזיתים וענבים. ע"ש. ולפ"ז להלכה שאני זיתים וענבים דלא מהני אפילו בדיעבד.

והטעם בזה כתב רע"ב ז"ל (שם מ"ח) משום דאיכא פסידא דכהן לא מהני תרומתו אפילו בדיעבד. וכ"כ שם רעק"א (במשנה ד) בשם הירושלמי, וכן ר"ש בפירוש המשנה מביא סתירה זו בשם הירושלמי. פעם אם תרמו אין תרומתן תרומה ופעם במפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה דבדיעבד תרומתן תרומה, ומשני ר' אילא בשם ריו"ח מפני גזל השבט, והיינו מפני הטורח לדרוך זיתים וענבים. ולא רק זיתים וענבים אלא גם בכיו"ב, כמבואר בש"ך יו"ד (שלא, ס"ק צ) גבי שבלים על חטים.

וראיתי למ"ז הגאון ר' פרץ מימון זצ"ל בספרו שו"ת תולדות פרץ ח"א (יו"ד, סימן כד). שדן בנ"ד שהפריש ענבים ואח"כ עשאן יין, והביא להר"ש ז"ל הנ"ל, וכתב שכ"פ הרמב"ם (פ"ה מתרומות ה"ח) דגזרינן שלא יטריח את הכהן לדרוך ולכתוש ושכ"כ בש"ך (שלא, ס"ק צד). אלא דבנ"ד כיון שהפריש מענבים על ענבים שנגמרה מלאכתו, ואין טורח לכהן, רק בעה"ב רצה לעשותו יין, הכהן אכל חלקו ולא טרח, עכ"ד. ונראה דהא דכתב דהכהן אכל חלקו, לאו דוקא, עיקר דבריו כיון שנגמרה מלאכתו לענבים. והיינו שנקטפו למטרת אכילה (גם ידוע דיש ענבים מיוחדים ליין ויש לאכילה) דבזה פשוט דאפילו נמלך אח"כ לעשות יין, מותר לעשות לכתחילה ול"צ לחזור ולהפריש.

וגם לא אכפת לנו אם יעשה מהם הכהן יין כיון שנבצרו לאכילת הענבים. ולא אמרינן דתרומתו אינה תרומה רק שבצרו למטרת יין, דלא נגמרה מלאכתו, ואיכא נמי טירחא דכהן.

והא דנמלך לעשותו יין דפטור לחזור ולהפריש, משנה ערוכה היא (פ"א משנה ט) מתרומות דתנן ענבים על ענבים לאכילה ונמלך לדרכם א"צ לתרום. וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מתרומות ה"כ) ע"ש. והטעם כנ"ל דחשיב גמר מלאכה בענבים אע"פ שנמלך אח"כ וכמ"ש הרדב"ז על הרמב"ם (שם).

ב. עוד הביא מר זקני זצ"ל וזיע"א שראה לעיקרי הד"ט (לג, יב) שאין להפריש מענבים על ענבים אם עתיד להוציא מהן יין, ואם תרמו תרומתן תרומה. ע"כ. ולפ"ז לכתחילה אסור להפריש מענבים על ענבים אם רוצה לעשות יין ובדיעבד תרומתו תרומה. ע"כ. ומשמע מדברי מוה"ר שאפילו בלי

מלך מהני הפרשתו. כיון דסו"ס זה ענבים על ענבים, ומקורו מעיקרי הד"ט. ואה"ר, מהרמב"ם הנ"ל דכתב דענבים שהפריש על ענבים ונמלך לדרכן א"צ לחזור ולהפריש. ע"כ. משמע דאם מעיקרא דעתו לעשות יין, צריך לחזור ולהפריש, וכ"מ מלשון המשנה (פ"א מ"ט) הנ"ל.

ואף גם זאת מצאנו בחפשי'ה בתוספתא דתרומות (פ"ג, ה"ד) התורם זיתים על זיתים העומדים ליכתש ענבים על ענבים העומדים לידרך תרומה ויחזור ויתרום, ע"כ. משמע דצריך לחזור לתרום מיהא, אע"פ דמדינא תרומתו תרומה. וטעמא כנ"ל דסו"ס איכא טירחא דכהן, וגם לא נגמרה מלאכתו. ואכן אם יעשה יין גם בחלקו של כהן שפיר דמי, כדמסיים בתוספתא הנ"ל: חזר ועשה זיתים ראשונים שמן, וענבים ראשונים יין, תרומה וא"צ לתרום שניה. ע"כ. שמענין מיהא דלא כעיקרי הד"ט דכתב א"צ לחזור ולתרום, דלהדיא תנן יחזור ויתרום, וכן מדוייק במשנה וברמב"ם וכנ"ל.

ואמרת לברוק הדברים במקורן בעיקרי הד"ט ואכן כך כתב דלכתחילה לא יפריש ענבים על ענבים שרוצה להוציא מהן יין, דהעיקר כהרמב"ם פ"ה מתרומות ואם הפרישו תרומתן תרומה, ע"כ. וקצת תימה דהרמב"ם לא כתב דאסור להפריש ענבים על ענבים שעומד להוציא מהם יין. ואפשר שלמד מדיוק דבריו, שכתב דענבים שהפריש על ענבים ונמלך להוציא מהן יין לא יחזור ויתרום. שמענין דוקא נמלך אבל לכתחילה בצרן ליין אסור, ועכ"פ אפשר להרב עיקרי הד"ט זצ"ל לדייק ג"כ שאם לכתחילה עשה כן צריך לחזור ולתרום, דדוקא בנמלך כתב דא"צ לחזור ולתרום, וכנ"ל.

מיהו למה"ר ז"ל לא תקשי איך לכאורה מיקל בדיעבד כשמעשר מענבים על ענבים שעומד לדרכן, כיון דהוסיף עוד נימוקים וות"ד: דהאידינא שהתרומה הולך לאיבוד ולא מגיע ליד כהן וליכא טירחא, גם לכתחילה מותר להפריש מענבים על ענבים שעומד לדרוך. כמ"ש מרן בש"ע (סעיף סו) וז"ל: תורמין מזיתי שמן על זיתי כבש אבל לא מזיתי כבש וכו' ונראה לי דהאידינא דתרומה לאיבוד אזלא אין להקפיד בכך וכן בשאר דברים כיו"ב וכו'. ע"כ. וכ"כ הלבוש ז"ל שם. וכן הראש"ל צ"ח רבנו עובדיה יוסף [זצ"ל] ביבי"א ח"ה (יו"ד סימן כח) כתב לפטור במירח גוי וקנה ישראל ועשה יין. ושדעת המבי"ט ז"ל (הוב"ד בשו"ת אבקת רוקח, ז) דאפילו בענבי יין שמרחם גוי וקנאן ישראל ועשה יין פטור ממעשר, ומרן הביא חולקין בזה, מ"מ בענבי אכילה מודה שפטור. ושכ"כ בספר ארץ ישראל להגרי"מ טיקוצינסקי זצ"ל ח"ב (ו, י"ב) יעו"ש. וסיים מוה"ר זקני זצ"ל, לפ"ז בנ"ד שהם ענבי "אכילה" ופטור מלהפריש שוב, יעו"ש. לפ"ז מובן שמוה"ר איירי בנמלך, ואפילו בענבי יין ולא בנמלך יש מקום להקל כיון דהאידינא לא נותנים לכהן. ולפ"ז גם לעיקרי הד"ט האידנא אין קושיא, דכיון דלא נותנים לכהן, לא יחזור ויתרום. אבל אה"ר מ"ש מוה"ר זקני ז"ל דהאידינא גם לכתחילה מותר להפריש מענבים על ענבים שעומדים לדריכה, לענ"ד נראה דסוף סוף אינו גמר מלאכתו עד לאחר שיעשה יין. ורק לענין דיעבד י"ל דתרומתן תרומה כיון שאין טורח לכהן. ורק בנמלך לעשות יין, מותר לכתחילה. להפריש ענבים.

ג. חשוב לציין דמה שהתרנו בדיעבד האידנא במפריש ענבים על ענבים העומדות לידרך או ענבים על יין, כל זה שייך בדמאי, אבל ודאי טבל איכא טירחא דלוי (דאנחנו נותנים גם ללוי כשקיימים מצוות התלויות בארץ, דיש כאלו מההכשרים שלא נותנים ללוי רק קוראים שם, בטענה המוציא מחברו עליו הראיה, תוכיח שאתה לוי. וקשה לי לשיטתם דהרי סומכין על החזקות, ומעלין אותם לתורה כלוי, ואינו עושה פדיון הבן). וכן משמע ממרן בש"ע בסעיף הנ"ל (סעיף סו) שכתב דהאידינא דהתרומה לאיבוד אזלא אין להקפיד בכך וכו' ומיהו במעשר הניתן ללוי ולעני יש להקפיד בכך. עכ"ל. ולפ"ז בטבל ודאי, אין להפריש מעשרות מענבים על ענבים העומדים ליין דמלבד דלא הוי גמר מלאכה גם מטריח את הלוי או העני. אבל בדמאי שאין נותנים לעני וללויים רק קוראים שם מעשר ראשון בצפוננו ומעשר עני בדרומו, וכדומה, בדיעבד מהני דאינו גורם טורח והפסד. (ושמענין דרך אגב דמרן ז"ל ס"ל דנאמן לומר דלוי הוא, דלא הוי כ"כ ספרי יוחסין ללויים, רק לכהנים חלקם היו להם ספרי יוחסין).

וכל זה בענבים העומדים ליין, אבל סתם ענבים הנמכרים בשוק, הקונה משם ועושה מהם יין, אע"פ שקנה לצורך יין, אזלינן בתר כונת הבעלים הראשונים, ולא הקונה, דאם כונתו לאכילה, (ובדרך כלל הם ענבים שמיועדים לאכילה ולא ליין), חשיב נגמרה מלאכתו לאכילה וא"צ לחזור ולהפריש אפילו מטבל ודאי. ואפילו נותן ללוי ולעני, יוכל ליתן להם ענבים ולא יין, וחשיב מפריש מדבר שנגמרה מלאכתו דשרי אפילו לכתחילה, הגם דרוצה לעשותן יין אח"כ ומשנה ערוכה היא וכנ"ל. וכ"פ הראשל"צ מרן הגאון ר' עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יבי"א ח"ה (יו"ד סימן כח) עש"ב, אע"פ שהביא דברי מרן החזו"א שביעית (ו, כד) דאם קנה ענבים מגוי, ליין, אפשר שחייב להפריש, דגמר המירוח הוא יין. ע"ש. הביא הראשל"צ מנגד, הרבה אחרונים דס"ל דא"צ, לחזור להפריש. וגם החזו"א לא הכריע אלא כתב בדרך אפשר.

העולה מהדברים:

- א. אם הענבים נבצרו לאכילה, כאותם שבשוק או בחנות, מותר לכתחילה להפריש מהענבים אע"פ שרוצה מהשאר לעשות יין, ואפילו בטבל ודאי שנותן ממנו מעשר ראשון ומעשר עני, כיון שגמר מלאכתו היה לאכילה.
 - ב. אם הענבים נבצרו לצורך יין, אסור להפריש מענבים על ענבים שרוצה לעשותן יין. ואם הפריש: בדמאי - בדיעבד א"צ לחזור ולהפריש. בטבל - ודאי צריך לחזור ולתרום, כיון שמטריח את הלוי והעני לעשות יין, או שיעשה להם במעשר שלהם ג"כ יין (כי בזמננו לא נותנים תרומה לכהן ולא מטריחין אותו).
 - ג. בשמן זית טמא שנותנים לכהן להדלקה, אשר מניחים בכלי מאוס שלא יטעה לאוכלו, אם זה טבל ודאי לא יפריש מזיתים על זיתים שעומד לעשותן שמן, שמטריח הכהן, ואם הפריש יחזור ויפריש אחר עשיית השמן, או שיכתוש גם את זיתי הכהן ול"צ להפריש שנית.
- הנלעד"כ וציי"מ וימנ"א.

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און ליין)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

מורינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א

זרעים:

תרו"מ בפלפל חריף 'פעמון'

שאלה: שלום עליכם כבוד הרב. שאלה בבקשה לגבי פלפל חריף מאוד הנקרא פעמון שלפי הגדרת הטועמים אין אפשרות כלל לאכול לבדו וגם כששמים אותו בתבשיל לתת טעם אין אוכלים אותו כלל ופעמים אף מוציאים אותו שלא יאכלו אותו בטעות.

א. מה דינו לגבי תרו"מ, האם כמו תבלין שלא נאכל שפטור או כמו שאר פלפלין שצריך להפריש עליו. ואם כן חייב בהפרשה האם בברכה? ב. אם טוחן את הפלפל לאבקה ומשתמש בו לפזר על מאכלים האם צריך להפריש ממנו תרו"מ עם ברכה או לא? יורנו מורנו ושכרו כפול מן השמיים.

תשובה: פלפל פעמון, הוא אכן חריף מאד אולם כן אוכלים אותו במרינדה, תבשילים, חמוצים, ממרחים ועוד [יש חריפים הרבה יותר ממנו בסולם החריפות המקובל בעולם, מידת חריפותו של

קניית פירות וידקות מגויים

שאלה: פירות וירקות שאני קונה מהערבים בוואדי ערה, מה הדין שלהם לגבי המעשרות?

תשובה: מה שגדל אצלם [אפילו בשטחים מוכרים מיהודים], והם קטפו והם מביאים לשוק, או שסוחר יהודי קונה מהם לאחר שהם קטפו, זה פטור מתרומות ומעשרות.

אגם מורכב על חבוש

שאלה: שמעתי פעם שאגס 'נאשי' היה רובו בהרכבת כלאים עם חבוש רציתי לדעת אם גם היום זה ככה?

תשובה: רוב ככל האגסים [ולאו דווקא הזן שהזכרת] מורכבים על חבוש, ואיסור הרכבתם הוא איסור מן התורה של כלאי אילן. אולם הפרי עצמו מותר מהתורה באכילה לצרכן.

כלאים באדנית

שאלה: שלום, אני מנויה בבית המעשר. שתלתי עץ לימון באדנית גדולה במרפסת שיש מעליה גג. ליד העץ צמח מעצמו עץ אחר, במרחק 10 ס"מ. האם יש בעיית כלאיים? לא ברור מהו העץ שצמח מעצמו, יצאו שם גבעולים עם משהו כמו פירות קטנטנים ירוקים.

תשובה: לפי התיאור שלך נשמע ירק. למעשה, אין איסור כלאים בהרחקה בין עץ לעץ או לירק [רק בין גפן לירקות או תבואה, או ירק לירק]. בעצים האיסור הוא הרכבה, להרכיב מין על שאינו מינו וכיו"ב. כך שבכל מקרה בדוגמא שציינת, אין בעיה של הרחקה, בין אם עלה שם עץ או ירק.

מעשר עני בזיתים

שאלה: זיתים שנמסקים היום [מרחשון תשפ"ו], האם אכן מתעשרים במעשר עני - כמו שנה שעברה?

תשובה: הזיתים שהינך מוסק היום חנטו בשנת תשפ"ה שהייתה שנת מעשר עני, ועל כן מעשרים מהם מעשר עני.

כלאים בעלי גת' ו'אלווד'

שאלה: האם יש איסור כלאיים אם אני משריש עלי גת בעזרת עלה של אלווד?

תשובה: איסור הרכבה זה רוכב על כנה, אבל אם מסייע בהשרשה ומסייע נרקב באדמה ולא משתרש, אין זה איסור כלאים, כ"כ מרן החזו"א [במקו"א כתבנו בזה]. אולם אם יש שם גרעינים שהם ישרישו בעצמם, אז יש איסור כלאים. ולכן בתשובה אחרת כתבתי שהכנסת ענף של לימון לתפוח אדמה בעייתי כי מכל עין ישריש גם תפוח"א אולם בתפוח"ע תלוי אם יש בו גרעינים או לא.

ועם דוגמא זו תלמד על שאלתך באופנים שונים ועל סוגי צמחים שונים. בהצלחה.

הפרשת תרומ"מ על תמרים שבתהליך התבשלות

שאלה: קטפתי מהעץ שלי אשכולות של תמרים ואני נותנת להם להבשיל כך בבית לאט לאט, חלק מהתמרים כבר בשלים - האם ניתן לעשות יחד מעשר מכל התמרים גם הבשלים וגם מאלה שלא, ואז לאכול בלי מגבלה?

תשובה: כל שהם משלימים את הבישול בבית דינם כמו אבוקדו או בננות שאפשר לעשר הגם שהם עדיין קשים, כיון שישלימו את בישולם מעצמם.

הפרשה בברכה בעיר 'נהריה'

שאלה: מה דין הגדל בנהריה לענין תרומות ומעשרות האם מעשרים עם ברכה?

תשובה: כבר כתבתי בשו"ת חלקת השדה חלק ב (גבולות הארץ סי' ה) שנהריה נכבשה לדעת רבינו הרמב"ם וכך לרוב הדעות האחרות אפילו על ידי עולי בבל, וק"ו עולי מצרים, ויש להפריש מכל הגדל שם תרומ"מ כדין עם ברכה.

אורח חיים:

כרוב ממולא בבשר ואורז

שאלה: הביאו אצלנו בקהילה בפרדס כץ בשמחת תורה כרוב ממולא בבשר ואורז, והיה דיון על ברכתו. מה דעת כת"ר מהנכון לברך על כך?

תשובה: התוכן הוא העיקר והברכה היא בהתאם. אם אורז יברך מזונות, אם בשר שהכל, ואם מעורבב יברך על העיקר, ובדרך כלל הבשר הוא העיקר.

צירוף לזימון

שאלה: יהודי שנשל ידיים לאכול סעודה לעצמו ולא השתתף עם האחרים. לידו היתה קבוצה שאכלו סעודה והם מברכים ועושים זימון, מה עונה היהודי הראשון בברכת הזימון, כרגיל, או ברוך ומבורך שמו?

תשובה: מבואר בהלכה (משנה ברורה סי' קצח ס"ק א) שאפילו רק שתה ולא אכל עונה ברוך שאכלנו וכו' ולגבי עשרה במקרה כזה נשאר הפמ"ג בספק, יעוי"ש.

המאחר לתפילה איך יחשב לו לתפילה בציבור

שאלה: היה לי מקרה שהגעתי לבית הכנסת מאוחר. האם היה מותר לי להתפלל שמנה עשרה במניין באופן שאני לא יספיק להגיד מודים דרבנן וקדושה. כלומר האם מותר לי להתחיל, ואח"כ להשלים חזרת הש"ץ במניין אחר?

תשובה: המאחרים לבית הכנסת יש לגביהם סעיפים בשולחן ערוך (או"ח סי' נב ועוד) כיצד לנהוג ומה לדלג כדי להתחיל תפילת עמידה עם הש"ץ. לרוב הפוסקים, אם תתחיל עמידה עם הש"ץ בזמן החזרה, גם תיחשב לך תפילה בציבור, ואז כל ההמשך תתפלל ביחד עם הש"ץ, כולל קדושה ומודים, וזאת אפשרות לכתחילה באם אתה מאחר להתחיל את תפילת העמידה איתו. בכל מקרה אחר, זה ייחשב עבורך תפילה ביחיד, ואם יש מנין אחר, תלך ותתפלל עמם, או תמתין להתחיל תפילת עמידה איתם.

קדימה בסדר התפילה לנשים

שאלה: יש לי בת ואני רוצה לחנך אותה לתפילה, מה הכי חשוב ומה שני וכו' לחינוך בסדר התפילה. לדוגמא, אני מבין ששמונה עשרה הכי חשוב, אחר כך קריאת שמע, ומה לגבי פסוקי דזמרה וקורבנות?

תשובה: ברכות השחר וברכות התורה. ברכות פסוקי דזמרה [ברוך שאמר וישתבח] כיון שיש להם זמן קצוב, על כן למנהג הספרדים נשים אומרות את פסוקי דזמרה ללא שם ומלכות שבברכות. קריאת שמע, כיון שיש בה קבלת עול מלכות שמים יש ללמד את הנשים לאומרה, אף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. תפילה עמידה, גם נשים חייבות [תפילה אחת ביום, וטוב שתי תפילות ביום שחרית ומנחה, אולם ערבית פטורות. ואם היא מטופלת בילדים, די לה בתפילה אחת ביום].

קדושת ארון קודש לנביאים

שאלה: כבוד הרב, יש אצלינו בבית הכנסת בשכונת הר נוף ארון ספרים של נ"ך שכתוב על קלף, האם נוהג בזה כל דיני ארון קודש או שזה כמו ארון ספרים?

תשובה: דין של תשמישי מצוה אל מול תשמישי קדושה נתבאר בגמ' במגילה דכ"ו ע"ב, ושם כתוב שלתיק של ספרים יש דין תשמישי קדושה. וספרים פירושו הכתובים על הקלף כעין ספר תורה ובתפירת גידין, ראה משנ"ב סי' קנ"ג ס"ק ה-ו. אלא שקדושת ס"ת גדולה מקדושת חומש בודד, וחומש קדושתו גדולה מנביאים, ונביאים וכתובים כהדדי, וכולם גדולים ממטפחת של ס"ת ומותר לשימם בארון קודש, משא"כ בשאר ספרים המודפסים. ועיין בשו"ע סי' קנ"ד סעי' ג ובמשנ"ב ס"ק ז' וס"ק ט. וכל זה בספרים העשויים בגלילה וכמבואר שם ובנו"כ [וכשהספר מונח בתוך נרתיק מעץ או כסף, י"א שהארגז הוא כבר תשמיש דתשמיש, וראה יבי"א ח"ח או"ח סי' יט אות יד]. הנה אם כן הנביאים עצמם שכתובים על קלף הם גוף הקדושה, והארון שאתם שמים את הנביאים שם, הוא תשמיש דקדושה, על כל הלכותיו.

ברכת פירות מרוסקים

שאלה: כבוד הרב, ברכתי שהכל על פירות מרוסקים [כדעת הרמ"א, שאצלנו באשכנז נוהגים כמותו]. באמצע אכילה מצאתי חתיכה של פרי האם זה נפטר בברכה או שחייב לברך העץ?

תשובה: אכן כפי שציננתם נפסק בסי' רב סעי' ז שעל פירות מרוסקים יש לברך בורא פרי העץ, והביא הרמ"א שי"א לברך שהכל, וטוב לחוש. וסיים שאם בירך בופה"ע יצא, שכן נראה עיקר. ובכל אופן באמת כתב בספר חוט שני [וכבר קדמו הבא"ח] שאם רואה מראש שיש חתיכה שלא התרסקה, יברך עליה כברכתה ויכוון להוציא כל שאר הרסק. אבל למעשה גם במקרה שלך שהוא להיפך, ודאי שאם כבר בירך שהכל, הגם שנמצאה חתיכה בפנים, מכל מקום נפטר בברכת שהכל, שעל הכל אם בירך שהכל יצא.

יורה דעה:

קמח מגופה הנמצא שעות בשמש כמו ב'משנת יוסף'

שאלה: רציתי לדעת אם קמח הנמכר כקמח מגופה באריות ואקום שהזמנתי במכירה המפורסמת של 'משנת יוסף' ושם זה שהה בשמש כשהחבילה סגורה במשך כ-5 שעות, האם צריך לנפות אותו שוב. במידה וצריך לנפותו שוב, מה השיעור של הזמן ששהה בשמש שצריך לנפותו שוב?

תשובה: השמש לא מעלה ולא מורידה בתנאים שהקמח צריך להיות. כלומר אם זה ואקום, אז הוא צמוד, ואם הוא נשאר צמוד, אין חמצן בפנים, ואין ביצים יכולות להתפתח שם. ואם כן זה נשאר על מתכונתו הראשונה, וכן במגופה ועוד. למעשה כל שתנאי האריות נשארו כבראשונה, אין לחוש.

לינת לילה ב'לוף'

שאלה: אפשר לקנות לוף שהורידו ממנו את השורש ועבר עבר לילה?

תשובה: לענ"ד כתבתי שלוף אין בו חשש לינת לילה.

נקיון כרוב מגידול מיוחד

שאלה: רציתי לדעת האם צריך לשטוף כל עלה ועלה בראש כרוב מגידול מיוחד?

תשובה: בעיקרון על פי הנהל כרוב חייב לצאת נקי מחרקים לחלוטין [להבדיל מחסה ודומיה שמאשרים לכתחילה עד כמות של חרקים היורדים בשטיפה]. ולכן בחברות ותיקות וטובות עם כשרויות הבקיאות בחרקים זה אמור להיות נקי, ותמיד רצוי להתבונן ולהסתכל ולוודא ויזואלית שאין סימני גבירה או סימני מציצה של תריפס וכיו"ב. לגבי האחרים, נכון להגביר רמת שטיפה והשרייה ככל האפשר מבחינתכם. כגון אם עושים קצוץ, להשרות במיכל עם סטרילי, ולשטוף היטב תחת ברז מים. כגון לשים במסננת, ולהשפיר מלמעלה זרם מים חזק.

יין נסך בענבים בוסר

שאלה: קבלתי הצעה לייבא ענבים חמוצים מחו"ל, הנעשים ללא שיהודי נוכח שם. האם יש עניין של יין נסך בענבים חמוצים שהם עדיין בוסר?

תשובה: חומץ הנעשה מענבי בוסר, הוא דבר המוכר אצל יוצאי פרס, ובאיטליה גם מפורסם. בזמנו כתבתי תשובה על כך אם מותר לעשות זאת מענבי שביעית ואם אין בו הפסד. אמנם לגבי יין נסך, למעשה בסי' ככג סעי' ח כתב השו"ע לאסור מי הבוסר משום י"נ, כלומר ברור שמה שהוא

בוטר אין בו איסור מגע נכרי. אולם כותב ר"ת שאיננו יודעים מהו בוטר ומהו יין גמור ולכן יש להחמיר. וכתב הגר"א על השו"ע שזה משום חומרא בעלמא.

אלא שיש לדקדק ולידע שיש שלבים שהם לפני הגדרה של בוטר, ואם זה בשלבים אלו אין ספק כלל, והמי בוטר הם ללא חשש איסור במגע נכרי. [כך הביא גם הדרכי תשובה על השו"ע שם]. הגדרים של בוטר הם רחבים, ומבוארים בסי' רב באו"ח, וכתבתי על כך כמה תשובות בס"ד בהגדרת בוטר וסמדר לגבי ערלה, ואפשר ללמוד משם כמה גדרים למעשה. בכל אופן מה שמגיע כבר כך מחו"ל, יש לוודא שאכן הוא משלב מוקדם מאד, ועל זה צריך שיהיה הכשר [אלא אם כן זה מוצר שאפשר לעשותו רק משלב מוקדם מאד, שאז אין לגביו חשש, וזה להחלטת נותן הכשרות].

דגי 'זאב' – כשרות המין ולעניין טפילים

שאלה: האם הדג Pikeperch כשר, ואם כן האם יש חשש לטפילים?

תשובה: ביאור הכינוי של דג זה הוא זאב, ויש כמה מיני דגים מכונים זאב, אם זאב הים או זאב המים, חלקם דגים טמאים וחלקם דגים טהורים. בדרך כלל את דגי הבקלה מכנים 'זאב הים' ויש גם 'זאב המים' - ראה בספרי 'תולעת שני' חלק שני בערך ברקודה. ובפרק העוסק בסימני טהרה בדגים, בערך דג החידקן. ולמרות שזה כינוי, אין המדובר בדגי זאב כלל וזה גם לא כינוי הרשמי אלא המסחרי מחמת הדמיון שלו, דג זה הוא הזאנדר (Pikeperch) הוא מין ספציפי השייך לסוג Sander. ושמו המדעי Sander lucioperca. הוא דג של מים מתוקים בדרך כלל, הדג הזה מעדיף גופי מים מתוקים גדולים, במיוחד נהרות גדולים ואגמים שעשירים בחומרי מזון, אולם חי גם באגמים מליחים. דג זה הוא ממשפחת הדקריים. על מנת לזהותו תראו את צבעו כאשר בחלקו העליון הוא בצבע ירוק-חום, ומשם יורדים פסים אנכיים כהים לצדדים ואילו חלקו התחתון הוא לבן-קרמי. יש לו שיניים חדות רבות כולל שני ניבים בחזית המאפיינים של דגים טורפים. בגודלו הוא יכול להגיע עד 1 מטר, ועד משקל של 15 ק"ג, הגם שהוא משווק בד"כ בפחות מחצי מגודלו זה. הזאנדר נחשב לאחד מדגי המאכל המוערכים ביותר באירופה, בזכות בשרו הבהיר והמוצק והוא מכיל מעט עצמות. לדג זה יש קשקשים קטנאידים עם שפה משוננת קטנה, ניתן להבחין בצדדים של הדג שלאורך קו הצד שלו יש קשקשים שניתן להבחין בהם בבדיקה קלה. [כיון שיש כמה מינים המכונים בשמות אלו וחלקן טמאים, נכון לבדוק הדג עד שיהיה ניכר אצלכם היטב].

לגבי הטפילים, בהחלט כמו כל הדגים החיים בטבע באגמים או בנהרות, יתכן גם באלו טפילים, וכבר נמצאו תולעים מסוגים שונים בחללי המעיים, בזימים ובחללי הפה. ויש לו גם כמה סוגי טפיל קפופודה על העור שלו. בגידול במים מליחים זה קצת שונה, ובבית גידול מתורבת, תלוי במידת הטיפול. בדרך כלל עם הסרת בני המעיים, שפשוף היטב של הדפנות, הסרת הראש, גירוד ושטיפה היטב של העור, הדג אמור להיות בחזקת נקי.

תרופת 'טוקסמן' בכמוסות ובאבקה

שאלה: בוקר טוב כבוד הרב, רציתי לשאול לגבי טוקסמן לילדים, ששמעתי אומרים שיש בו מקור מחזיר. האם זה כשר? כמו כן מה לגבי האבקה בגלל הטעם?

תשובה: אכן הכמוסות עשויות מטאנאט שמקורו בג'לטין חזיר. העקרון ההלכתי שג'לטין גם אם מקורו מדבר אסור כאשר זה בליעה וזה לצורך רפואי, אפשר להתיר.

לגבי האבקה - הרבה יותר קל, כאן זה מקור צמחי שלא כמו הכמוסות, ומאפשר לכתחילה לצורך הרפואי.

מיץ לימון טבעי מחנות ללא פיקוח

שאלה: שלום כבוד הרב, אני נמצא בנופש בדובאי, ויש כאן חנות שמוכרים מיצים טבעיים, האם אני יכול לקנות שם מיץ לימון שאני רואה איך שהמוכר הגוי חותך וסוחט?

תשובה: אם המכונה משמשת רק לסחיטת פרי הדר, אין בעיה עם המיץ. ולגבי הסכין יש לוודא למה עוד זה משמש ואם אכן משמש רק לחיתוך פירות קודם סחיטה, אפשר להשתמש עם זה. ככל שאפשר למצוא פתרון להכניס את הסכין לתוך מים חמים או כיו"ב קודם החיתוך עבורך, עדיף. בהצלחה.

כשרות שמרי יין

שאלה: רציתי לשאול על שמרי יין בהכשר של הרב זקבך האם אפשר לסמוך עליו?

תשובה: כשרות זו היא כשרות ותיקה מצרפת [היום היא פעילה מהארץ], והם מאד ותיקים ובקיאים בתחום היין ומוצריה, ובהחלט שאפשר לסמוך לכתחילה.

מסעדת סושי בכשרות רגילה

שאלה: שלום, יש לי שאלה לגבי מסעדה בכשרות רגילה [לא מהדרין] ומוכרים שם סושי ואנחנו באים מתוך מטרה לאכול רק את הסושי. הירקות שם הם גוש קטיף. האם מותר מבחינת הלכה לסמוך ולאכול שם? יורינו המורה וכן נעשה.

תשובה: ראשית האצות ים הם הבעיה העיקרית, ובעיקר הבעיה היא החרקים שיש על האצות, ללא בדיקות מיוחדות אי אפשר להגיע לנקי מחרקים, ורובם אינם בקיאים בזה. גם בכשרויות מהדרין לצערי זה בעייתי. אלא אם לוקחים לאחר שהייה של 12 חודש שהם שהו בתוך האריזה, ואז פטור מבדיקה, ולואי ויכנס הדבר כנוהל מחייב ברבנות, ואז בעיה זו תסתדר לפחות הלכתית. בנוסף יש סוגיות של בישול ישראל לגבי הדגים או האורז. וכמובן שאר הרוטבים שזקוקים למהדרין.

סגולה נפלאה

באמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה, לחסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא לעשות שום רושם כלל. כשהאדם קובע בלבו לאמר, הלא ה' הוא האלוקים האמתי, אין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך שמו, ומבטל בלבו ביטול גמור, אינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא, כן יספיק הוא יתברך בידו, שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם, שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל.

נפש החיים (שער ג, פרק יב)

חנטה בפרי הצבר

⊗ בהמשך לתשובה של ראש המכון שליט"א על חנטה בפרי הצבר מצו"ב תמונות להבנת שלבי הגידול השונים אשר הזכירו בתוך התשובה, ראה בחוברת בעמ' יט

הפריחה על גבי השחלה שהוא דמוי פרי

מקנים

שחלה דמוי פרי

לאחר נפילת הפרח

הפריחה לקראת נפילה

שלב מתקדם ועדיין אין לא בוסר

בפרי הצבר, על העלים גדל ניצן שהוא למעשה שחלה והיא בתחילה כמין כיפה חמה בעולה על גבי העלה, פקע זה הולך וגדל, ובהמשך מקבל את דמותו וצורתו של הפרי, ואז צמחים בראשו פרחים [צהובים-כתומים] בשלב זה מתרחשת האבק, המפרה את השחלות, החל משלב הפריחה המקדים דמויי הפרי מתחילים להפוך לסרי האמיתי [אב, לעיתים הפרח פורח מתוך הענף ואז יש צמיחת פרי בתוך הענף]. לאחר שלב הפריחה הפרי עובר את השלבים הרגילים שלו, שלב הבסרו וממשיך עד לבשלות הסופית שלו, כאשר בעונה הרגילה שלו הפריחה היא בחודשי האביב, והבשלות של הפרי היא בחודשי הקיץ.